879.1
R 18
1723

LIBRARY
ST. MARY'S SEMINARY BALTIMORE MARYLAND

DISCARDED

162 · 6

162 . 6

PQ
8138
.J47
R37
1723

Ex Biblioth. Sem: S. Sulp. Baltimorensis

RENATI RAPINI
SOCIETATIS JESU,

HORTORUM
LIBRI IV.

CUM

DISPUTATIONE
DE

CULTURA HORTENSI.

TOMUS SECUNDUS.

Nova Editio auctior & emendatior,

PARISIIS.
Sumptibus FRATRUM BARBOU,
viâ Jacobeâ, ſub Ciconiis.

MDCCXXIII.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

30579

ILLUSTRISSIMO VIRO

GUILLELMO LAMONIO

SENATUS PRINCIPI.

RENATUS RAPINUS SOC. JESU.

SI quis eſſet, ut erit, VIR ILLUSTRISSIME, *qui tibi recta, non voluptuaria quærenti, leves has Hortorum delitias parum convenire putaret: provocarem primum ad judicium veteris Academiæ, & Lycei, quæ loca commendabat olim ſilvarum camporumque pulchritudo naturalis: tum deducerem eum ad Hortos Platonis & Speuſippi: unde profecta ſunt tot oracula ſapientiæ litteratioris, cujus ſic amans es. Nam quod aliquando dictum ab Antiphane apud Athenæum:* Muſas inter litteraſque verſaris aſſiduus, quoties

(a) Ἀεὶ δὲ περὶ μούσαισι, καὶ | ἔργον ἐξετάζεται.
λόγοις πάρει, ὅπου τὸ σοφίας |

agitur ſapientiæ negotium. *Poſtquam tamen Veneris tutelæ conſecravit Hortos non rudis antiquitas;*(a)*ut à Plinio traditum: molle ac delicatum quiddam magis pleriſque videbitur munus id, quam quod virum tam gravem decere poſſit. Quid attinet autem tuas aures deditas publicæ utilitati violare rebus, magna ex parte, ita deſidioſis? Quid dicam de Adonidis Heſperidumque Hortis? Nam res ipſa monet, quam famoſa nomina ſint vanitate fabularum. Eo accedit, quod magiſter otii blandioris Epicurus Hortos primus omnium in urbem tranſtulerit:* (b) *quod unum, ut deſint cætera, contumeliam facere poteſt Hortorum honeſtati, qui tali authore, res inter ſerias, ne vel appellari quidem poterunt ſine ſuſpicione.*

Quamquam non committam hîc, ut oratione nimis anxia, excuſem apud te Hortorum innocentiam: ne, defenſione non neceſſaria, confundam cauſæ bonitatem. Nam Venus, Heſperides, Adonis, quis neſcit, quæ nugæ ſint, quam leves & frivolæ? Nec video, cur injuriam facere poſſit Hortorum poſteritati, Philoſophiæ ſuæ licentia Epicurus: de cujus moribus jam non quæro, quos audio defendi per quoſdam Philoſophos è noſtris. Non neceſſe eſt autem hîc commemorare me, quod copioſè diſputatum à ſapientibus, colendæ telluris ar-

(*a*) Natur. Hiſt. lib. 18. & Plaut. apud illum.

(*b*) Plin. lib. 10. cap. 4.

tem omnium eſſe innocentiſſimam. Unde, non ſine cauſa, vitam olim putabantur agere valde bene moratam, qui terram colebant: nam telluri operam dare, idem exiſtimabat eſſe Philoſophus naturalis,(a) atque cunctorum parenti adeſſe, eique patrocinari. *Id autem, ut eſt liberale imprimis, atque humanum, magnopere valere poteſt, pro candore morum, vitæque ſimplicitate retinenda: cum, ut à Catone dictum,* minime male cogitantes ſint, qui in eo ſtudio ſunt occupati.

Quod moribus tuis quàm bene conveniens ſit, VIR ILLUSTRISSIME, *ſatis per ſe planum eſt: cùm ea ſit opinio tuæ virtutis, ut de vera laude ſermo jam in urbe eſſe non poſſit: quin illico omnium animis obverſetur os tuum; vitaque tua ratio, temporum diſciplina ſit, exemplumque univerſæ civitatis: ad quem proinde quodammodo pertinere videatur illud dictum de P. Scipione Æmiliano tam memorabile:* (b) Vir togæ dotibus, ingeniique, ac ſtudiorum, eminentiſſimus ſæculi ſui: qui nihil in vita, niſi laudandum aut fecit, aut dixit, aut ſenſit. *Nihil dicam de admirabili illa, quæ propria tua laus eſt, εὐπαντησία, per quam & concilias amores omnium, & exprimis in te difficillimam illam ſocietatem gravitatis cum humanitate, quæ patriciæ dignitatis ſumma virtus*

(a) Plin. proem. lib. 18. | (b) Velleii Pater. Hiſt. lib. 1.

eſt. Cum vero judiciornm tuorum ſanctitate, publicam rem tam caſte geras, eam apud populum meritus es nominis celebritatem, quam prædicabit præſens ætas, poſteritas mirabitur, conſecrabit immortalitas. Nam temporum conſcientia nunquam ſuſtinebit ſileri LAMONIUM, *qui ſe tam corruptæ ætati præbeat tam incorruptum.*

Poſſem perſequi dotes cæteras agriculturæ, pro munere apud te commendando. Habet enim ars iſta permagnam vim, non modo ad innocentiam vitæ, ſed etiam ad amœnitatem litterarum, omnemque adeo vitæ liberalis honeſtatem excolendam. Quare mirum videri non debet, VIR ILLUSTRISSIME, *ſi te ceperit aliquando oblectatio artis iſtius: nam quamvis eſſes ingreſſus vitæ inſtitutum, in quo te popularis aura, tuæque opinio virtutis provexerit longius, quàm deſtinarat pudor tuus, & ea vivas ætate, qua mores civitatis incubuerint ad luxum & ambitionem: hoc tamen otioſo & ſimplici vitæ genere duci interdum te vidimus, delectarique magis, quàm ferebat temporum licentia. Credo, ne in tanta honeſtarum artium, qua florebas apud tuos commendatione, tantæque ſpectatione dignitatis, ſuavitatem eam tibi præterire ſineres, quæ percipitur è vita tam innocente: cujus etiam quaſi diſciplinam aliquam formare ipſe per te non dubitaſti, quam traderes civibus tuis; principes viros imitatus, qui ſcriptis hanc*

artem commendarunt. Nam, ut monet Plinius. (*a*) de cultura agri præcipere, principale fuit etiam apud exteros: ſiquidem reges fecere, Philometor, Attalus, Archelaus. *Cyrum omitto, qui gloriatur apud Xenophontem, ſe, tot inter opes, conſitorem Horti. Tanta nimirum dignitas eſt agricultura, qua contendit Cato apud Tullium*, nihil ſibi magis regale videri: *eamque Modeſtinus Columella affirmat* (*b*) proximam, & quaſi conſanguineam ſapientiæ. *Unde apparet, quam bene inter te, & illam conveniat*, VIR ILLUSTRISSIME, *qui non ſapientiæ modo, ſed* (*c*) virtutum omnium ſupremum apicem conſecutus ſis, *jure longe potiori, quàm princeps is Syracuſius, de quo Pindarus in Olympiis.*

Verum licet colendæ telluris ratio in univerſum liberalis, & honeſta ſit; cum tamen cultus Hortenſis purus liberque videatur à duritate laboris, quo ſe conficit agricultura communis: quiddam etiam habet magis accommodatum, non modo ad tuendam dignitatem, ſed etiam ad celebritatem nominis faciendam. Quod intelligebat per ſe ſatis legiſlator mortalium ſapientiſſimus; qui, pro ſe apud ſuos commendando, moliebatur hortos. Sic enim ille. (*d*) Magnificavi opera mea, feci Hor-

(*a*) Lib. 18. Hiſt. nat. c. 3.
(*b*) Lib. 10 de re ruſt. c. 1.
(*c*) Δρέπων κορυφὰς ἀρετᾶν ἀπὸ πασᾶν. de Hierone εἰδ. α'.
(*d*) Eccleſiaſt. cap. 2.

tos & pomaria, & conſevi ea cuncti generis arboribus. *Idem accepimus, florente Republica, videri cœptum Romanis: qui ut erant honeſtiores cæteris gentibus, ſtudioſioreſque vitæ elegantioris, de parandis Hortis, ſic tanquam de fama, & exiſtimatione ſibi facienda laborare videbantur. Teſtis Tullius, qui non tam ſuos, quàm ſui temporis mores deſcribit, per literas, ad Atticum. Nihil enim peræque flagitare videtur ab amico, quam (a)* ut ſibi paret Hortos, & quidem, *inquit*, ob hanc cauſam: nihil enim video, quod tam celebre eſſe poſſit. *In quo guſtus exercitatiſſimi vir, arbiterque boni ſaporis non ſentiebat aliorſum, atque poſtulabat ſua, vel fama celebritatis amans; vel ætas, faſtidii in omni delitiarum genere delicatiſſimi. Sic enim exiſtimabant principes in civitate viri, patricium hominem, poſt res foris bene geſtas, non magis apud ſuos, quàm Hortorum celebritate ſpectari poſſe.*

Qua laude ne careres, qui cæteris abundabas, VIR IMMORTALITATIS DIGNISSIME, *ferre non debui, poſtquam præſertim de tua humanitate meritus ſum, ut in otio familiari me tolerares. Obligatus tam grandi beneficio, operam dedi, ut Hortos tibi pararem, non tam ut animum tuum forenſi labore fatigatum levarem, domeſtica remiſſione, in quo tamen eſſem laude dignus;*

(a) Epiſt. Lib. 12.

quam ut te, qui noſtri temporis ſummum decus, ornamentumque ſis, in omni genere honeſtatum, omni monimentorum genere commendarem poſteritati.

PRÆFATIO
AD ERUDITUM LECTOREM.

AUDACIA videbitur non tolerabilis, operis totius antiquitatis perfectiſſimi partem eam carmine velle perſequi, quæ prætermiſſa ſit à Poëta poſt hominum memoriam, omnium excellentiſſimo. Nam ſcitum illud Romani Vatis,ex libro quarto Georgicon.

Forſitan, & pingues Hortos quæ cura colendi.
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, &c.

Sentires eo in loco ſibi placere Virgilium; adeo effuſus eſt; opinor non ſine cauſa; quem materiæ tam liberalis invitabat amœnitas. Sed ſive quod urgeatur ab inſtituto, de apibus, carmine; ſive quod otium jam præparet Heroi ſuo, in opere deſtinato, deſinit non ita multo poſt cœptam rem proſequi: quam tamen dignam putat, quæ pro ſcribendi argumento, proponatur univerſæ poſteritati.

Verum hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis

Prætereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo.

In quo vix impetrare potero, ut amoliar à me arrogantiæ bene magnæ ſuſpicionem, qui partium à tanto viro deſertarum poſſeſſionem tam fidenter occupare cogitem: nec dubitem Latine ſcribere de re, quæ, ſi Plinio fides eſt, (*a*) deterrere potuit ſcriptorem tam exercitatum. Accedit, quod in propoſita tam divini vatis imitatione, faciam expectationem majorem, quam per facultates ſuſtinere poſſim: exemplumque propoſitum non tam oſtendat opem, quam deſperationem certiſſimam. Quæ vero temeritas, tentare rem, quam partim propter difficultatem eorum, quæ prætermiſerat Virgilius, partim propter eorum quæ cœperat excellentiam, perſequi nullus poſterorum auſus ſit? Deinde cum eo perducta ſit apud nos cultus Hortenſis perfectio, ut ei nihil jam deeſſe videatur ad elegantiam, ejus dignitatem, quæ ſumma eſt, ut aſſequi difficulter potero, non ſatisfaciam opinioni.

Deterrebat etiam me non mediocriter egeſtas Latini ſermonis. Eſt enim audaciæ non ferendæ, Latinè ſcribere velle de re apud Latinos prorſus ignorata. Nam culturæ Hortenſis ratio, quæ nunc eſt, ſive in digerendis per areolarum deſcrip-

(*a*) Proem. l. 14. nat. hiſt.

tionem floribus, ſive in arboribus fructiferis applicandis ad murum informandiſque; nullum plane locum habuit apud illos. Venit tamen in animum ſperare, ſi quid peccem vel ignoratione ſermonis, vel inopia; ut ætas noſtra, ſupra cæteras amans, Hortorum indulgeat aliquid audaciæ rem majoribus intentatam molienti. Addebat animos in opere tam difficili, ſtudium cultus Hortenſis, quod per id tempus, ſic viget apud Patritios & Optimates; ut haud ſcio, an unquam plùs celebritatis habuerit. Conveniebat autem, ut ætati noſtræ ſupra omnes ante actas Hortorum longe curioſiori impertiretur aliquid amœnitatis illius, quæ partim temporum diſciplina, partim induſtria cultorum pervenit ad ſummum. Sic enim, exiſtimo ex illa partium complexione, qua nunc Hortos conficimus, eam conformationis & decentiæ fieri abſolutionem, cui ad ſummam dignitatem rei Hortenſis nihil deſit.

De natura carminis, quod uſurpari ſolet, in tradendis præceptionibus, non neceſſe eſt dicere me pluribus, cujus exemplum proponitur in Virgilii Georgicis perfectiſſimum: cujus quidem naturalis ingenuitas vix dabit locum veniæ cultus elegantioris, quem adhibui: contra quam ferebat carminis iſtius mediocritas, in quo quæritur cura puræ nudæque ſimplicitatis.

Certe

Certe non excuſabo facti conſcientiam: obſecutus ſum materiæ tam delicatæ, in qua non facile ſibi temperare potuiſſet ipſe Virgilius: quod illi non difficile fuit in agricultura duriori; in qua tamen, ut eſt obſervatum à Plinio, (*a*) *è tantis, quæ retulit flores modo rerum decerpſit*. Nihil enim omiſit eorum, quæ nitorem & ornamentum recipere poterant: hinc tam crebræ digreſſiones à propoſito, quibus occurrat ſatietati & faſtidio, quod monet Macrobius Saturnaliorum libro quinto. *In Georgicis*, inquit, *poſt præcepta, quæ natura res dura eſt, ſingulos libros acuti argumenti interpoſitione concluſit: primum de ſignis tempeſtatum, de laudibus vitæ ruſticæ ſecundum: tertius deſinit in peſtilentiam pecorum: quarti finis eſt de Orpheo, & Ariſtæo non otioſa narratio.* Nec ipſe paſſus ſum partes in eo deſiderari meas: feci, quod erat docentis non plane duri: reſperſi floribus ſatis liberali manu langorem præceptionum, ut mitigarem pertinaciam locorum eorum, quæ dehoneſtabat humilitas materiæ, pro vitanda ſatietate.

Si tamen videar non peperciſſe ſatis elegantiæ: factum tuebor authoritate Græcorum pœne omnium, qui de floribus, aut florum cultu ſcripſere. Nam ut omittam cæteros: quid elegantius Hortorum pictu-

(*a*) Plin. l. 14 proem.

ra, quos ad agrum Piſanum, qua præterfluit Alpheus, Nymphis Jadibus deſcribit Nicander ſecundo Georgicon? In quibus tam creber & frequens uſus eſt ornamentorum eorum, quæ poëtica petit à temporibus fabuloſis. Incredibile dictu eſt, quam copioſi ſint & elegantes cæteri in ea materia quorum mentionem facit libro xv. Athæneus, qui coronariorum florum copiam carmine proſecuti ſunt, ut Cratinus in effœminatis, Hegeſias in verſibus Cypriis, Anacreon in Odis, Sappho in fragmentis, Pancrates in poëmate, Chæremon in Baccho, Eubulus in nutricibus, aliique innumerabiles.

At non erat tam licenter indulgendum fabularum copiæ, & vanitati, in ea materia, quæ faciebat expectationem gravitatis, & diſciplinæ: erat perveſtiganda natura florum & plantarum, deſcribendæ proprietates, æſtimandaque vis ſingularum. Fateor; neque opinor defui partibus his: non immemor tamen quam perſonam agerem, Poëtæ nimirum, non Philoſophi, qui per orationis religioſæ ſimplicitatem nimis crudam, fidem quærat. Quamvis autem pars hæc poëticæ verſetur in mediocritate, oriſque ſit anguſtiſſimi, colligit tamen animos interdum, quadam excelſitate ſpiritus, ne jaceat humilitate rerum quas tractat, & ipſa materiæ tenuitate fri-

gere videatur. Quod ne contingat, excitandus identidem animus, ut ſecundum Anacreontem de poëticæ ſublimitate erecta mens, divina ſpiret.

Νόος ἐς θεοὺς ἀερτείς.

Sed profanorum numinum fieri mentionem, per Vatem non profanum, grave videbitur iis, qui non planè norunt ingenium poëticæ, quæ *per Deorum miniſteria, & fabuloſum ſententiarum tormentum*, animos tollere debet interdum, ut inveniat admirationem: Quam poteſtatem per ſe facit artis licentia, ſi religionis non interſit, quæ nec lædi ſe putat, nec bonos mores violari; cum pro ingenio ludit poëtica; ut per fabularum gratiam minus languidè quærat veritatem.

Majorem curam ſimplicitatis exhibui in Nemore, & Aquis, quàm in Floribus, quorum amœnitas fecit me copioſiorem: niſi quod parumper hæſi in certis locis, quæ videbantur idonea; in quibus poëticæ dotes eminerent, per illecebras fabularum: ne carmen langueret inſita jejunitate præceptionis, quam profitebatur.

De Pomario, vereor ne non ſatisfecerim eorum expectationi, qui ſperabant enumerationem bene longam fructuum pomorumque, quorum vim per ſe incredibilem recenſere, cùm pene infinitum ſit; in exponendis fructuum ſpeciebus,

ſummam rerum ſecutus ſum, Virgilium imitatus, qui ſecundo Georgicon in vinorum copia, & multitudine, quæ patebat latiſſimè, pauciſſima quædam leviter attigit; tres olivarum, totidemque pyrorum ſpecies complexus: Nihil enim eſt magis alienum ab ingenio carminis iſtius, quàm ſeries odioſa rerum ſingularium, quæ non poteſt, quin faſtidio proxima ſit, ſi deſcendat ad ſingula, minutiuſque omnia partiatur. Ne fortè levitatis oſtentatione ita manifeſta, fiat ſimilis illi fabro tam ineptè diligenti, de quo tam ſcite Horatius in poëtica.

Æmilium circa ludum faber imus, & ungues
Exprimet, & molles imitabitur ære capillos,
Infelix operis ſumma.

Quod cadere minimè poteſt in ſcriptorem emendatum, cujus proprium eſt habere delectum, non ſequi copiam. Cæterum cùm vitare non poſſim, quin multa ſint digna reprehenſione: ſi velim excuſare omnia, ipſe vanus amenſque ſim. Quapropter ne verboſioris proemii libidine fatigem lectorem, cujus quæro gratiam, excuſationum importunitati ſuperſedebo.

Addam tamen verbum unum de fine, quem ſibi proponit carmen διδασκαλικὸν: qui cùm non alius ſit, quàm qui propoſitus eſt poëticæ univerſali; res eſt proclivis. Nam generoſior eſt ejus ſpiritus, quam

ut amet ſimplices nugas, nudamque vanitatem: tametſi ſummam artis ponat in movenda delectatione: in quo Philoſophia ipſa videtur ſapientior, quæ ſeveritatis ſuæ triſtitia perveſtigationem veritatis faciat multò difficiliorem. Finis itaque poëticæ iſtius, perinde ac univerſæ, eſt docere: quæ, ut monet Horatius ad Lollium.

Quid ſit pulchrum, quid turpe, quid utile quid non:
Plenius ac melius Chryſippo, & Crantore dicit.

In quo Senecam, hominem cæteroquin non inconſideratum, ſed criticum nimis interdum præfidentem, ferre ſatis patienter minimè poſſum, qui ſumma judicii licentia putet Virgilium in Georgicis, (a) *non quid veriſſimè, ſed quid decentiſſimè diceretur aſpexiſſe, nec agricolas docere voluiſſe, ſed legentes delectare:* quo in loco pervertit officium præcipuum poëticæ liberalioris, cujus partes qui felicius ſuſtinuerit Virgilio, perſpicuum eſt unquam fuiſſe neminem. Quapropter non moror judicium Senecæ, de quo provocare poſſum ad conſcientiam totius antiquitatis, (b) *quæ ſi ſapimus, nobis ſemper eſt adoranda.* Nihil autem neceſſe eſt dicere, quàm parum veriſimile ſit, hominem in omni rerum naturalium cognitione exercitatiſſimum, qui tanta cum

(a) Senec. epiſt. 87. | (b) Macrob. l. 2 Saturnal.

religione verſatus ſit in cæteris, nugari voluiſſe in ea materia, in qua profitebatur diſciplinam. Quid enim magis indignum viro liberali, quàm ludere velle, cum docere debeat; & quærere delitias, cum facit expectationem rerum ſeriarum: quod de Virgilio quis auſit ſuſpicari, niſi qui ſplendide ſtolidus ſit?

De terræ cultu, qui ſcripſerunt ex antiquis, video innumerabiles apud Varronem: cum tamen unus prope modum Heſiodus, cum Menecrate Epheſio, carmine rem complexus ſit, omnium, ut teſtatur Plinius ea de re ſcriptorum antiquiſſimus: (a) *ante millia annorum, inter principia litterarum, Heſiodo præcepta agricolæ pandere orſo.* Quamquam Heſiodus mores hominum magis proſecutus ſit, quam naturas rerum; de quibus agendum ſibi propoſuerat: in quo licet Philoſophi moralis potius, quàm ſinceri poëtæ partes egerit: laudem tamen ſummam meruit; ſed inferiorem longe Virgilio, qui perfunctus eſt eo munere, ſupra admirationem. Quod facit, cur eum reſpiciam unum, qui contra quam ſoleat reliquum Poëtarum vulgus, bene ſciteque norit nihil præſtare de ſe, niſi modeſtiam & ſimplicitatem, quæ meo quidem judicio, conſultiſſima via bonæ mentis, cujus ſinceritas, perfecta conſummatio eſt ſapientiæ

(a) Plin. hiſt. nat. proem. lib. 14.

illius, quam requirit Horatius ad Piſones, pro recta bene emendateque ſcribendi diſciplina.

Scribendi recte, ſapere eſt & principium, & fons.

DE UNIVERSA

CULTURÆ HORTENSIS

DISCIPLINA

DISPUTATIO.

TAMETSI nihil attineat dicere de Chaldæis, Babyloniis, Aſſyriis, Perſis, de quibus propter longinquitatem temporum, rerumque vetuſtatem, conjectura poteſt eſſe difficilis: tamen ſi repetantur Annales ſacri, perſpicuum eſſe poterit, quam populi iſti, ad quos primum pervenit cultus, & humanitas, ſtudioſi fuerint Hortorum. Quod planum eſt de Aſſuero: qui *juſſit convivium præparari, in veſtibulo horti, & nemoris, quod regio cultu, & manu conſitum erat*: ut patet ex libro Eſther cap. 1.

De Babyloniis res eſt manifeſta: cùm, teſte Plinio: *nihil antiquitas prius mirata ſit, quàm Hortos penſiles Semiramidis, Reginæ Babylonis.* Quod confirmat Q. Curtius Rufus in hiſtoria Alexandri, cùm Babylonem Euphrati impoſitam deſcribit: *Super arce*, inquit, *vulgatum Græcorum fabulis miraculum, penſiles Horti ſummam murorum altitudinem æquantes, multarumque arborum umbra, & proceritate amœni.* Idem exiſtimandum de Perſis,

(a) CAPUT I. *Summam olim, apud populos litterarum cultu & humanitate politiores, Hortorum fuiſſe celebritatem.*

ut meminit Xenophon in Cyro. Chaldæos autem propter camporum immenſitatem, obſervationemque ſiderum, conſtat terræ & Hortorum cultioni fuiſſe deditiſſimos.

Sed eo cultu longè magis commendari cœpit Græcia, quæ fecit in hortorum cultu & celebritate progreſſus eoſdem, quos faciebat in ſtudio bonarum litterarum. Hinc Lycei & Academiæ nobilitas, quæ habebantur in nemoribus, Hortiſque amœniſſimis, ut teſtatur Eupolis apud Laërtium, *ἐν εὐσκίοις δρόμοισιν Ἀκαδήμου. in umbroſioribus ambulacris Academi.* Unde Horatius ad Florum, epiſtolarum libro ſecundo.

Atque inter ſilvas Academi quærere verum.

Id autem magis explicate dicit Ariſtophanis interpres, his verbis, *ἦν δὲ ἡ ἀκαδημία. γυμνάσιόν τι ἐν Ἀθήναις, ἐλαίαις καὶ ἄλλοις δένδρεσι κατάσκιον Eſt Academia Athenis Gymnaſium, oleis, aliiſque arboribus conſitum.* Quod Plutarchus innuit in Sylla, de quo ſic habet: *ἐπεχείρησε τοῖς ἱεροῖς ἄλσεσι, καὶ τὴν ἀκαδημίαν ἔκειρε δενδροφορωτάτην. Injecit manum in lucos ſacros; & arboribus refertiſſimam Academiam populatus eſt.* Quin Tullius lib. 5. de Finibus ad Brutum, facit mentionem hortuli illius, in quo Plato diſputare ſolebat: eundemque memorat, primo de Legibus, *cum Clinia & Lacedæmonio Megillo, in cupreſſetis Gnoſſiorum, ſpatiiſque ſilveſtribus, de rerum publicarum inſtitutis, & optimis legibus diſputare ſolitum.* Adeo valde bene conveniebat ſapientiæ cum ſilvis, Hortiſque, apud Græcos.

Ipſum etiam Epicurum, magnum patronum voluptatis, auditorium ſuum conſtituiſſe in Hortis accipimus: & ut obſervatum eſt à Plinio libro naturalis hiſtoriæ 10. cap. 4. *primus hoc inſtituit Athenis Epicurus otii magiſter, in ipſa urbe delitias, agros, villaſque poſſidere; uſque ad eum mo-*

ris non fuerat, in oppidis habitari rura. Quod pluribus explicat Laërtius in ejus vita, ubi mentionem facit de ejus Horto. Nam cùm eſſet in extremis, *pro ſe commendabat Timocrati*, voluntatum ſuarum fido collegæ, *auditorium quod erat in Horto*, παραχωρεῖ, κατὰ δυνατὸν, τὴν ἐν τῷ κήπῳ διατριβὴν παρακατατίθεμαι. Is enim delectabatur imprimis deambulationibus iis, quæ fieri ſolent ad umbram arborum: in eo minus pinguis fratre ſuo Metrodoro: qui quod ad beatam vitam pertineret, id ventre metiebatur univerſum. In eo autem Timocrates hortorum ſtudio, ſocium habuit Apollodorum, ſectæ illius magnum defenſorem, qui Κηπτύραννος appellatur à Laërtio; quod in Hortis Epicuri dominaretur, vir aſper & tumidus, ea ſupercilii gravitate, quæ decebat philoſophum, bene, ut erat, impudentem. Illud autem hortorum regnum retinuit authoritatem ſuam apud poſteros, per ſucceſſores. Quærit enim Tullius per litteras ab Attico, lib. Epiſt. 12. *Quis illo, quo ſcribebat, tempore nobilis Epicureus fuerit Athenis, qui hortis præfuerit:* quos identidem Democriti fontibus irrigaſſe Epicurum meminit Cotta apud Tullium libro primo de Natura Deorum: ubi diſputat copioſè de illius doctrina. Sed quia magnus erat magiſter voluptatis Epicurus, nihilque melius otio & ceſſatione, tanquam puer mollis & delicatulus, eſſe putabat, non morabor ejus authoritatem, pro tuenda Hortorum dignitate: *cùm tantum licentiæ haberet ejus Hortus:* ut monet Tullius libro primo de Natura Deorum.

Quapropter Philoſophiæ ſeverioris imploranda fides, pro commendatione Hortorum apud Græcos: quos celebravit vetus ſchola cum Platone, Speuſippo, Ariſtotele, Xenocrate, cæteriſque liberalioris ſapientiæ ducib

bus & magiſtris. Aiunt ipſum etiam Lacidem Cyrenæum, Archeſilai ſucceſſorem, Academiam ſuam habuiſſe in Hortis: ut de eo teſtatur Laërtius: ἐσχόλαζεν ἐν ἀκαδημίᾳ, ἐν τῷ κατασκευασθέντι κήπῳ ὑπὸ Ἀττάλου τοῦ βασιλέως *Lacides Academiæ ſcholam habebat in horto, quem Rex Attalus fieri curaverat.* Horum porro Philoſophorum Hortos deſcribit Strabo libro primo Geographiæ, quos memorat oleis, aliiſque frondentium arborum generibus ornatos, ei non abſimiles, quem deſcribit Euſtathius libro 10 de amoribus Iſmeniæ & Iſmenes, in palatio Soſthenis, myrtorum, cupreſſorumque ordinibus ſplendidè diſtinctum. Et Vitruvius libro quinto, proponit imaginem Lycei, ad exemplum loci cujuſdam amœniſſimi.

Occupavit Romanos non mediocriter idem ſtudium; cùm primum Græcorum conſuetudine manſuetiores facti litteras receperunt. Nam ſumma vilitas erat, ſummaque ignominia rei Hortenſis, primis Reipublicæ temporibus; cùm rei ſuæ perattenta gens, de elegantia nondum cogitabat.

Hoc paces habuere bonæ, ventique ſecundi.

Ut monet Poëta, epiſtola ad Auguſtum. Luxum enim, & delitias attulit pacis opulentia, quarum uſus ignorabatur in populo rudi, & rerum cæterarum, præterquam ſuæ utilitatis, imperito: quo tempore: ut idem docet.

Romæ dulce diu fuit, & ſolemne, recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere jura,
Majores audire, minori dicere, per quæ
Creſcere res poſſet.

Qui mores erant civitatis nondum elegantis & politæ; quod meminit Plinius libro 18, cap. 4. *Romanos*, nimirum temporibus primis, *ut neceſſe erat, arva tantum coluiſſe*, de Hortorum videlicet amœnitate & elegantia parum ſollici-

tos: quod ſtudium opulentiori Reipublicæ, populoque politiori venire cœpit, poſtquam

Græcia capta ferum victorem cepit: & artes
Intulit agreſti Latio.

Tum ſua rei Hortenſi acceſſit dignitas, ſuaque commendatio, per quam celebritas quæſita patriciis & optimatibus: quibus deinde perſuaſum, dignitati ſuæ ſpectationem quoque ſuam venire jam non poſſe, niſi per Hortorum magnificentiam: quæ deinde vanitas exarſit, uſque ad libidinem & intemperantiam: ut patet ex litteris ad Atticum, quibus mores civitatis jam delicatæ deſcribuntur. Nam dici non poteſt quàm cupidè & ardenter, pro parandis Hortis, ſcribat Tullius ad Atticum lib. 12 cùm nihil ſit quod peræquè flagitare videatur: *& quidem ob hanc cauſam*, inquit, *nihil enim video, quod tam celebre eſſe poſſit*: nec ita multo poſt. *De Hortis etiam atque etiam rogo, omnibus meis, eorumque quos ſcio mihi non defuturos, facultatibus.* Quod litteris conſequentibus repetit, uſque ad excuſandam cupiditatem. Tanto, videlicet parandorum hortorum deſiderio tenebatur: cujus rei rationem reddit per alias litteras eam: *neſcio quo pacto celebritatem requiro, itaque Hortos mihi conficias, neceſſe eſt.* Tum vero ſubjicit: *De Hortis quæſo explica, & communices, quantopere velim, & quare velim.*

Hinc toties celebrati litteris; Druſi, Lamiæ, Pompeii, Claudii, Luculli, Cæſaris, Mæcenatis, cæterorumque Patriciorum Horti. Sic enim exiſtimabant viri dignitate ſpectatiores, poſt res domi, foriſque bene geſtas, ſatisfacere ſe non poſſe ſuæ laudi, & gloriæ, niſi poſſeſſione Hortorum, quibus ſumma Reipublicæ Romanæ fortuna, rebus pacatis, nihil propemodum habuit magis commendabile, ad nominis celebritatem.

Carthaginenſes verò, qui de imperio orbis terrarum per id tempus contendebant cum Romanis, nemo dubitaverit fuiſſe magnos Hortorum cultores; poſtquam traditum à Varrone, Græcos omnes, qui de re ruſtica ſcripſerunt, quos memorat innumerabiles, per unum Pœnum nobilem, Magonem nomine, fuiſſe ſuperatos.

Scripſit enim ea de re libros octo & viginti, quos Caſſius Dionyſius Uticenſis reddidit Græco ſermone,& Sextilio Prætori in Bithynia miſit:eoſdemque actos in compendium Dejotaro Regi obtulit Diophanes. Adeo verum eſt populos omnes, qui ſe commendarunt aliqua ingenuitate bonarum litterarum,Horenſis culturæ fuiſſe ſtudioſos: cui feret cuncta barbaries ſemper fuit infeſtiſſima. Nam rebus per Imperium Romanum inclinatis, nihil propemodum contemptius fuit eo ſtudio, per id omne tempus,quo Barbari volitarunt per Europam, qui, ut in artes cæteras, ſic in eum cultum invexerunt quandam peregrinam inſolentiam: per quam plane negligi cœpit hoc ſtudium: in quo colendo tuendoque quædam ſemper vitæ honeſtas fuit; in negligendo, infamia ac turpitudo. Cùm autem pro vario populorum ingenio, variam fuiſſe hortorum colendorum rationem planum ſit: conſtituendum erit, quæ omnium fuerit optima; poſtquam de cæli ſolique affectione, ad horti formam optimam maximè idonea, erit conſtitutum.

* Non dicam de moribus populorum variis, pro vario Hortorum cultu, quod eſſet & infinitæ, & inutilis operæ. Satis eſt, pro ſuſcepta re, ſi dixero breviter de cæli ſolique ip-

* CAPUT II. *Quæ cæli ſolique poſitio requiratur, pro optima Hortorum conſtitutione.*

ſius Horto convenientis indole; quod erit non expeditum: cùm ſæpe contingat, ut idem ſolum quod floribus conveniens eſt, non æquum ſit fructibus *Non enim*, inquit Varro de re ruſt. lib. 1. cap. 7. *eadem omnia, in eodem agro, rectè poſſunt: utque alius eſt ad vitem appoſitus, alius ad frumentum, ſic de cæteris, alius ad aliam rem.* In Campania, cælum Falernum propitium eſt vino, Appulum frumento, oleæ Venafranum. Nam ut docet Virgilius primo Georgicon.

Continuo has leges, æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis.

Adeo nimirum parce liberalis eſt, ut nunquam late patere ſinat idem beneficium.

Hîc ſegetes, illic veniunt felicius uvæ,
Arborei fœtus alibi atque injuſſa vireſcunt
Gramina.

Ubi poëta conceſſas dotes ſingularibus ſolis perſequitur pluribus, quam regionum partitionem Pindarus in Pythiis longè antea; Columella verò libro tertio de re ruſtica aliquanto poſt meminit, ubi habet *Myſiam, Libyamque abundare frumentis, Tmolon, & Corycion florere croco, Judæam & Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi.* Nam ut declaratum à Plinio libro 18. *in omni cultura parte valet oraculum illud, quid quæque regio patiatur.*

Quapropter non poteſt ſatis dici, quantum referat, qua cæli poſitione conſtituatur Hortus. Quæ cauſa eſt, cur pleriſque ex Africa de terræ cultu ſcriptoribus Tremellius, apud Varronem, fidem haberi nolit, *propter cæli, ſolique diſtantiam.* Fundus autem is, *ubi ſalubritas non eſt,* inquit Varro lib. 1. de re ruſt. cap. 4. *cultura non aliud eſt, atque alea domini vitæ, ac rei familiaris.*

Itaque villico diligenti & accurato imprimis laborandum eſt, de cæli ſolique ſitu perveſtigando, ne perdat operam omnem, ſi

peccet in ea parte, quæ præ cæteris conſiderari debet.

De cælo ipſo video, quid ſenſerit agriculturæ magnus arbiter Varro. Cùm enim orbis terrarum diviſus eſſet in duas partes ab Eratoſthene, alteram, quæ eſt ad meridiem, ad ſeptemtriones alteram: ſtatuit partem ſeptemtrionalem meridiana longè ſalubriorem, & *quæ ſalubriora ſunt*, inquit, *illa fructuoſiora*, lib. 1. cap. 2. Ex quo conficit, Italiam Aſiâ ad colendum fuiſſe oportuniorem: *primùm quòd ſit in Europa; ſecundò, quod hæc temperatior pars eſt, quàm interior: nam intus, pœnè ſempiternæ ſunt hyemes.*

* Quæ facit ratio, cur judicem Galliam, non Italiâ modò, ſed terris omnibus, rei Hortenſi commodiorem, quæ ſupra cæteras omnes cæli temperatiſſimi ſit: tantumque de parte meridiana communicet, quantùm neceſſarium ſit moderando ſeptemtrionalium ſiderum frigori: quæ temperatio omnium maximè conveniens eſt, ſive floribus, ſive fructibus educandis; his enim ut calores propitii ſunt, ſic nocent illis, ſi nimii ſint. Quæ commóditas ſatis per ſe patet ex vicinitate regionum quibus Gallia communicat. Pertinet enim ab una parte ad Angliam & Germaniam, ubi pro cælo frigidiore, flores ſunt folioſiores; ab altera verò pertinet ad Italiam, ubi pictiores mitioreſque fructus, pro cælo clementiore, provenire ſolent. Cùm autem Horti perfectiſſima complexio floribus, nemore, aquis, pomario contineatur, quibus omnibus cælum noſtrum videtur eſſe imprimis accommodatum: meo judicio cenſeri debet, pro recta Horticonſtitutione, omnium, optimum illud,

* CAPUT III. *Galliam eſſe magis idoneam rei Hortenſi omnibus regionibus*

quod mite floribus, nemori algidum, aquis ſalubre, fructibus & pomis tepidum ſit: quale conſtat inter omnes, eſſe noſtrum.

De ſoli bonitate, non interrogabo conſcientiam viliicorum, quando ſumma felicitas Hortorum noſtrorum ſatis per ſe monet, quid de ea æſtimandum ſit. Nulla eſt oratio, quæ poſſit aſſequi ſoli noſtri benignitatem; de qua dicerem pluribus, ſi ſcriberem ad alios, quam qui ſentiunt beneficium tantæ commoditatis: nec ipſa tellus ubertate ſua oſtenderet felicitatem, quæ ab aliquot annis ſic cohortari cæpit induſtriam hominum noſtrorum, ut nullâ re magis quàm Hortenſis rei ſtudio ſe propemodum nobilitarit ætas noſtra: quæ laudabilis quædam inſania eſt hujus ſæculi: cùm nulla domus ſit in civitate, paullum liberalis & honeſta, quæ ſe non commendet oſtentatione Horti alicujus, ipſique patricii, & principes in regno viri, de pomariorum ratione univerſa palam commentari, & tradere dogmata non dubitent. Ex quo factum, ut quod olim gerebatur per ſervitiorum vile miniſterium, magni jam, excelſique ſpiritûs ſit, informandæ arboris, Hortique deſcribendi colendique, profiteri diſciplinam. Contra quam expoſtulabatur olim ab hiſtorico naturali lib. 18. cap. 3. quod ſuo tempore, *agros, Hortoſque vincti pedes, damnatæ manus, inſcriptique vultus exercerent.* Quæ luxuriantis & perditæ Reipublicæ calamitas fuit. *Cùm olim*, ut ipſe teſtatur eodem loco, *ipſorum Imperatorum manibus colebantur agri, ut fas eſt credere, gaudente terrâ vomere laureato, & triumphali aratore: ſive illi, eâdem curâ, ſemina tractabant, quâ bella, eâdemque diligentiâ arva diſponebant, quâ caſtra: ſive honeſtis manibus, lætiùs omnia proveniunt.*

Quæ felicitas contigit ætati noſtræ: in quo

non modò Regni proceres, ſummique Magiſtratus oblectant ſe Hortorum cultione: ſed etiam Rex ipſe Chriſtianiſſimus, medias inter belli paciſque curas, non putat alienum à ſua majeſtate deſcendere interdum ad eam animi remiſſionem, quæ percipitur è ſtudio tam liberali. Nam Florum Hortorumque cultum omnem ſic habere cœpit in deliciis, ut nihil exquiſitum ſit, in amœnitate ruris univerſi, quod perficiendæ villarum ſuarum magnificæ molitioni non aſciſcat, pro captu uniuſcujuſque, ſumptibus infinitis, quaſi velit ornamentorum luxu & opulentia, fortunatæ telluris ipſius provocare benignitatem.

* Cùm voluptatis gratiâ, multò magis quàm utilitatis comparetur Hortus, ea Horti forma cenſeri debet omnium optima, quæ maximè compoſita ſit, ad eam amœnitatem quæ ruri percipitur; quam video quatuor quaſi elementis contineri univerſam, floribus, nemore, aquis, pomario. Ex quarum partium juſtiſſima temperatione liquet Horti formam effici omnium abſolutiſſimam. Per quid autem potiſſimum veniat gratia ei partium compoſitioni, aut quid ſuper ea re imputandum rationi, non diſputabo nimis ſubtiliter & deſidiosè: ſentiunt ſatis, qui afficiuntur voluptate ruris, quanta decentia ſit temperationis iſtius; licet non ita perſpicuum ſit, quid præciſe gratiæ per ſe conferant partes ſingulæ, unde exiſtat illa ſpecies admirabilis, quæ rapit oculos, & occupat admirationem, per ſingularem eam partium aptarum inter ſe convenientiam. Quæ partitio, in Hortenſis rei diſtributione univerſa, ſuis omnibus ſic eſt abſoluta numeris, ut non modò melior fuerit nunquam, ſed ne

* CAPUT IV. *Eam quæ nunc eſt in uſu apud nos, Hortorum formam, eſſe omnium perfectiſſimam.*

vel in poſterum perfectior ulla excogitari poſſit.

Nam ſic per eam temperata ſunt omnia varietate & elegantia : ſic picti florum colores, denſæ opacitates nemorum, fontium rivorumque liquidæ perennitates, amœniſſimique ordines arborum pomiferarum inter ſe mirè conſentiunt ad decentiam: ut nihil fingi queat, quod ad curioſam ruris amœnitatem magis appoſitum eſſe videatur.

Neque tamen contigit propterea, quod video deploratum à Plinio, in prœmio libri XIV. in re ruſtica, *vitam deſiiſſe, ubi vivere cœpit voluptas:* quaſi rus emendatè cultum non ferat elegantiam lautiorem. Verùm tametſi diſcrepent noſtri mores, ab illo Vulteio Mena, quem laudat Horatius ad Mæcenatem, qui de ſua re unicè ſollicitus,

Arvum, cælumque Sabinum
Non ceſſat laudare, & amore ſeneſcit habendi.

Quique factus, pro ſe, ſuiſque rationibus, ex nitido & eleganti, ſordidè ruſticus,

Sulcos & vineta crepat mera.

Tamen per induſtriam cultorum perfectum eſt, ut in Hortorum forma, quæ viget id temporis apud nos voluptas ipſa ſerviat utilitati; & ſi conferre volumus noſtra cum antiquis, non ſolùm Hortorum elegantiâ, ſed etiam fructuum ubertate, & copiâ videbimur longè ſuperiores. Nam pervenimus ad eum ſapientiæ gradum tantopere laudatum à Poëta, quo villarum nitorem, cum utilitate conjunximus. Sic ille videlicet ad Numonium Vallam epiſtolarum libro primo.

Vos ſapere, & ſolos aio bene vivere, quorum
Conſpicitur nitidis fundata pecunia villis.

Unde plena lenociniorum videri cœpit ars illa, quæ voluptatem fructuoſam afferat. Sic

ex ea commoditate ætas noſtra, notitiam diſciplinæ Hortenſis partìm in formandis arboribus, partìm in floribus educandis aſſecuta eſt perfectiſſimam: adeoque ita de rerum noſtrarum elegantia longè potiori jure prædicare poſſumus, quàm Poëta Venuſinus.

Venimus ad ſummum fortunæ.

In iis præſertim, quæ ſpectant Hortorum elegantiam, ruriſque amœnitatem. Nam partìm novi orbis, per maris commercium communicati beneficio, partìm ſtudio & induſtria cultorum noſtrorum, plurima poſtremis temporibus his, ad Hortorum cultum & decentiam, comperta ſunt, quorum nullum fermè extat apud majores veſtigium. Sic autem ſtatuo, ut partes hæ, quibus Hortorum deſcriptio continetur omnium rectiſſima, nunquam fuerunt ab omni parte elegantiores, per eas, conformationis & decentiæ Hortenſis eam effici abſolutionem, qua nec fuit uſquam ulla major, nec in poſterum eſſe poſſit,

* Quomodo autem poſtremis temporibus iis factus ſit aditus ad eam perfectionem diſciplinæ Hortenſis, quæ nunc eſt, dicere non erit alienum: quod ut memoriæ recentis eſt, non difficulter repeti poterit. Nam cæli ſolique Gallici commoditate parum feliciter uſos majores noſtros, in eoque paullo fuiſſe rudiores, dicere non verebor. Atque ut rem aggrediar; cùm ante civiles motus ultimos, induxiſſet luxum & abundantiam in civitatem, fortuna rerum noſtrarum, quæ tum erant florentiſſimæ; illarum amplificando ſplendori quæſitus decor ab Hortorum cultu: cui, ut ferebat opulentia temporum, ſuggerendis ſumptibus non defuit cupiditas optimarum. Eorum, ut

* CAPUT V. *Quomodo perventum ſit ad eam Hortenſis culturæ perfectionem.*

ſit, illico imitatores extitere permulti de privatis, præſertim ex negotiatorum publicanorumque ordine, qui tum frequens erat in urbe & copioſus. Illi, ut erant divites & pecunioſi, nullis parcebant ſumptibus, pro conſtituendis Hortis.

De floribus exquiſitiſſimis, tulipis præſertim, laboratum eſt primò: tum quæſiti longè, ductique fontes impenſis omnibus, ficti, ſimulatique amnes latiſſimi de canalibus domeſticis. Quid plura? Inducendarum Hortis aquarum miræ libidines conſecutæ: tantam licentiam dabat luxus. Deinde deducta res ad fructus procurandos: inſitionibus eruditis arborum partus inſolentes, maturitates, graviditateſque pomorum per diſciplinam & artem repertæ. Quibus, pro conciliando colore, Solis de muro reflexi aſcitus favor: externæ arbores magnâ pecuniæ vi traductæ, pro novis ramorum ſocietatibus, per inſitionem excogitandis: poſtremò conſtitutus ordo confuſioni, quæ prius erat: cui acceſſerunt pulvillorum exquiſitæ deſcriptiones, textuſque areolarum mirifici: unde deſignationes, compoſitioneſque Hortorum extiterunt hæ, quas videmus jam, emendationes ſimulacris omnibus; ſed opum diſſipatione propemodum incredibili: quo deinde luxu cœpit infici civitas prope omnis. Ut autem favebat cæli temperatio, neque, ut apparet, deerat ſoli benignitas: commoditatum iſtarum opportunitati, villicorum etiam cultorumque acceſſit ſolertia, præſertim in ipſa cultione fructuum, quorum ubertate & proventu res ita bene ceſſit quamplurimis, ut brevi, quod erat in medio poſitum, pro ratione quæſtus patuerit latè, pertinueritque ad univerſos. Ad extremum, partim commoditate fructuum, qui percipieban-

tur, partim ipſa amœnitate excitatum ſtudium, plantas & arbores expertes ſenſus ita coegit ſub legem & diſciplinam, ut jam ſe fundat arbor, fingatque ad cultoris ipſius arbitrium, & imperatam fructuum vel magnitudinem, vel copiam proferat. Sic ex commoditate tum utilitatis, tum ob ectationis, quam ex hoc univerſo cultu percepit ætas noſtra, eam aſſecuta eſt diſciplinæ iſtius cognitionem, qua ſuperavit omnem antiquitatem.

* Nam perſpicuum eſt Græcos Romanoſque verſatos olim in magna ignoratione delitiarum earum, quæ jam locum habent in Hortorum noſtrorum deſcriptione, quarum nullum propemodum extat apud eos veſtigium.

De Græcis res eſt manifeſta, ſi conſulatur Homerus, qui in deſcribendis Alcinoi Hortis, quibus nihil habent heroïca tempora magis in ea parte ſumptuoſum: ita tenuis & modicus eſt, ut vel ipſi licentiæ, quam dabat fabula, parcere videatur, pro conſtituendo Horto ſummi principis, qui nihil habere videtur accommodatum ad ſplendorem, & magnificentiam Rege dignam. Sileo de loci anguſtiis, quem τετράγυον facit. Ni hil dico de parcitate fontium, quorum unum ſtatuit tantùm, & alterum: nihil de arborum fructiferarum paucitate: ut patet ex ipſa deſcriptione Horti, ſeptimo Odiſſeæ.

Ὄγχναι, καὶ ῥοιαὶ, καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,
Συκαῖ τε γλυκεραὶ, καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.

Pyri, Punicæ mali, & pomi nitidum fructum ferentes, & dulces ficus, & olivæ florentes..

Nulla autem apparet pulvillorum circumſcriptio, nulla decentia, poſiti ſine arte flores, nullus ordo, confuſa omnia: quibus ni-

* CAPUT VI. *Summam culturæ illius apud Græcos olim & Latinos, fuiſſe ignorationem.*

hil prope addit de ſuo, ipſe Euſtathius, magnus alioquin in cæteris Homeri amplificator. Ex quo perſpicuum eſt, quàm rudis erat in eo Græcia, quæ tamen magiſtra fuit olim elegantiarum cæterarum.

Nihil dicam de Heſiodo, qui in eo in quo verſabatur argumento, de terræ cultu,ne verbum quidem fecit unum, de ea ruris elegantia, quam quærimus. Cumque profiteatur id unum propemodum, ut bene moratæ gravitatis quandam quaſi diſciplinam tradat: nullam cultionis noſtræ ſimilitudinem, nullam morum, nullam temporum noſtrorum in ea parte concinnitatem expreſſit. Extant in poſtremis Græciæ temporibus apud Heliodorum, qui de Theagenis & Charicleæ; Achillem Tatium, qui de Clitophontis & Leucippæ: & Euſtathium, qui de Iſmenes & Iſmeniæ ſcripſerunt amoribus, deſcriptiones Hortorum, ubi nulla apparet nota varietatis & decentiæ illius,qua ſe commendavit ætas noſtra, in univerſæ diſciplinæ Hortenſis amplitudine.

Non major Hortorum fuit elegantia apud Romanos, quorum vita, ut habuit plus ſeveritatis, & diſciplinæ, quàm Græcorum: ita ſerior longè fuit apud eos Hortorum cultus: qui, ut declarat Plinius, ei primùm terræ cultioni vacare cœperunt, quam vitæ neceſſitas poſtulabat. Et ut omittam dicere de primis Regum & Conſulum temporibus, quibus, ut monet Plinius libro 19, *ager, pauperis Hortus dicebatur*, cujus cultus pertinebat ad curam matris-familias, quæ poſtulabatur negligentiæ, *ubi Hortus eſſet indiligens*: quis Catonem ferendum putet, qui caules & braſſicas prædicabat, pro delitiis Hortorum ſui temporis? Adeo videlicet ſine nitore & cultu, Romæ per id tempus, res erat Hortenſis. Neque exiſti-

mandum eſt, Republicâ opulentiori, qualis fuit poſt exciſam Carthaginem, nitoris acceſſionem factam huic cultioni, ut intelligi poteſt ex ſcriptoribus emendatioris ſæculi. Nam Tibullus in deſcribendis ad Cynthiam ruris delitiis, vix recedit ab agricultura duriori, ſummamque oblectationem illius, quæ ruri percipitur, ſtatuit in pomis & vitibus conſerendis. Ita ille elegia prima libri primi.

Ipſe ſeram teneras maturo tempore vites
Ruſticus, & facili grandia poma manu.

Mox redit ad boves & arationem, unde vix emergit, tam in eo durus, quam nitidus & elegans in cæteris.

Extant apud Virgilium, ſcriptorem, ut nemo negat, politiſſimm, Hortorum deſcriptiones multæ. Altera eſt Horti Coryciani, ad amnem Galeſum, quarto Georgicon, altera in Moreto, tertia in Hortuli laudibus; quod carmen Virgilio tribui ſolet ab eruditis: quanta tamen ubique ſimplicitas, ætate quam non ſimplici.

Quod locum facit conjecturæ de illo, ſatis probabili, cur impetrare non potuerit à ſe ipſo, ut de Hortis, quæ materia ſeſe offerebat in Georgicis, non tractaret. Neque enim dici poteſt, quod in alio occupatus, heroi ſuo præpararet otium: cùm ſatis apertè declaret libro 14 Plinius, *præcellentiſſimum Poetam Hortorum dotes fugiſſe, rerum humilitate deterritum.* Quod ſic eſt accipiendum, ut honos ſuus habeatur ſemper Poëtæ tam divino, de quo quidquam ſuſpicari ſecus nefarium videri debet juſtiſſimo cuique. Non enim exiſtimandum puto virum tam admirabilem ulla difficultate deterritum. Sic autem ſentio: ſub hæc tempora, quibus ſcripſit Virgilius, ut Horti non erant hujus amœnitatis & elegantiæ, cujus nunc ſunt, eum

non potuiſſe juſtum opus edere de re Hortenſi, valde diverſum à Georgicis, quibus plurima complexus eſt, præſertim libro ſecundo, quæ pertinebant ad Hortorum rationem, ubi *è tantis, quæ retulit, flores rerum modo ſecutus*, ut obſervatum à Plinio, in procemio libri 14. nihil omiſit eorum, quæ recipere poterant ornatum in ea parte: quo delectu facto, fieri potuit, ut cæterarum partium tenuitate deterreretur, ne artis ſuæ faceret periculum in materia non neceſſaria. Non enim per id tempus res Hortenſis diſcrepabat multum ab agricultura communi: cujus amœnitatem propemodum delibaverat univerſam.

De Ovidio, magno quantumvis fabulatore, & ſcriptore ſatis libero, par judicium fieri debet. Nam in deſcribendo, ad Aventinum, Pomonæ Horto 14 Metamorphoſeon, tam tenuiter & parcè copioſus eſt; ut ab ingenio ſuo deſtitutus eſſe videatur.

Proferre poſſem hoc loco teſtimonium Tullii ipſius, judicis delitiarum Hortenſium ſanè quidem non inexperti. Quam multis tamen verbis, quam nihil dicit, quod comparabile ſit elegantiæ Hortorum noſtrorum, in deſcribendo, ſecundo de Legibus, Fibreno ſuo, amœniſſimaque inſula illa, præ qua magnificas villas, pavimenta marmorea, & laqueata tecta cæterarum ferre non poterat Atticus: ridebatque ductus aquarum, tubos, Euripoſque villarum aliarum, cùm venerat ad Fibrenum.

Par eademque ratio eſt cæterorum ſcriptorum illius ætatis, quæ tam diligens erat in omni genere delitiarum, quaſi locus non fuerit huic elegantiæ apud populum delitiis ingenii jam prorſus occupatum, qui vel negligens fuit iſtius ſuavitatis, vel in ea quærenda

parandaque

parandaque non uſus ingenio. Teſtis Palladius, qui in Horti ſui deſcriptione, quæ eſt libro tertio, multa diſputat ſatis diligenter & accuratè de porris, cœpis, & caulibus. Omitto Varronem, & Columellam cæteroſque Hortorum deſcriptores Latinos, qui ne norunt quidem partem ullam decentiſſimæ illius concinnitatis, quam aſſecuta eſt ætas noſtra in Hortorum deſcriptione: credo, quod utilitate & proventu voluptatem eam omnem, quæ ex agro percipi ſolet, metiebantur, quales deſcribit agricolas ſui temporis Politicorum ſexto Ariſtoteles: *μᾶλλον ὀρέγοντας τοῦ κέρδους, ἢ τῆς τιμῆς, utilitatis ſuæ magis, quàm honoris cupidos.*

* At ſermo tam multus eſt apud ſcriptores Auguſtæ ætatis, de Hortorum magnificentia, qua ſe, quemadmodum accipimus, tantopere commendaverant apud ſuos Pompeius, Lucullus, Lamia, Mœcenas, Saluſtius, cæteriq; in Rep. optimates. Nihil enim per id tempus fuit Romæ celebre magis, atque patricium. Unde liquet, quam ſine cauſa Populus Romanus negligentiæ poſtuletur, in ea parte, in qua tot habet monimenta ſplendoris, & magnificentiæ. Erant revera apud populum gentium victorem Horti, ſupra quam dici poteſt celebres & ſumptuoſi: non nego. Nam fortunæ Romanæ opulentia, & ipſe luxus tot opibus orbis terrarum ſuperati dives: & affluens, incredibilem magnificentiam induxerat in mores univerſæ civitatis: ſed non tam Hortorum decenti partitione, juſtaque florum & arborum deſcriptione, cultuque eleganti continebatur luxus is, quàm piſcinarum ædificiorumque molitionibus, cæteriſque ſumptibus immodi-

* CAPUT VII. *Hortorum formam apud Romanos, poſtremis temporibus non tam in amœnitate ruris, quàm in ædificiorum magnificentia fuiſſe poſitam.*

cis, qui nullo modo pertinebant ad ornandi colendique ruris rationem.

Nam proditum à Varrone, *Hortos Luculli*, cujus villa erat in Tuſculano, *non floribus, fructibuſque, ſed tabulis fuiſſe inſignes.* Aſſentitur Varroni Plinius libro 18, qui *villam Luculli caruiſſe agro*, profitetur: ſed ut erat *profuſa in ædificiis luxuria*, quemadmodum libro 2 teſtatur Paterculus, indulſerat plus æquo cupiditati ſuæ in extruenda, per immanes ſumptus, domo: cujus magnificentia ipſi Tullio, libro tertio de Legibus, in ea re parum alioquin temperanti, digna videbatur reprehenſione: quod, contra quam patiebatur temporum diſciplina, corrumpendæ civitati valere poſſet tam perverſæ cupiditatis exemplum. Et quamvis excuſet magnificentiam, ſuoſque ſumptus, exemplo vicinorum duorum, equitis alterius, alterius verò libertini, qui licet tenuioris ordinis, ſumptus fecerant in villarum ſuarum ædificiis, propemodum pares ſuis: tamen excuſatio juſta non videbatur in eo, cujus moderatione cupiditas aliorum debebat emendari. Villam alteram habuit in Campania ad montem Miſenum, Tuſci, Siculique maris proſpectu amœniſſimam, quæ deinde tempore conſequenti, pertinuit ad Tiberium, ut teſtatur Phædrus fabula quinta libri ſecundi, & Tacitus libro ſexto Annalium; mox ad Claudium Imperatorem, qui, ut memorat Tacitus, *inhiabat Hortis Tiberii, quos à Lucullo habitos inſigni magnificentia excolebat.* De illis autem ita Plutarchus: *ὅπου καὶ νῦν ἐπίδοσιν τοιαύτην τῆς τρυφῆς ἐχούσης, οἱ λουκουλλιανοὶ κῆποι, τῶν βασιλικῶν ἐν τοῖς πολυτελεστάτοις ἀριθμοῦνται. Ex quo etiam nunc tanta acceſſione facta ad luxum, Horti Lucalliani inter ſumptuoſiſſimas res Imperatoris habentur.*

Sic aiunt Pomponium Atticum villam habuiſſe in colle Quirinali, Pamphilianam, *cujus*

amœnitas non ædificio, ſed ſilva conſtabat: quemadmodum meminit in ejus vita Cornelius nepos. Sive columnarum ordine frequentiſſimo hæc ſilva ornata eſſet, ut fieri ſolebat id temporis, quod monet Horatius libro ſecundo, ſatyra decima.

Et varias inter nutritur ſilva columnas.

Sive naturali pulchritudine, & arborum proceritate umbroſiori, commendabilis videretur. De cæteris hujus villæ partibus ſilentium per ſe loquitur: nam ſi quid habuiſſet dignum commendatione, non fuiſſet prætericum à ſcriptore tam accurato: qui locum quærit tam diligenter, in quo laudet Atticum.

Cùm autem Hortorum nomine, apud Romanos, villæ molitio univerſæ ſignificetur, ut patet tum ex libro tertio Officiorum de Hortis Syracuſanis, quos Canius vendidit Pythio, tum ex Hortis Craſſipedis in Epiſtolarum ad Atticum libro quarto, ubi *Tullius quaſi in diverſorio cœnare cogitabat,* aliiſque Hortis compluribus, de quibus mentio frequens eſt apud Tullium: facilis eſſe poteſt conjectura de cæteris, qui ſtatuarum excellentiâ, pavimentorum honeſtate, tabularum ſumptu, piſcinarum magnificentiâ, exquiſitâque ædificiorum opulentiâ magis, quàm amœnitate ruris erant nobiles. Nam villarum iſtarum magnificentiam in ſumptibus iis potiſſimum eſſe poſitam, perſuaſum eſſe debet ex libro tertio de Legibus, ubi Tullius ſubagitat eorum inſaniam, qui ſumptibus iis locum dederant. Sic ille: *Quis ferat iſtos, cùm viderit eorum villas ſignis, & tabulis refertas, partìm publicis, partìm ſacris & religioſis?* Ipſe Tullius, qui pro ſua gravitate reprimebat immodeſtiam cæterorum, ſibi ſatis in eo temperare non poterat: nam profitetur apud Atticum libro primo epiſtolarum, *ſe Caietam, ſi*

quando abundare cœperit,ornaturum. Urget autem per litteras conſequentes amicum, ne cupiditati ſuæ deſit. *Velim,* inquit, *ut ſigna, & cætera quæ tibi ejus loci, & tuæ elegantiæ videbuntur, quamplurima, quamprimum mittas. Nam in eo genere, ſic ſtudio efferimur, ut abs te adjuvandi, ab aliis prope reprehendendi ſimus.*

Laborabat nimirum per id tempus eo luxu Reſpublica,quæ jam multum remiſerat de parſimonia majorum. Quam luxus immoderati licentiam deplorabat ſuo tempore Horatius Ode xv. libri 2. ubi ſæculi ſui deſcribit inſaniam, in ædificiorum molibus ſubſtruendis ad Lucrinum lacum.

Non ita Romuli
Præſcriptum, & intonſi Catonis
Auſpiciis, veterumque norma.
Nulla decempedis
Metata privatis, opacam
Porticus excipiebat Arcton.

Eundem luxum exagitat etiam pluribus,libro tertio, Ode prima, ubi profitetur nolle permutare ſe villulam ſuam ruris omnino perexigui, quæ erat in valle Sabina, poſtibus invidendis, divitiiſque operoſioribus cæterorum. Eam nimirum ædificiorum ſuperbiam induxerat commercium cum Aſiaticis. Poſtquam enim victorem ex Aſia exercitum Sylla reduxiſſet in Italiam, *ſigna, tabulas pictas, vaſa cælata mirari* Romæ cœptum eſt primum, ut memorat Salluſtius in bello contra Catilinam: mox ad ædificiorum ornatum, & magnificentiam adhiberi ab omnibus: deinde per immanes pecunias, ſumptuſque infinitos, tranſportari rus; cujus demum omnis gratia conſtabat peregrinitate & inſolentia iſtorum ornamentorum. Scribit Ammianus obeliſcum magnitudinis incredibilis in Hortos S.lluſtianos magnis ſump-

tibus tranſlatum. Et M. Cicero teſtatur oratione pro domo ſua ad Pontif. Pub. Clodium per tempus ædilitatis ſuæ ſignorum vim maximam è Græcia deportaviſſe, quæ ſuis in Hortis collocaret. Vigebat Romæ nimirum per id tempus ornandorum Hortorum ſtudium: nam nullis ſumptibus parcebatur, quod Horti per ſumptuoſas ædificiorum molitiones, ſtatuarum exquiſitarum ornamenta, putarentur ſpectatiores. Sic Juvenalis de Lucano.

Contentus fama jaceat Lucanus in Hortis
Marmoreis.

Nam longas & magnificas porticus, & deambulacra ædificabant in Hortis, ut teſtatur Celſus ex Ulpiano libro octavo Digeſtorum.

Quam inſaniam putabat non tolerabilem, civitate licet jam corruptâ, moribuſque depravatis, Philoſophus Romanus epiſtola prima libri 13. in deſcribenda villa Scipionis Africani: cujus adoratis manibus, ad aram quæ viri ſepulchrum putabatur, laudat domum frugaliſſimi Imperatoris, quam comparat cum magnificentia libertinorum ſui temporis. Sic ille gravis, ut ſemper, contra luxum, & vehemens. *Quantum*, inquit, *ſtatuarum, quantum columnarum nihil ſuſtinentium: ſed in ornamentum poſitarum impenſæ cauſa. Eo delitiarum pervenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus:* quæ, ut eſt magnus declamator, perſequitur pluribus.

Sed quod reprehendebat in aliis, ipſe ſibi non dubitabat indulgere ſcitæ vir notæque cupiditatis: quantumvis ſupercilium tollat interdum contra luxum. Nam Hortos habuit eos in Nomentano, qui ſuperarent pulchritudinem cæterorum, & Principis invidiam provocarent. Sunt enim qui perſuadere velint Senecam, propter villæ, Hortorumque magnificentiam, proſcriptum à Nerone: de quo ſatis diſertè

Tacitus libro Annalium decimo quarto, in hanc ſententiam. *Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tanquam ingentes, & ſupra modum evectas opes adhuc augeret: Hortorum quoque amœnitate, & villarum magnificentiâ: quaſi Principem ſupergrederetur.* Non faciam ipſe verba bene multa, ut tantam immodeſtiam excuſem rei capitalis: is ipſe cauſam ſuam agat: ſic ille eodem in loco apud Cæſarem. *Una*, inquit, *occurrit defenſio, quod muneribus tuis obniti non debui: ſed uterque menſuram implevimus, & tu quantum Princeps amico tribuere poſſit, & ego quantum amicus à Principe accipere: cætera invidiam augent: quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem jacent, mihi incumbunt. Sed opes meas jube in tuam fortunam recipi: hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent.* Honeſta ſpecioſaque oratio, & à Principe in ſpeciem ſatis bene accepta. *Quæ à me habes*, inquit, *Horti & villæ, caſibus obnoxia ſunt; & licet multa videantur, plerique haud quaquam artibus tuis pares plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores ſpectantur. Unde etiam rubori mihi eſt, quòd præcipuus charitate, nondum omnes fortunâ antecellis. His adjecit complexum & oſcula; naturâ, & conſuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis.* Ex quo apparet per accuſationem eam nihil factum contumeliæ dignitati Hortorum: quorum cultus & magnificentia ſemper innocens eſt in viro primariæ inter optimates dignitatis, & apud Principem gratioſo; qui poſtea criminum aliorum ſuſpicione laboravit. Eum enim fati ſui duritas perſequebatur: quod ad rem noſtram nil pertinet. Sermo multus eſſe poteſt de immoderata cupiditate cæterorum, qui quærebant celebritatem nominis, ter ſumptus tam immanes, pro molitione Hortorum.

Ex quibus conjicere licet, apud populum Romanum, non tam culti ruris venuſtatem, pomariorumque excellentiam quæſitam, quàm villarum ſumptum, & magnificentiam, in quibus ipſa ornamentorum confuſio commendabat luxuriam. Quæ magnificentia, ut apud homines diffluentes luxu, & otio, non tam valere videbatur ad ruris decentiam, quàm ad opulentiæ & vanitatis oſtentationem: in quo nihil erat dignum, quod cum admirabili Hortorum noſtrorum amœnitate, & elegantia comparari debeat. Nec facit ad rem Phædrus, quod libro quarto, fabella quarta, meminerit quorumdam delicatorum Hortorum in domo polita & eleganti:

Domum politam, & delicatos Hortulos.

Cùm ex orationis univerſo contextu nihil colligi poſſit, quod perſuadeat amœnitatem noſtræ ætatis locum habuiſſe aliquem apud eam, qua ſcribebat.

Ex quibus duo confici poſſunt: alterum, Græcos, in Hortorum cultu, naturali pulchritudine ruris: Romanos verò ſuperbis molitionibus, ædificiorumque magnificentiâ magis fuiſſe delectatos: alterum autem, apud utrumque populum veram germanamque Hortorum concinnitatem & decentiam vel neglectam eſſe, vel quod magis probabile eſt, prorſus ignoratam: nos enim ad elegantiora pervenimus. Quamquam quæſitam à Latinis ruris amœnitatem indicet Martialis in deſcribenda libro quinto ad Baſſum Fauſtini villa, cujus ruſticitatem inſulſitatemque ridet ſatis facere in hunc modum.

Baiana noſtri villa, Baſſe, Fauſtini,
Non otioſis ordinata myrtetis,
Viduaque platano, tonſilique buxeto,
Ingrata lati ſpatia detinet campi:

Sed rure vero, barbaroque lætatur.
Nullum autem elegantiæ, quæ nunc eſt, in Hortis apud nos, per ætates deinde conſequentes, apparet ſignum: adeo diſciplinæ illius univerſæ videntur fuiſſe negligentes: de qua, ut juſta fiat æſtimatio rei totius, breviter jam, ſed accuratè, conſtituendum, quid præceptionis in ſe recipere poſſit: ut naturæ & arti, quibus duobus conſtat omnis agricultura Hortenſis, ſuæ partes ex æquo imponantur.

* Non mihi magnopere laborandum puto de præceptionibus hîc faſtidioſè congerendis, verboſaque propoſiti argumenti commendatione: in tanta præſertim multitudine ſcriptorum, per quos, partìm patrio, partìm peregrino ſermone diſputata eſt hæc materia: ut omittam veteres prope infinitos. Res enim nulla eſt, de qua, non modò noſtra, ſed etiam omni ætate ſuperiori, tam abundanter & copioſè ſcriptum ſit. Non poſſum tamen quin breviter admoneam, quæ debeant in univerſum obſervari à cultoribus, pro Horto diligenter & accuratè præparando.

Prima prudentiæ pars eſt, loci ipſius, in quo conſtituendus Hortus, æſtimare naturam, quod imprimis præcipit Plinius libro 17. Hiſtoriæ naturalis, capite ſecundo, *ad ſoli naturam, loci ingenium, & cæli cujuſque mores, dirigendam ſolertiam.* Quod in omni agricultura caput eſt præcipuum. *In natura enim*, quemadmodum monet Plinius, *colendi maxima portio eſt:* quod explicat pluribus in procemio libri 14. unde, meo quidem judicio, parum audiendus Scrofa apud Varronem, *qui terræ cælique vitium, domini ſcientiâ, & ſumptu emendari poſſe* vult capite quarto libri primi de re ruſtica: vel benignam in par-

* CAPUT VIII. *Animadverſiones præcipuæ in Hortorum culturam univerſalem.*

tem accipiendus. Nam ſi natura non conſpi-
ret:quid ab arte,vel diligentia ſeparari queat?
Sunt tamen qui moliuntur id, ut naturam ſuâ
arte & induſtriâ ſuperent: ſed quam difficul-
ter & operoſè interdum,& ut plurimum,quam
parum feliciter, ipſi viderint. Quatuor video
deſiderari à Palladio, libro primo de re ruſti-
ca, capite ſecundo, quibus benè colendi agri
ſumma ratio contineatur, *aerem, terram, aquam, & induſtriam:* quod de natura & arte debet in-
telligi. De quibus exponam breviter quid ſta-
tui debeat, ut certum eſſe poſſit, quid utrique
parti, quid alterutri imputandum ſit: dicam
primò de natura, quo nomine perſpicuum eſt,
ſiderum, ventorumque primùm, tum ſoli ip-
ſius rationem contineri univerſam.

* De ſideribus ac ventis, quibus naturæ
prima præcipuaque pars conſtat, nihil habeo
præcisè quod commendem. Tenendum illud
quod pertinet ad omnem agricultionem: im-
perandum terræ; ſed cælo, quod eſt ſupra de-
liberationes noſtras, obſequendum. Quam-
quam ſuſpicatur Tullius ſecundo de Legibus,
*terræ cultum ſegniorem fore, ſi ad eam tuendam, fer-
roque ſubjiciendam, aliquid ſuperſtitionis acceſſerit.*
Quòd ſuperſtitionibus implicatæ mentes, ario-
lationibus miſerè obnoxiæ ſint: per quas ſuus
induſtriæ locus vix relinquitur. Id autem cau-
tum fuerat longè prius à ſapiente, his verbis:
*Qui obſervat ventum, non ſeminat; & qui conſiderat
nubes, nunquam metet.* Quod tamen non ſic eſt
accipiendum, ut cæli ventorumque ratio nulla
prorſus haberi debeat: in quibus vim agricul-
turæ propemodum præcipuam poſitam puto.
Sed eam opinor eſſe loci hujus ſententiam: qui
de ventis & nubibus, quibus nihil eſt magis in-

* CAPUT IX. *De natura conditione, pro conſtitutione Horti.*

certum, certus eſſe voluerit, laboraveritque nimis anxiè, ut ſecuritatem obtineat in ea parte, eum operam perditurum.

Exiſtimo tamen ventorum vim omnem, quam Plinius libro 18. capite 32. putat *cæleſti longè ſcrupuloſiorem*, plurimum loci habere debere in agricultura: neque idcirco prorſus negligendam: ſed cultores de Plinii ſententia feriò admonendos, ex libro 18. capite 24. *confitendum eſſe, cælo maximè conſtare agriculturam, Virgilio jubente prædiſci ventos, ante omnia, moreſque ſiderum.* In quorum præſenſione exploranda, exponendiſque rerum futurarum ſignificationibus, & cælo deprehendendo, non feciſſet tam multus, ſi id ad terræ cultum nihil intereſſe putaviſſet. Nihil enim eſt, quod tam accuratè præcipiat libro primo Georgicon, ut ventorum aurarumque importunitati quam diligentiſſimè caveatur quod prius commendatum fuerat ab Arato.

——————— ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν,
Ἀστέρας οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν.
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύονται.

Agricolam in omnem annum contemplari debere ſtellas, & quarum quæque tempeſtatum hominibus nuncia ſint, ut omnis cultura ritè procedat. Quaſi nihil debeat ſuccedere, ſi pars ea negligatur. Idem viſum Columellæ in præfatione librorum de re ruſtica, *cæli & anni præſentes mores intueri debere villicum.* Nam ut monet Theophraſtus, ὅλως ἡ τοῦ ἔτους κατάστασις. εὐκαίρων γὰρ ὑδάτων, καὶ εὐδιῶν, καὶ χειμώνων γινομένων, ἅπαντα εὔφορα, καὶ πολύκαρπα libro 8. cap. 8. Ut autem authore Plinio, libri 19. prooemio, *non minus conferunt rura deprehendendo cælo, quàm ſideralis ſcientia agro colendo:* diligens & accuratus ſit, in patrio more retinendo, pro conſulenda tempeſtatum opportunitate: uſui & experientiæ, quæ conſtitit, ex

longa obſervatione apud exercitatos agricolas, plurimum tribuat, ut tempora de cælo ſervet: non id tamen, ut ſit per ſimplices & imbecillos, qui vanis obſervationibus dediti, implicatique religionibus, omnia faciunt aniliter & ſuperſtitioſè. Anni quatuor partes præcipuas, rationemque ventorum omnem, & ſingulas quaſque tempeſtatum affectiones notet, & perdiſcat: non ignoret Lunam, Soliſque converſiones brumali ſolſtitialique revocatione diſtinctas cognoſcat, quibus, quoad poterit, culturæ ſuæ rationem accommodet: miſer erit, & animi ſemper pendebit, ſi laboret de cæteris. Quamquam non deſint, teſte Plinio, *qui cælum terræ parere cogant, ut quæ in ſiccis ſerantur, orientem, ac ſeptemtriones ſpectent; quæ in humidis, meridiem.*

Altera naturæ pars in Horto præparando conſideranda, poſtquam de cælo conſliterit, pertinet ad ipſius telluris ingenium: cujus mores imprimis ſpectandos accuratè præcipit Xenophon in œconomico, hunc in modum. φασὶ τὸν μέλλοντα ὀρθῶς γεωργήσειν, τὴ φύσιν χρῆναι πρῶτον τῆς γῆς εἰδέναι. ὀρθῶς γε ταῦτα λέγοντες, ὁ γὰρ μὴ εἰδὼς ὅ, τι δύναται ἡ, γῆ φέρειν· οὐδ᾽ ὅ, τι σπείρειν, οἶμαι οὐδ᾽ ὅ, τι φυτεύειν δεῖ, εἰδείη ἄν. *Qui felicem agricolationi dare operam velit, huic ante omnia cognitam eſſe ſoli naturam aiunt oportere. Et ſcitè quidem iſtud affirmant. Qui enim ignorat, quid ferre ſolum poſſit: is profectò, nec quæ ſint mandanda ſemina, nec quæ ſerendæ ſtirpes, intelliget.* Idem monet Theophraſtus libro octavo hiſtoriæ plantarum capite 8. *attendendum ad quid cujuſque ſoli indoles apta ſit.* πρὸς ἅπερ εὐφυὴς ἑκάστη γῆ. Idem præcipit Columella in præfatione: *Qui ſe*, inquit, *in hac ſcientia perfectum profiteri volet, exploratum habeat, quid cuique plagæ conveniat, quid repugnet.*

Longa eſt oratio, multaque vis rationum, quibus id perſuaderi queat. Certum enim eſt, inſitas à natura diverſis regionibus diverſas affectiones eſſe, unde tarditates, habilitateſque camporùm exiſtunt hæ, quas per ſola terrarum diverſa videre ſolemus. Eamque locorum differentiam diligenter obſervet villicus, ne plus imponat agro, quàm admittere in ſe poſſit. Quamquam ſunt nunc quidem, qui de ſoli conditione & naturæ minimè ſibi laborandum putent: quod certis per artem periclitationibus, prædicandæ telluris viam aſſecuti, eam ad omnia præparent. Sed ſic exiſtimo, vitia quæ proveniunt ex cauſis naturalibus, poſſe quidem corrigi tantiſper: ſed tolli prorſus non poſſe. Unde Plinius libro 17. poſtulat eos dementiæ manifeſtæ, *qui terram terrâ emendari poſſe putant:* quod in anguſto, tenuique fundo tolerabile videretur, in quo cultoris diligentia vincere poterit terræ infelicitatem: quamquam proditum à Plinio, *in agro Syracuſano cultorem advenam, elapidato agro perdidiſſe fruges luto.* Adeo verum eſt, intereſſe plurimum, ut terra indolis ſuæ ſimplicitati relinquatur, cujus beneficio utendum: licet ſi ſegnis tardaque ſit, cultu adjuvari poſſit; reprimi vero, ſi plus juſto fertilis: quod pertinet ad alteram partem, quæ artis eſt & induſtriæ.

De terræ colore non putat laborandum Palladius libro primo de re ruſtica: *quòd*, inquit, *bonitatis author ſit valdè incertus.* Quamvis de Berytii ſententia, terra nigricans ſit omnium lautatiſſima: ἀρίστη γῆ ἡ μελάγγεως, ὑπὸ ϑρεπουνομένη παρὰ πᾶσι cui libro ſecundo γεωπονικῶν aſſentiuntur Anatolius & Diophanes. Sed ſeminum differentiæ, fundus, quoad fieri poteſt, eſt accommodandus. Hunc autem in terrarum delectu ſtatuit ordinem Palladius libro primo. *Eligendus*

pinguis

pinguis ac reſolutus ager, qui minimum laborem poſcit & fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota reſpondet. Illud verò deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul & ſpiſſum, macrum & frigidum, qui ager peſtiferi more fugiendus.

Poſtquam conſtitutum erit de ſoli natura, de villæ ipſius, ſive Horti poſitione deliberandum. Nam Varro cap. 4. libri primi monet, *permagni intereſſe, ubi poſitæ ſint villæ, & quo ſpectent.* Exiſtimat autem magnus ille arbiter ruris, *villæ poſitionem ad exortus æquinoctiales aptiſſimam, quod æſtate umbram habeat, hyeme Solem.* Horti verò poſitio omnium feliciſſima, ex Palladio, ea eſt, *cui leniter inclinata planities, curſum aquæ fluentis per ſpatia diſcreta derivat.* Hortus autem is, qui cælo clementi ſubjacet, & fontano humore percurritur, prope eſt ut liber ſit, & nullam propemodum colendi diſciplinam, vel levem admodum requirat. Quapropter optandus terrarum ſitus is, qui neque ita planus ſit, ut reſtagnet; neque ita præruptus, ut diffluat; neque ſic obrutus, ut in depreſſiſſimas valles ſubſidat; neque tam arduus, ut excelſitate ſua immodicè pateat caloribus, tempeſtatibuſque violentis. Sed vel campus apertior, qui humorem pluvium fallente clivo ſubducat; vel collis per latera molliter inclinata deductus. Certum enim eſt, modicè depreſſos, jacenteſque clivos, arboribus fructiferis eſſe longècommodiores. Nam tales requirit Didymus libro ſecundo γεωπονικῶν. οἱ τόποι οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἀγκεκλιμένοι, καὶ πρὸς Βορρᾶν νεύοντες. *loca in montibus declivia, & verſa ad Boream.*

Mea autem ſic eſt opinio: ubi cæli ſalubritatem, ubertatemque ſoli nactus eris, quæ duo requirit in primis Cato, de ſitu plano, vel pendenti, de terrarum æquo vel iniquo tractu,

non magnopere laborandum : eam verò villæ, Hortorumve poſitionem omnium eſſe laudatiſſimam, quæ uberiori fundo, cæloque ſalubriori, camporum proſpectum adjungat patentiorem, quod ruri ſuper omnia commendatur, ut innuit Horatius.

Laudaturque domus, longos quæ proſpicit agros.
Negat autem Fundanius apud Varronem Hortum à domo removeri debere : quo terram, propter ædificia, putet eſſe longè fructuoſiorem.

Cùm autem temporum noſtrorum diſciplina traduxerit omnem ruris cultum, ad ſimplicem munditiam & amœnitatem: *optimum erit*, quemadmodum præcipit Plinius, libro 18. capite 5. *pro parando fundo, aliena inſania frui : ſed ita tamen, ut villæ tutela non ſit oneri :* qualem deſcribit Martialis libro ſexto ad Caſtricum.

Et caſa jugeribus non oneroſa ſuis.
Ipſa verò Horti deſcriptio accommodanda ad uniuſcujuſque fortunam : in qua, ſicut in cæteris, habenda ratio dignitatis primùm, tum commoditatis. Cavendum itaque, ne loci conditionem ſuperet fortunæ magnificentia : nihil enim eſt magis odioſum, quàm ſi modus in ea re non ſervetur, præſertim per hoc tempus, quo judiciorum contra publicanos conſtitutorum ſeveritate luxus emendari cœpit. Nam ad erubeſcenda veniebamus, niſi per legum providentiam cautum eſſet. *Ædificium*, inquit Palladius libro 1. *pro agri merito, oportet inſtitui : quod plerumque immodicè ſumptum difficilius eſt ſuſtinere, quàm condere.*

Hortorum ergo laxitas reſpondeat fortunæ, cujus modus omnis ab uſu communi civitatis petendus erit. Ut verò nihil videtur tam populare, quàm ſi ſumptuoſi Horti populo pateat liber aditus : quemadmodum nuper vidimus

Gaſtonem Aurelium Regis patruum, per Hortum ſuum in ædibus Lucemburgicis, apud omnes ordines factum gratioſiorem: non alienum videbitur à dignitate patriciorum, ſi ſumptibus his quærere velint opinionem liberalitatis & magnificentiæ: modò nihil odioſum ſit in eorum fortuna, quæ niſi libera ſit à ſuſpicione criminis, populo & multitudini movebit invidiam & indignationem.

Qui verò ſtudioſi ſunt otii, rerumque tranquillarum; Hortos habeant eos, qui coli poſſint multò magis aſſiduitate & diligentiâ, quàm pompâ atque luxu. Nam ut habet Palladius libro primo, *fœcundior eſt culta exigitas, quàm magnitudo neglecta.* Ut enim tempora in civitate ſunt maledicentiſſima, non ita facile eſt vitare ſermones vulgi, & fabulam, quod honeſtiſſimo cuique per modeſtiam, parſimoniamque, in ea parte ſedulo vitari debet.

* Cùm verò, quod eſt naturale, pro recta Horti conſtitutione proviſum erit: quantum pro rerum neceſſitate fieri poterit, quærendum eſt artis & diſciplinæ ſubſidium, cujus beneficio natura vel adjuvari, ſi per ſe bona ſit; vel, ſi deterior, emendari queat. Quamquam ſibi ſubvenire interdum ipſa per ſe natura ſolet, cujus inſito vigori; nulla propemodum tarditas afferre poteſt faſtidium. Sed identidem juvari debet per cultoris artem & induſtriam: cujus partes præcipuæ ſunt, plantatio, cultura, inſitio, putatio, & irrigatio: quæ pertinent ad curam navi & diligentis villici. In iis autem quæ ſpectant ad terræ cultum, Palladius libro primo deſiderat *officia juvenum & imperia ſeniorum.* Decernant hi, quos obſervationum diuturna ſeries fecit in omni

* CAPUT X. *De artis & induſtria ratione, pro juſta informatione Horti, & de partibus artis.*

conſideratione naturæ peritiores, quatenus cælo ventiſque credi oporteat, & quem in modum terra quælibet debeat tractari: illorum verò partes erunt, eam afferre diligentiam, quæ neceſſaria erit, ut ritè ſerventur ea, quæ per ſenes mandabuntur.

* Pro florum, fruticum, arborumve plantatione, ſervetur ſitus regionis: plantandi tempus, ſecundum cæli ſolique naturam notetur. Omnia quæ ſeruntur, creſcente Lunâ, diebuſque tepidis ſerenda ſunt. Nam quæ cogit, denſat, & includit frigus, educit tepor & evocat. Quo planta vero robuſtior eſt, eo ſcrobem, cùm terræ committitur, requirit altiorem. Omnem cæli ſtatum pati poſſunt malus & pyrus: ſed tepidiore magis utraque delectatur, ſoloque pinguiore. Seminarium in ſolo mediocri impunè poteſt inſtitui, ut in terram meliorem ſata minori negotio transferri poſſint: plantarum enim earum, quæ transferuntur, poma ſunt longè generoſiora, laudatioraque. Licet autem peracerbi fructus omnes mitigentur cultu, numquam tamen plus veræ & ſinceræ benignitatis accipiunt, quàm ſi transferantur in terram mitiorem. Nam ut eſt jampridem obſervatum à Plinio libro 17. cap. 10. *Arborum, ut hominum, natura, novitatis & peregrinationis avida eſt, & ipſe tranſitus mirum in modum fructus mitigat etiam ſilveſtres: at convenit nutricem indulgentiorem eſſe quàm matrem.* Quod præcipit Columella libro tertio capite 8. *Prudentis*, inquit, *coloni eſt, ex deteriore terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre.*

Video autem Virgilium de ſitu plantæ ipſius, cùm transfertur, laborari velle, libro ſecundo Georgicon.

* *De plantatione.*

Ut quo quaque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, qua terga obverterit axi,
Reſtituant.

Idem obſervari vult Theophraſt. lib. 2. hiſt. cap. 7. τὴν θέσιν ὥσπερ εἶχεν ἔνια τῶν δένδρων, τὰ πρὸς βορρᾶν, καὶ τὰ πρὸς ἕω, καὶ τὰ πρὸς μεσημβρινά. Obſervandum *ſitum quem arbores habebant, aut ad aquilonem, aut ad orientem, aut ad meridiem.* Quam doctrinam non cenſet Plinius libro 17. capite 11. admodum neceſſariam. Non enim exiſtimat fieri poſſe, ut id eſſet omiſſum à Catone, ſi ad rem attinere putaviſſet: fatetur tamen: *cavere demum id pleroſque, ut plaga deputati cacuminis meridiem ſpectet, quod pertinere videtur ad inſitionem.*

* Cùm mitigato ſolo, probatæ compertæque indolis plantam commiſeris, attendere debes ad peculiarem ejus affectionem, cui diligenter & ſtudiosè obſequendum. Nam ut notat Paxamus libro γεωπονικῶν decimo, ἑκάστῳ τῶν δένδρων ἰδιάζουσά τις ἁρμόττει κεχαρισμένη θεραπεία. *Unicuique plantæ quædam propria & peculiaris cultio conveniens eſt.* In quo autem poſita ſit ſumma vis cultionis illius, explicat Palladius, cùm circumfodi identidem arbores, adjuvarique fimo, liberari impedimentis herbarum noxiarum, & breviſſimis frequentiſſimiſq; terræ foſſionibus ſedulo ſollicitari vult. Nam per cultionem aſſiduam & diligentem, ſolum quodlibet, etiam ſtirpium quarumvis aſperitate efferatum, mitigari putat: in quo conſentire videtur cum Theophraſto qui lib. 3. cap. 3. de plantis, exiſtimat omne ſolum & fieri deterius per negligentiam, & melius per curam & cultionis aſſiduitatem. ἐξαμελούμενον ἅπαν, χεῖρον γίνεται. θεραπευόμενον δὲ ἅπαν, βέλτιον. Quamquam in plantis, ut in animalibus, quaſdam eſſe velit

* *De cultione.*

ſilveſtres penitus atq; feras, quæ recuſent per ſe mitigari: contra Hipponem, qui cultu plan-
tas etiam immanſuetiores manſuefieri poſſe exi-
ſtimabat. Τὸ γὰρ μὴ προσδεχόμενον ἡμέρωσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς ζώοις, τοῦτ' ἄγριον τῇ φύσει. *Quod non ſuſcipit in ſe cultum, illud quemadmodum in animalibus, naturâ ferum eſt.* Quantum vero diligens cultus neceſ-
ſarius ſit ad Hortorum tuendam dignitatem, pa-
tere poterit ex eo, quod ejus negligentia ſum-
mam ruris faciat ignominiam: & Virgilius præ-
cipiat laudari ingentia rura, coli melius exi-
gua. *Laudato ingentia rura,*
Exiguum colito.

* Cultionem excipere ſuo tempore debet inſitio per quam, ut monet Plinius libro 17. capite decimo, *omnia tarda proventu, ac degene-
rantia; reſtituenda ſunt.* De inſitionis vero ratio-
ne videri debet primum, quæ naturalis ſit ar-
borum ſocietas. Quædam enim per ſe ſunt in-
ſociabiles, gaudentque ſolitudine, ut Cupreſ-
ſus, Pinus, Larix, & complures aliæ, quæ diffiſſo ſponte libro aut ligno duriore fœdus recuſant: *repudiat quippe advenam inhoſpitalis du-
ritia*, ut monet Plinius libro 17. Sed opinor nullas inſeri melius, quàm quæ plus habent germanitatis inter ſe: quod naturale ſit ſocie-
tatis vinculum, illudque omnium arctiſſimum, germanitas. Neque enim plantas omnes rectè commiſceri poſſe puto: contra quam placi-
tum eſt Palladio, qui confundit ſpecies, ultra quam communis inſitionis ratio recipiat: con-
jectura ductus, opinor, magis quàm uſu, & experientia. Cui tamen aſſentitur Plinius cum tantopere laudat Virgilium, quod *inſitam nuci arbutum, malo platanum, ceraſo ulmum inſeri poſſe exiſtimarit.* Non enim, ut obſervatum à Varro-
ne, *pyrum recipit quercus, nec ficus oleam, aut olea*

* *De Inſitione.*

vitem. Sunt enim quædam plantarum naturales inimicitiæ atque ſimultates, quæ reconciliari nunquam poſſunt. In omni verò inſito, de Palladii admonitione, ſemper ſurculi conuenientes arboris ſoliditati includendi ſunt: per commiſſuras imprimendus ſurculus: truncus verò quo recipitur, bifurcus, trifurcuſve interdum eſſe poteſt, quamquam cæduntur ut plurimum rami omnes, ſolo capite relicto.

De cauſis inſitionis adeundus Theophraſtus, qui feras arbores ſocietate manſuetiorum per quandam quaſi diſciplinam mitigari vult, libro tertio capite 23. de plantis. ἐξ ὀξέων ϗ πικρῶν, γλυκέα γίνεσθαι, *ex triſtibus & acerbis dulces fieri fructus.* Et libro ſecundo. εἰ τῇ θεραπείᾳ δύνανται μεταβάλλειν. *ſi cultu mutari poſſint.* Quod Plinius in proœmio libri 16. fuſius explicat in hunc modum. *Pomiferæ arbores, quæque mitioribus ſuccis, voluptatem primæ cibis attulerunt, ſive ipſæ ultro, ſive ab homine didicere blandos ſapores adoptione & connubio.* mox deducta res ad luxum, inquit, libro 17. *arborumque adulteria excogitata ſunt, ut nec poma pauperibus naſcerentur.*

Non dicam ſingillatim de ſingulis generibus inſitionum, quæ fieri ſolent per ἐνοφθαλμισμοὺς, ἐμφυτείας, ἐγκεντρισμοὺς, ἐμβολὰς, ἐμφυλλισμοὺς, de quibus conſulendi ſunt Florentinus, Diophanes, Didymus libro decimo γεωπονικῶν. Nec cæteras ligni corticiſve fiſſiones, quæ ſunt obviæ unicuique, percurram oratione longiori: complexus enim eſt præcipuas Palladius in ſuo carmine.

Nam, quæcumque virens alienis frondibus arbos
Comitur, his diſcit credita ferre modis;
Aut nova diſcreto finguntur germina libro;
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit;
Aut virides oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur uda ſinu,

Quæ pluribus exponit eo in loco. Sed per diverſas artis periclitationes, & rerum experimenta, eo progreſſa eſt ætas noſtra: ut omnem in ea parte naturæ vim & capacitatem aſſecuta ſit. Nihil enim poſtremis temporibus, quibus celebrari cœpit ars iſta, prætermiſit fructuum, pomorumque confundendorum inſania, per varias inſitionum ſpecies, quibus longinquitas temporum, experimentorumque diverſitas, attulit eam perfectionem, quæ nunc eſt. Unde ſatis dici non poteſt, qua commendatione digna ſit hæc diſciplina, per quam didicimus provocare naturam, efferataſque & agreſtes plantas, per ſocietatis beneficium, mitigare. Cæli autem ſolique conditiones variæ, in periclitandis, experiundiſque plantarum ſocietatibus, fœderibuſque diverſis, admonere poterunt, quæ cuique fundo inſitionis ſpecies magis conveniens erit.

Huic autem diſciplinæ plurimum attulit adjumenti palatio, quod eſt inventum noſtræ ætatis, de qua dicendum pluribus ſuo de loco, cùm de pomario præcipiendum erit. Nunc de putatione, in qua præcipuum eſt induſtriæ & artis iſtius momentum, paucis agendum.

* Ut plantæ prima inclinatio eſt, propagatio ſui, per putationem ſedulò liberari debet ab impedimentis omnibus, quo ſe vegetam præbeat, & alacrem ad fœtum, qui per ſe non pertinet ad fructum, ſed ad fruticationem, quam in ipſa vegetatione, per propagationem ligni, primum intendit natura. Fructus enim deficientis naturæ partus eſt, fruticatio verò, valentis & vegetæ. Quapropter ut fructui conſulatur, reprimenda eſt accuratè ramorum luxuries: quidquid enim ligno adimitur, fructus gravidati & copiæ concedi-

* *De Putatione.*

tur: ut nudè ſatis declarat Plinius. *Inhibenda ſemper*, inquit, *fœcunditas, quia quidquid materia adimitur, fructui accedit.* Ex quo fit, ut plantæ ramoſiori, fructus contingant exiliores. Idcirco pernicioſæ virgultorum luxuriei ferro inclementer occurrendum: ſed ita tamen, ut parcatur primæ germinationi, ne incitante ſe ſucco, dum per vegetationem patet exitus liber laxato meatui, fiant vaſtiores rami, lignique ſatus numeroſiores. Nam ſi copioſiore ligno ſilveſcat arbor, nimiaque fundatur in omnes partes, brevi laborabit obeſitate: ipſaque ſe obruet fœcunditas, quod contingere ſolet arboribus imputatis. Unde perſpicuum eſt, ſummam culturæ iſtius, recta putatione contineri; de qua ſatis accuratè præcipi non poteſt: cùm per eam non modo planta informetur ad nutum cultoris: verum etiam quandam quaſi fœcunditatis diſciplinam accipiat, unde conſequatur copia fructus multo laudatioris.

Rectæ autem putationis modus optimus eſt, ſi fiat inter duas gemmas, plagam obliquam accipiat ramus, deputatum cacumen meridiem ſpectet, & per ſuum tempus cædatur arbos. Putationis autem legitimæ tempeſtas optima eſt, menſe Martio, quo tempore germen deſinit facere ſuſpicionem ſui; nam, inquit Palladius libro quarto, non prius deſinit eſſe ſuſpecta germinatio. Seram vero putationem ſequitur ubertas fructuum, citiorem ligni copia. Exiſtimat Leontinus fieri debere putationem, quam confundit cum arborum purgatione, μετὰ τὴν καρπολογίαν, quod fuſè decet γεωπονικῶν libro decimo, in quo paucos habet, opinor, ſectatores. Breviorine autem, an longiori modo ramus putari debeat, video controverſiam inter peritos. Certè nolim ipſe cædi arborem

flagellis oblongioribus, unde plures emineant oculi, ne germinationis multitudini impar ſit natura. Quapropter erit ſapientis putatoris, æſtimare vim rami cujuſlibet: nam fortiori plus muneris & materiæ videtur imponendum, quàm debiliori. Modus vero putandi omnium rectiſſimus eſt, juxta ipſam commiſſuram rami ſuperioris, unam vel duas gemmas relinquere. Admonet autem Leontinus, per putationem *plantam informari debere, cùm mollis eſt & tenera.* σχηματίζεται τὸ φυτὸν, ἐφάπαλον ὄν. Quo tempore frequentari, fingique debet ſarculo putatorio, ut formam accipiat eam, quæ de cultoris arbitrio, pro conditione loci, imprimenda erit. Nam per putationem ſic mos imponitur vegetationi, ut ſe fundat arbor ad ſui cultoris arbitrium, parteſque impoſitas imperatæ fructuum vel graviditatis, vel copiæ per ſe ſe ultro ſuſcipiat. Quamobrem non ſine cauſa boni ruris æſtimatores, in recta putatione, præcipuum cultionis arborum momentum conſtituendum putant; quæ ſi fiat ex præſcriptione artis, cultoris expectationem ſuperabit ubertas. Certè nihil video peræque commendari à Theophraſto, qui ſic libro tertio περὶ φυτῶν. ϖρῶτον μὲν ϗ μέγιστόν ἐστιν ἡ κλάσις. *primas partes & præcipuas habet putatio.*

* Reſtat de irrigatione, per quam cæli terræque ſiccitati ſubveniendum ſuo tempore: quod monet non ſemel Palladius, *regionis ſiccitas adjuvetur aquationibus:* ut vigeat vegetatio quæ delectatur humore, qui plantæ foſſionibus & rigationibus crebris conciliandus. Maximè vero flores teneri, ſi cælum abſtineat ab imbribus, crebriùs irrigari debent, ni fortaſſè ſuccurrat perennitas rivi vicinioris, qui ſi deſit, vel petendus fons ex alto, vel puteus

* *De Irrigatione.*

imprimendus, vel comparanda ciſterna, ut de cæli beneficio collecta vis aquæ fortuitæ, neceſſitati ſubveniat. *Si hac omni facultate carueris*, inquit Palladius libro primo, *ſemper altius tribus, vel quatuor pedibus, ad paſtini ſimilitudinem fodies Hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates.* At quis languor, quæ ignominia Hortorum eorum, quibus aquæ jugis gratia defuerit? nihil enim miſerabilius eo rure, quod ea parte careat, quæ ruris anima ſit, de qua magis convenienter dici poterit ſuo loco. *Tempus rigandi*, inquit Plinius, *matutinum atque veſperum ne inferveſcat aqua Sole.* Monet autem Alcæus apud Athenæum, *tempus anni eſſe difficile, cùm omnia ſitiunt præ nimio æſtu.* ἁ δ' ὥρα χαλεπὰ, πάντα δὲ διψᾶ ὑπὸ καύματος.

* Et hæc ſunt, quæ pertinent ad naturam, & artem culturæ Hortenſis, de quibus dicere propoſueram: nunc vero dicendum de ſingulis Horti partibus, ut ſua conſtet utilitas præceptis univerſalibus, ex conſideratione partium ſingularum, quos, pro tuenda carminis inſtituti juſta partitione, quatuor eſſe conſtituo, flores, ſilvam, fontes, & pomarium. Qua diſtributione partium, pro recta Horti conſtitutione, ſtatuo non modo perfectiorem unquam fuiſſe nullam; ſed ne poſſe quidem in poſterum excogitari perfectiorem. Sic enim per eam, omnia temperata ſunt varietate & elegantia, ut ad convenientiam ruris, Hortorumque pulchritudinem nihil præterea deſiderari poſſe videatur: cùm natura ipſa, ratioque complexionis hujus, pulchritudinem venuſtatemque ab oculis ad animum transferens, in ea admirabili ſpecie & forma ſic acquieſcat, ut nihil præterea deſideret, nihilque ſit eorum quæ ſentiuntur aſpectu, quorum

* CAPUT XI. *De quadripartita Horti diſtributione.*

deſcriptio ſpeciem oculis intuentium exhibeat amœniorem. Nam olera, herbæque ſimplices nihil faciunt ad eam Hortorum decentiam quam quærimus. Quapropter his prætermiſſis, ne pateat latius oratio, quam mihi conceſſum eſt à curioſis & elegantibus: ſummam amœnitatis illius, quæ exiſtit è re Hortenſi, revocabo ad memoratam quatuor partium enumerationem, & dicam ſingillatim de ſingulis.

* Horti pars anterior, ſit areæ floriferæ deſcriptio, quæ debet eſſe in ipſo domûs proſpectu, ex ſententia Caſſiani Baſſi in γεωπονικῶν libris: κῆπον κατασκευαστέον, μὴ πόῤῥω τῶν οἴκων, ἐν τῷ πλησίον, ὥς τε καὶ τὴν ἀπὸ θέας παρέχειν τέρψιν, καὶ ἀπὸ τῆς εὐπνοίας. *Præparandus Hortus, non longè ab ædibus, in propinquo, ut & ab aſpectu, & ab odore ac fragrantia voluptatem afferat.* Quare conſerenda buxo, deſtinata pars floribus recipiendis, & pro loci conditione figuranda pulvillis & areolis, locuſque præparandus, qui nec parietum anguſtiâ, nec arborum opacitate preſſè nimis includatur: omnia libera ſint & patentia, ubi flores conſiti ſunt, qui ſolent aperto cælo, locisque patentibus hilarari non mediocriter. Planities ipſa juſta & æquabilis, quæ nihil habeat eminens, aut lacunoſum. Floribus autem in ordinem ſuum digerendis, figurandiſque buxi textibus modi ſunt innumerabiles. Eam enim decentiam convenientiamque partium, per homines noſtros aſſecuta eſt ars topiaria, cui nihil deſit ad ſummam pulchritudinem. In quo cœpimus eſſe longè ſuperiores majoribus noſtris, quorum Horti in areolarum ſuarum deſcriptionibus nihil habebant artis illius & decentiæ, quæ

* CAPUT XII. *De floribus & area florifera deſcriptione universa.*

nunc

nunc eſt. Nulla enim textilis operis eſt elegantia, nulla figurarum varietas, nulla textuum excellentia, quam non exprimat & imitetur per buxum topiaria, cujus arte & ſolertia jam delicatiſſimi componuntur Horti, & formæ quam emendatiſſimæ. Certe quantum ſpectat ad concinnitatis illius admirabilem texturam, qua fiunt hodie deſcriptiones arearum floriferarum, nil par tulit omnis ætas ſuperior.

De floribus non eſt ſatis in promptu quid dicam: *tum quod nulli ſuper ea re poteſt eſſe facilius loqui,* ut teſtatur Plinius libro 21. capite primo, *quam ipſi rerum naturæ pingere, laſcivienti præſertim, & in magno gaudio fertilitatis ludenti:* tum quod ita copiosè & diligenter diſputatum ſit de illis, per tam multos. Cùm tamen mihi propoſitum ſit ab initio oſtendere, quantum omnis anteacta ætas in Hortorum deſcriptione univerſa concedat noſtræ: non poſſum quin breviter admoneam, quod non tam juſtè fuerat obſervatum olim à Plinio, communicato per commercium navigationis orbe terrarum, florum, fructuumque externorum vim ſummam additam ruri noſtro: qui ne vel noti quidem erant majoribus, noſque illis in eo eſſe longè copioſiores.

Deſcribit Ferrarius in ſuis Hortis aſcititiorum ex orbe terrarum ultimo florum multitudinem benè magnam, oratione exquiſita & eleganti, qui ſuper ea re adeundus curioſis. De ipſo florum cultu, qui per ſe facilis eſt, & obvius unicuique, non congeram præceptorum infinitorum multitudinem non neceſſariam: quod illorum culturæ par eademque ratio ſit, quæ plantatione, cultu, & irrigatione continuetur omnis. Nam inſitio certarum eſt non omnium. Culturæ autem iſtius

ſumma vis in eo videtur eſſe poſita, ut unicuique flori deſignetur ſolum conveniens. Mediocre magis eſt accommodatum Horto florifero: flores enim primarii, quales ſunt Tulipa, Corona imperialis, Anemona, Narciſſus, Hyacinthus, Roſa, ſolum amant tenue, quod neque per denſitatem nimiam excludat irrigationis beneficium, neque per nimiam raritatem illud non excipiat. Eo accedit quod plantæ laſciviant in ſolo pinguiori, ipſoſque flores herbeſcentis luxuriei obeſitas obruat. Quapropter ſoli laſcivientis ubertas aſpergi debet arena, ut ejus emendetur felicitas. Colores autem floribus inducere alios, novoſque mentiri, ætatis noſtræ, vel certè ſuperioris inventum eſt; quæ delitiarum omnium ad Hortorum decus pertinentium novitate & ſolertia, ſupra quam dici poteſt, ab aliquot annis nobilitari cœpit.

* In juſta Horti deſcriptione, partes ſecundas nemus habere debet. Ut enim tuendæ contra ferociam ventorum domui, ornandoque Horto anteriori, per ſe idoneum eſt: Horti domuſque viciniratem, non ſine cauſa ſequi debet: à quo plurimum amœnitatis ipſi villæ acceſſerit, ſi partìm textus honeſtate & decentia, partìm ſpatiorum immenſitate, partìm etiam arborum ordine diligenti & accurato, fundatur per Hortum univerſum. Quod ornamentum ruris eſſe antiquiſſimum, accepimus à Salomone. Et proditum à Tullio, primo libro de Legibus, Platonem cum Clinia & Lacedæmonio Megillo, *in cupreſſetis Gnoſſiorum, ſpatiiſque ſylveſtribus, de rerum publicarum inſtitutis, & optimis legibus diſputare ſolitum.* Video apud eundem Tullium multis in locis ſylvarum amœnitatem, inter ornamenta ruris, ſu-

* Caput xiii. *De Nemore.*

per omnia commendari: & ſi Plinio fides habeatur, ſiebant olim ſumptus in ea re tam magni, ut pro umbra inducenda Hortis, *arbores bello, armiſque quæſitas* libro 12. capite ſecundo memoret. Sylvarum ſolitudinem & amabilem ſeceſſum laudat imprimis Tacitus in Dialogo. *Nemora verò*, inquit, *& luci tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem, quod nec in ſtrepitu, nec inter ſordes & lacrymas rerum componuntur, ſed ſecedit animus loca pura atque innocentia, fruiturque ſedibus ſacris.* Virgilius autem ſic commendat ſylvas in Eclogis, ut eas urbibus anteponendas putet.

——Pallas quas condidit arces
Ipſa colat, nobis placeant ante omnia ſylvæ.

Per antiquos autem Gallorum Sacerdotes, qui Druides appellabantur, lucos & ſylvas frequentari ſolitas, multoque in honore haberi memorant priſci rerum noſtrarum ſcriptores. Cùm verò umbroſiores luci, quandam quaſi majeſtatem haberent accommodatam religioni, primis temporibus, ut teſtis eſt Plinius, lib. 12. cap. primo, *arbores fuere numinum templa, priſcoque ritu ſimplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant.* Affirmatque, ſua ætate *non tam auro fulgentia, atque ebore ſimulacra, quàm lucos, & in iis ipſa ſilentia adorari.* Digna enim ſemper viſa eſt cultu, hæc umbrarum horrens & aſpectabilis ſpecies, cujus majeſtate & ſilentio quidam quaſi religionis ſenſus conciliatur. Quæ cauſa eſt, opinor, cur tanta vis ſit opacitatis nemorum, umbroſique ruris ad amœnitatem, ſine qua languoris omnia pleniſſima videbuntur. Et quamvis fortaſſe caruerit antiquitas hac elegantia, vel certè minus artis in ea parte adhibuerit: video tamen fieri mentionem apud Tullium cujuſdam deſcriptionis fruticum & virgultorum, quæ reſpon-

f ij

dere videatur illi conſertorum inter ſe nemorum perpetuitati, quæ ſic hodie laudatur apud nos. Ita ille libro 15. epiſtolarum ad Atticum. *Tamen hæc ῥωπογραφία ripulæ videtur habitura celerem ſatietatem.* Et Auguſti temporibus tondendorum ad normam nemorum artem inventam primùm per Cneium Matium ex equeſtri ordine ſpectatæ dignitatis virum, eùndemque Cæſari familiarem & peramicum, meminit Plinius libro 12. capite ſecundo: cùm antea arborum proceritate & opacitate ſylvarum, ſpatiorum ordinibus, diſcriminibuſque perplexis, nemorum pulchritudo omnis contineri putaretur.

Sed dici ſatis non poteſt, quanta cultus & artificii facta ſit acceſſio huic Hortorum ornamento, poſtremis hiſce temporibus, quibus omnia, quæ pertinent ad eam partem, facta ſunt longè elegantiora. Cùm non modò luci grandes proportione deſignationeque ſpatiorum tam juſta conferantur, ut nihil non inter ſe conſentiat: ſed etiam viridicatorum nemorum concinnitate, fruticum aſcititiorum cultu non indecenti, Hortos ornet & induat ſolertia villicorum. Quid enim lætius pulchriuſque phyllireâ, & gelſemino? quorum pereleganti textu circumveſtiuntur Horti ſecundum muros omnes, bellius longè multò quàm hedera, quâ nihil honeſtius habuit antiquitas, pro veſtitu parietum, unde ruri pararet ornatum, ut ſatis oſtendit Tullius litteris ad Q. fratrem: *Topiarum laudavi, ita omnia conveſtiit hæderа, qua baſim, qua intercolumnia ambulationis.* Quæ delitiæ vix tolerabiles viderentur delicato faſtidio noſtræ ætatis, quæ in hoc genere ornamentorum ſuper omnia dignitatis amans eſt & munditiæ. Nihil enim textibus iis, qui Hortorum parietibus adhibentur, & viridicati ne-

moris univerſa ratione amœnius eſt: & ne qua pars eſſet in Hortis, quæ vacaret ornamentis, invenimus artem veſtiendorum parietum, quorum nuditas declarat inopiam majorum noſtrorum in hac parte. Quantam autem dignitatem virides veſtitus ii parietum afferant ruri univerſo, non eſt neceſſe dicere pluribus.

De molliori verò teneriorique nemore, quod carpino, citriis, myrtis, lauro, dumis, cupreſſiſque tonſilibus continetur, nihil attinet hîc præcipere: cùm res ſit ipſa per ſe proclivis, poſtquam præſertim referre cœpimus omnia ad ſimplicem munditiam, quæ complectitur ſummum decus iſtius partis. Quare nihil præterea præcipiam pro nemoris informandi diſciplina, niſi ut lucis grandibus, ſylviſque proceris, veſtitus arborum quam opaciſſimi, quam rectiſſimis ordinibus; nemori verò minori, munditiæ quam maximè puræ ac ſimplices induci poſſint.

* Inter deos autem utiles ruri, implorat aquam Marcus Terentius Varro libro primo de re ruſtica, capite primo. *Etiam*, inquit, *precor lympham, quoniam ſine aqua omnis miſera eſt agricultura.* Quæ pars, Hortorum tertium locum obtinere debet in juſta ruris deſcriptione: quod ornamentum pervenit ad ſummam perfectionem villicorum noſtrorum induſtriâ: & ſi comparatio fiat in ea parte noſtræ ætatis cum ſuperioribus, non erit locus juſtæ contentioni. Sic enim aquarum copiâ, & ubertate, perennitate fontium, rivorum flexionibus, inerrationibuſque ſcatebrarum è terra erumpentium, impetu lapſuque præcipitatorum ex alto torrentium in ſubſtratos ſilices, omnia compoſita, digeſtaque ſunt ad volup-

* CAPUT XIV. *De Aquis & Fontibus.*

tatem : ut non videam, quid jam ad hanc partem cultus & venuſtatis accedere poſſit. Quamvis autem extent veſtigia ſalientium aquarum apud priſcos, ut perſpicuum eſt ex libro tertio epiſtolarum ad Quintum fratrem, ubi oſtendit eum *villam mirificâ ſuavitate habiturum, ſalientibus additis*; quamvis apud Senecam libro 13. epiſtolarum, de villa Scipionis Africani, mentio ſit *aquarum cum frigore labentium*; & Plinius ſecundus libro tertio epiſtolarum memoret amœnitatem & utilitatem aquæ ſalientis : quid illa tamen ad elegantiam, & delitias fontium noſtrorum, quos ſub diſciplinam ita perduxit artis induſtria, ut præcipuum jam caput ſit, in quo luxuria quærat hodie oſtentationem.

Ut autem rivorum inductionibus, deductionibuſque, non amœnitas modò ruri conciliatur, ſed etiam fœcunditas : non poteſt quin miſerabilem in modum langueat omne rus, ſi aqua deſtituatur. Nam ſcitum illud Theophraſti lib. tertio : περὶ φυτῶν : ἔοικε δὲ ἡ μὲν τῶν ποταμῶν ἔφοδος ἐπάγειν σπέρματα καὶ καρπούς, *aquarum deductio ſolet vim addere ſatis & fructibus.* Idem monet Plinius ad Apollinarem de ſuo Horto, libro quinto epiſtolarum : *prata, herba, cuncta perennibus rivis nutriuntur.* Quæ cauſa eſt, cur Ariſtoteles libro tertio de animalibus, præcipiat rivorum deductiones fieri de fonte præcipuo, quæ fundant ſe, commeentque per omnem Hortum : ἐν τοῖς κήποις αἱ ὑδραγωγίαι κατασκευάζονται ἀπὸ μιᾶς πηγῆς εἰς πολλοὺς ὀχετούς. *In Hortis aquarum ductus comparentur ab uno fonte in rivos complures.* Aqua enim plantis omnibus vim affert, & incrementum, ut monet Caſſianus Baſſus γεωπονικῶν libro 11. capite ſecundo. ὕδωρ μείζονα τὰ λάχανα ποιήσει.

Nihil proinde video peræque commendari

à Seneca; magno delitiarum iſtarum æſtimatore,& arbitro: quam ut in villarum Hortorumque conſtitutione, aquarum fontiumque opportunitati ſerviatur. *Nullus erit lacus*, inquit, *cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant; nullum flumen, cui non ripas prætexant ædificia veſtra; ubicumque ſcatebunt venæ, ibi nova diverſoria luxuriæ excitabuntur.* Idem præcipiebat Iliados Homerus.

——— *Ἀνὴ ὀχετηγὸς ἀπὸ κρήνης μελανύδρου*
Ἀμφυτὰ, καὶ κήπους, ὕδατων ῥόον ἡγεμονεύῃ.
——— *Vir ductor aquæ, de fonte profundo,*
Per virides Hortos latices deducit aquarum.

At res non eget teſtimonio locupletiori, quam uſus ipſe communis ſatis per ſe declarat. Si non ſit fontis copia, Martialis ad Cæſarem Domitianum, libro nono Epigrammatum, ad antliæ ſubſidium recurrendum monet.

——— *De valle brevi, quas det ſitientibus Hortis,*
Curta laboratas antlia tollat aquas.

Idcirco Diophanes benè fortunatum cenſet eum, qui nactus ſit aquam de fonte proximo: alioquin colligendus imber. Ita ille ſecundo *γεωπονικῶν. εὐτυχὲς σφόδρα τὸ ἔχειν ἀπὸ πηγῆς ὕδωρ. εἰ δὲ μὴ, τὰ ὄμβρια, συναγέσθω* Quod utrumque ſi deſit, nec longè perquiſiti fontes adduci poſſint, Palladius vult puteos in ſolum imprimi: & nullus erit, qui putet Hortum tolerabilem ſine fonte parari poſſe, niſi qui valdè benè ineptus eſſe non recuſet. De aquarum verò perveſtigatione video nonnullos hac ætate qui venditant induſtriam ſuam locupletibus & pecunioſis; de cæteris non laborant. Ipſi viderint, quibus ſumptus in ea parte faciendi erunt, ne per iſtos aquarios circulatores deludi ſe ſinant, dum Hortorum ſuorum, præ quam res patitur, ſtudent elegantiæ. Satis hi-

ſtoriarum tulit ætas noſtra, in ea materia. Vix enim dici poteſt quam multos viderimus, qui per ſocordem immodeſtiam, contra quam ferebant eorum facultates, pro deducendis aquis fundo ſuos exhauſerint. Sed odioſa eſt oratio, expoſtulatio omnis. Ne perdant operam aquarum quæſitores accurati, Paxamum & Democritum conſulant περὶ ὑδροσκοπικῆς, καὶ ὑδρομαστευτικῆς, libro ſecundo γεωπονικῶν capite quarto & ſequenti.

In aquis quatuor ſunt, quæ requiri debere putem, copiam, ſalubritatem, perſpicuitatem, & perennitatem: quæ naturæ dona ſunt. Copiam & perennitatem facit regionis felicitas; ſalubritatem, & perſpicuitatem, ſoli ingenium. Copioſa cenſebitur, ſi ruris indigentiæ ſufficiat; perennis, ſi non intermittat curſum; ſalubris, ſi nullo ſapore vel odore; perſpicua, ſi nullo colore inficiatur. Cætera ſunt artis: ut eſſe ſolent concurſationes, confuſioneſque aquarum mutuæ; rivis influentibus, effluentibuſque additæ de induſtria cunctationes, præcipitationeſque; acti tortique in altum, variis figuris, fontium jactus; antra rorantia ſcatebris artificioſis, & ſalientibus; fracti per gradus latices, aquarum magni lapſus in abruptos ſilices, & luſus omnes, quos induxit in fontes luxus privatorum, quos prætermitto. Longum enim eſſet dicere, quo proceſſerit artificium in ea parte.

Si non deſit perſpicuitas, liquorque pellucidus fontium, qui locum det intuendæ, obſervandæque piſcium per aquas ludentium laſciviæ, plurimum conferet ſpectaculo & voluptati. Omnis autem aquarum diſciplina, ut rem complectar paucis, totamque artem eam conferam in verba quam pauciſſima, poſita eſt in reperiendo fonte primùm, tum deducen-

do, quo vocet loci conditio, deinde digerendo in rivos, librandoque, quæ fusè diſputata ſunt libro tertio Hortorum.

* Ultima pars eſt de Pomario, quod, ut amat applicari muris, amandari ſe ſinit ad Horti partes remotiores, & priorem locum cedit partibus cæteris. Ita fit autem, ut amœnitati voluptatiq; priores partes dentur apud Hortos elegantiores, quàm utilitati. Verùm quamvis ex tribus jam à me recenſitis exiſtat Horti dignitas & pulchritudo, tamen ſi quarta pars defuerit, quæ eſt de fructiferis arboribus, Hortus erit valdè imperfectus: quod ſummæ cæterarum partium amœnitati, addat iſta ubertatem fructuum, magnamque vitæ commoditatem. Quidquid autem contendat Plinius, ſuis temporibus *partem hanc vitæ jam pridem perveniſſe ad culmen, expertis cuncta hominibus, nec quidquam amplius excogitari poſſe:* certè mihi non ita videtur. Venit enim in animum, etiam deſiderari neſcio quid, in juſto rectoque arborum cultu, momenti quidem non levis. Sic enim exiſtimo, quod olim placitum eſt magno aratori, *non tam diſcentibus, quàm docentibus indigere hanc diſciplinam.* Cùm enim famulis & vilibus mancipiis de more mandentur partes illæ, quæ per ſe requirunt artem & prudentiam: fieri non poteſt, quin peccetur interdum, per imprudentiam eorum qui parum verſati ſunt in cognitione naturæ; cujus inclinationi, ut plurimum mos gerendus, ſeduloque attendendum quid ipſa velit, quid ſpectet, & quo præſertim propendeat, ejuſque partes per cultum adjuvandæ. Quod commodè fieri non poterit, ſi per manus illiberales tractetur illud negotium: cùm perfecta naturæ cognitio teneri rectè minimè poſſit, ſine

* CAPUT XV. De Pomario.

meditatione rationis, quod non cadit in famulorum vulgus, rude ſemper & imperitum. Nam ut obſervatum ab eodem Plinio, libro 17. capite quarto, ut in cæteris paſſim artibus, ſic præcipuè in hoc cultu, *quædam rerum ſunt in alto ſecreta, & ſuo cuique corde pervidenda.* Eo accedit, quod ipſa vetuſtas afferat omnibus in rebus, longinqua obſervatione, incredibilem ſcientiam, quam non recipit in ſe fortuna famulorum. Ut autem infinitum eſt dicere de omnibus, quæ longinquitas temporum aſſecuta eſt per experientiam in hac diſciplina: univerſitatem præceptorum, quæ circumferri ſolent de arborum cultu, conferam in admonitiones quam pauciſſimas, quæ diligenti atque diuturna obſervatione perſpectæ ſunt.

Pro conſtituendo, quemadmodum decet, pomario, arbores erunt partìm proceritate naturali, cælo liberiori proponendæ, partìm deprimendæ brevitate trunci ramorumque humilitate, partìm applicandæ ad murum, partìm etiam mutuis interſerendæ amplexibus, & quadam quaſi perpetuitate textus diffundendæ. Quæ quatuor ſpecies ſunt, quibus arborum diſtributio per Hortos, continetur omnis. Ex qua varietate, admirabilis exiſtit hæc deſcriptio, qua perfecta ratio cultiſſimi pomarii conſtabit.

In proceris arboribus, ſi cæli clementis acceſſerit benignitas, poma cenſeri ſolent à peritis omnibus, guſtu longè laudatiora: quamvis cultum ferant negligentiorem, ſive quod natura per ſe ſua vi ſuppleat, quod requirit neceſſitas; ſive quod planta cælo liberiore delectetur, & gaudeat excelſitate trunci, ramorumque indulgentia & libertate. Sed obſervandum cum Theophraſto lib. 3. de hiſto-

ria plantarum, earum arborum tardiores eſſe fructus, quæ proceriores & robuſtiores ſunt: ἰσχυρότερα τῇ φύσει, ἐκπεπτικὰ δὲ ἧττον: quod omnia eo ſint operoſiora, quo fortiora ſunt.

De pumilis arboribus, non ita ſentiendum: citius matureſcunt, & curam requirunt majorem: ſi enim rami ſint vaſtiores denſioreſque, fructus opacitate perimetur. Quapropter crebra putatione ligni ſupervacanei levanda arbos, ne trunci officio ſuo imparis humilitas non ſuſtineat partes ſuas. De hac ſpecie, quam ex chamæplatanis priſcorum imitari cœpit ætas noſtra, ſic Plinius libro 12. capite ſecundo. *Nam chamæplatani vocantur coactæ brevitatis, quoniam arborum etiam abortus invenimus: hoc in genere pumilionum infelicitas dicta erit: fit autem & ſere. di genere, & recidendi.* Quæ duo modi ſunt, per quos pumiliones fieri ſolent, plantandi putandique peculiari ratione.

Tertia ſpecies plantandi pomarii eſt per ſepes, & certam ramorum inter ſe nexorum perpetuitatem, quæ non differt à ratione plantandi, quæ ſolet adhiberi in pumilis, cùm ſit hæc de genere pumilorum: ſed differt in ipſa putandi ratione. Non omne pomiferarum arborum genus idoneum eſt ad textus illos: fructuſque, qui inde proveniunt, non ſunt magnopere laudabiles. Quapropter uſurpatur hæc ſpecies multò magis ad varietatem Horto inducendam, quàm ad ſperandam utilitatem.

Quartum genus eſt, de applicatione pomorum ad murum, ſive de palatione, per quam beneficium caloris aſcititii, reflexique per murum, fructui conciliatur: quod eſt inventum ætatis noſtræ; cujus ope tantum acceſſit dignitatis & excellentiæ rei Hortenſi, ut nulla ſit honeſtioris agriculturæ pars, in qua omnis retro antiquitas plus concedat cultoribus

noſtris, quàm iſta, quæ non modo commendare ſe cœpit inſitorum varietate & copiâ; ſed etiam caloris, pro fructibus ad ſolem coquendis, novo incremento augendi, arte & induſtriâ. De qua poteſt dici illud Pindari, apud Plutarchum; *ἁγνὸν φέγγος ὀπώρας. purum decus autumni:* cùm jam ſumma laus hujus tempeſtatis per palationem ruri concilietur. Et meo quidem judicio nihil eſt jam admirabilius in Hortorum ratione univerſa, quàm novæ illius artis ſingulare inventum. Nondum enim venerat unquam in animum majoribus noſtris, Solis calorem ſub diſciplinam adduci poſſe, ut pro cultoris arbitrio, non modo amplificandæ fructuum graviditati, ſed etiam maturitati urgendæ, accommodaretur; quod artis repertum non tam cultorum villicorumque ſolertiâ, quàm optimatum ſtudio & operâ, hac ætate celebratum eſt. Non perſequar oratione longiori commoditates omnes novæ illius artis, quæ non modo ad Horti pulchritudinem & ornatum per ſe conferat plurimum, ſed etiam ad queſtum & utilitatem. Nam ſcitè Varro, *Ea*, inquit, *quæ faciunt cultura honeſtiorem agrum, plerumque non ſolum fructuoſiorem eundem faciunt, ut cùm in ordinem conſita ſunt arbuſta, ſed & vendibiliorem, & adjiciunt ad fundi pretium.* Ita videlicet cum voluptate conſentit utilitas. Nam amœniſſimi illi parietum veſtitus, fructuum tantâ varietate, tam picti colores, ſpeciem faciunt interdum ad aſpectum, tam admirabilem, ut ſæpè numero ornatus is jucundiore ſpectaculo ſit, quàm villæ domuſque plurimorum lautius ſumptuoſiuſque ædificatæ. Quod de Tremelii Scrofæ viri perliberalis, & rerum iſtarum peritiſſimi, nobilibus Hortis profitetur Terentius Varro, libro primo de re ruſtica, capite ſecundo.

Cùm

Cum autem pertineat cultus is, & ad fructus pictiores habilioreſque educandos, & ad omnem Hortum viridi parietum veſtitu hilarandum: ut bene id ſuccedat, tria præſertim obſervanda ſunt: primò, delectus fructuum generoſiorum diligens & accuratus: deinde ſua diſciplina arbori ad murum applicandæ imponenda à teneris, ut rami molles & per ſe ultro obedituri ſub vincula venire non recuſent: tertiò, ut ipſe textus ſit quam emendatiſſimus, ramorum ſerie quam planiſſima. Si quid diſtortum perverſumque ſit, ut fit interdum in arboribus quibuſdam, non enim omnes rectæ ſunt, eam pravitatem molli blandaque flexione cultus corrigat. Nam peccant ii, qui torquent arbores flexionibus violentis: quæ niſi blande & indulgenter habeantur, juſta vegetatione exultare, ſuoque fungi officio minime poterunt. Parcendum autem teneræ præſertim ætati, ne nodo duræ obligationis, vel curvaturæ pravitate, contra morem ramus angatur.

In arborum diſtributione, ſuus ordo cuique generi deputandus, ne per valentiores opprimantur infirmæ. Si ſpiſſiora poma ramos onerent, vitioſa quæque tollenda, ut alimentum, cæteris ſuccus æquiparet, & adminiſtret copiam generoſis, quam numeroſa utilitate perdebat. Quod ſi bonum naturalis fœcunditatis colentium corrumpat inertia, & natura fertilitatis ſuæ pernitioſæ luxuriei permittatur: multum decedet de generis nobilitate pomis copioſioribus. Si ſuſpicionem de ſe faciat arbos, aut de ejus affectione dubitetur, ligni ſinceritas oſtendere poterit ejus habitudinem.

Ut autem fructuum ſpecies ſunt numeroſiſſimæ: nam, ut monet Plinius, *vix ſpecie figura-*

ve, non modo ſaporibus, ſucciſque toties permiſtis, atque inſitis, enumerari queunt: nihil certum conſtitui poteſt de appellationibus ſingulorum, quæ pro diverſo populorum ingenio, quam diverſiſſimæ ſunt. Quod locum dedit, opinor, Democrito, cur neget fructus uſitatis inter populares nominibus appellari per eos qui georgica ſcribunt. τὰ γεωργικὰ γράψαντες, οὐ ταῖς εἰθισμέναις ἡμῖν προσηγορίαις ὀνομάζουσι τοὺς καρπούς.

De curatione morborum, quibus arbores pomiferæ ſunt obnoxiæ, non neceſſe eſt dicere me: quod nihil à villicis communibus jam ignoretur, quod eo pertineat. Cætera permittenda ſunt eorum meditationi, qui partim pertæſi turbarum, partim etiam irati rebus, partim denique ruris otio & ſolitudine delectati, commentandi gratia ſecedunt rus: de quorum ſententi. cultus ille arborum fructiferarum ita demum factus diſciplinabilis, ut in educandis fructibus, jam nulla naturæ pars ſit, quam non aſſecutus videatur.

Artem porro illam applicandarum ad parietem arborum, pro colore fructibus conciliando noſtra ætate repertam, planius eſt meo quidem judicio, quam ut de eo poſſit ambigi: quamquam video nonnullos, qui revocent inventum illud ad ætatem ſuperiorem, uſi authoritate Bellonii, qui facit mentionem cultionis iſtius, quod in præſentia non diſputo. Satis eſt quod ea pars culturæ Hortenſis, per viros liberales & ingenuos, noſtra ætate, perducta ſit ad eam perfectionem, quæ pro tempore nihil ultra deſideret. Certe poſteriora omnia, recentioraque, in iis quæ pertinent ad diſciplinas & artes, ſemper eſſe ſolent perfectiora.

*Conſtituta ſuis partibus Hortenſi diſciplina, nihil prius quærendum, quam cujus fidei & diligentiæ committas Horti curam omnem. Non enim ſatis dici poteſt, quantum interſit, cujus induſtriæ mandentur partes illæ. Quamvis autem primum munus boni agricolæ ſit, ut ſe bene navum & diligentem præſtet: id tamen minime deduci velim, uſque ad improbi laboris duritiem, corporiſque defatigationem importunam: ne villicus, quem informare volo, illi miſero aratori ſimilis fiat, ſordide ſe maceranti pro nato, de quo Chremes, vir non inhumanus apud Terentium.

Numquam tam mane egredior, neque tam veſpere
Domum revertor, quin te in fundo conſpicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique:
Nullum remittis tempus, neque te reſpicis.

Nam nihil tam alienum à vita liberali & honeſta, quam tanta duritate laboris conficere ſe: quod vel amentis eſt, vel deſperati. Vitam non proſcribimus, qui quærimus amœnitatem. Neque placet Chalinus is apud Plautum in Caſina, qui per præfecturam ruſticæ rei, velit prorſus abſtineri à rebus urbanis: ſic ille ad Olympionem.

Quin ruri es, in præfectura tua?
Quin potius, quod legatum eſt tibi negotium
Id curas? atque rebus urbanis te abſtines?

Non requiro tantam ſeveritatem: immo velim, ut is qui ſe dedat Hortenſi culturæ, nihil earum rerum, quæ urbanæ ſunt, à ſe putet alienum eſſe debere. Ingenuus fit & liberalis: nihil enim magis honeſtum hac cultione, quæ, ut teſtatur Tullius pro Roſcio, *vitam habet disjunctam à cupiditate, & cum officio conjunctam.* Ipſæque, quarum curam gerit, arbores,

* CAP. VLT. *Quem conveniat eſſe eum, qui colendo Horto præfectus ſit.*

ut innuit Plinius libro 12. *blandioribus poſtea fruge ſuccis hominem mitigavere.* Quapropter ſic partes ſuas gerat, ut nihil in ſe recipiat, quod diſciplinam tam liberalem, quoquo modo facere poſſit odioſam. Quæ enim vita magis innocens & honeſta, quam cum terra, quæ nunquam recuſat imperium, ſemper habere rationem: unde exiſtunt delitiæ & amœnitates rerum ruſticarum, quæ ſi bene conſiderentur, ſunt innumerabiles.

Præterea cultor idoneus ſit, qui per ſe naturæ vim, variaſque terræ ipſius affectiones obſervare queat, ut ejus vel tarditatem adjuvet ſuo cultu, vel reprimat luxuriam, quod ſine meditatione rerum naturalium, & attenta conſideratione cultionis univerſæ facere non poterit. Nam de Philoſophi naturalis ſententia libri decimi octavi prooemio, terram colere nihil aliud eſt, *quam patrocinari & adeſſe cunctorum parenti:* & eodem loco oſtendit ſatis honeſtatem illius diſciplinæ, quæ eſt, *circa rura, agreſteſque uſus, quibus vita, honoſque apud priſcos maximus fuerit.* Quare non ſine cauſa optabat idem Philoſophus, ut viri liberales ſe traderent huic culturæ: *Quod,* inquit, *manibus honeſtis latius omnia proveniant, quod curioſius fiant:* hoc eſt, magis diligenter & accurate. Quæ enim conſiderationis & prudentiæ ſunt, minus bene per eos geruntur, in quibus parum mentis eſt.

Verum licet Horti præfectura non committenda ſit cuiquam eorum, qui de vilium mancipiorum ordine ſit, ſed alicui de genere liberaliorum: ne propterea mollis ſit ille, atque delicatus, qualem Palladius libro primo ab Horti magiſterio removeri vult. *Agri præſulem, non ex dilectis, aut tenere educatis ſervulis ponas, qui fiducia præteriti amoris, impunitatem*

culpa praſentis expectet. Nam cultus Hortenſis eſt de earum diſciplinarum genere, quæ coluntur aſſiduitate & diligentia: in quo peccat magna pars cultorum: nunquam enim res Hortenſis procedere poteſt, ſi tractetur per viros indiligentes. Quæ cauſa fuit, opinor, cur olim, teſte Plinio, negligenter *& male agrum colere, Cenſorium probrum judicaretur.* Quare quod præceptum per Horatium ad Piſones, ut poëta, ſic villicus, ne quid

Differat aut praſens in tempus omittat:

Nam ſanctiſſime præcipit, & monet Columella libro ſecundo, *rem agreſtem inſidioſſimam eſſe cunctanti:* quod petitum ab Heſiodo.

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Vir cunctator, agri ſemper pro clade laborat.

Quapropter ni ſummæ prudentiæ, ſummam adjungat vigilantiam Horto præfectus, partes ſuas pro officio minime implere poterit: maxime ſi collocet operam in loco perbono. Quorſum autem ſpectet ea vigilantia, non eſt difficile dicere. Is enim debet eſſe villicus, qui cæli ſtatum omnem ad ſe pertinere; ventos, pluvias, tempeſtates, naturæ inclinationes, mutationeſque omnes ſpectare ſe putet: in quo vel uno, ut deſint cætera, ſemper habebit affatim, quo occupetur. Nam cautionem habet infinitam vel iſtud unum negotium. Tum ſervandarum de cœlo, pro conſitionibus, inſitionibuſque annuis, aurarum rationem omnem teneat: tempeſtatum variarum importunitati oportunitatique ſerviat: nullam cæli gratiam negligat, quod illius benignitas, ad omnem cultionem, adjumentum ſit omnium præſentiſſimum. Cæterum ſi quando tempeſtates erunt de cælo ſervandæ, ſuam confidentiam nunquam audiat, immo ne interroget quidem. Interdum tam...

ſic eſt affectus annus : ut nihil ſit loci prudentiæ vel exercitatiſſimæ : cum fidei quam maxime dubiæ ſint venti omnes, per quos anni ratio conſtare ſolet. Errant enim turpiter, qui nihil ad ventorum arbitrium attinere putant agricultionem univerſam.

Prudentiæ vero & ſedulitati accedat ſolertia, pro adjuvanda per varias artes, ad tam multos partus, tellure. Eum enim, qui in fundi ſui bonitate ſegniter & otioſe acquieſcit, ſpes ſua fruſtrabitur. Solertiam juvabit experientia obſervationum, in cultu omni ex longo petitarum, uſuſque diligens. De florum, arborumque ſingularum cognitione perfectiſſima, quod eſt diuturni uſus, nihil dico: ſileo de movendæ, per foſſiones occaſioneſque telluris univerſa ratione, propagationes, repaſtinationes, irrigationes, amputationes, inſitioneſque prætermitto: quibus cultus Hortenſis nihil habet ſolertius. Niſi enim notitiam habeat bene magnam partium earum, quæ pertinent ad elementa prima diſciplinæ iſtius, parum feliciter verſabitur in cæteris. In foſſionibus autem duo ſpectet non inconſiderate, tempus quo fieri debent, & modum. De primo ſic Heſiodus

Ὥρη μὲν τ' ἀρόσαι νέους, ὥρη δὲ φυτεῦσαι.

Tempus agros certum eſt plantandi, tempus arandi.

Terram moveri per Aquilonem, vetat Virgilius, Plinius lib. 18. cenſet *ſatius eſſe minus ſerere, & melius fodere, & arare*. Quapropter bene munitus comparatuſque ſit à ſupellectile neceſſaria : ſed purgandi Horti, munditiæque tuendæ partes relinquat famulis : occupet autem ſe in habendo plantarum delectu diligenti, & percauto: & quidquid erit conſiderationis & prudentiæ ſibi ſumat: conferat ſæpenumero cum viris ſolertibus & exer-

citatis de diſciplinæ ſuæ ratione: veterum ſcripta; quæ eo pertinebunt, meditetur & obſervet: de præſenti tempore tametſi certus ſit, nunquam tamen ſine cura ſit anni venientis: uno verbo, nullum prætermittat officium diligentis & boni aratoris, qui ſemper laborat de futuro, de quo Virgilius Georgicon ſecundo.

Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus.

Arborum autem, dum vigebunt, cultor ſit ſedulus ac diligens: quarum augendarum alendarumque cultricem ipſam naturam per ſe juvet; quæ ad earum ingenium apta ſint conciliet, amputet aliena. Quæ vero pertinebunt ad palationis artem, quæ jam pars eſt præcipua diſciplinæ iſtius, pro ſe ſedulo curet, neque in eo partes ſuas deſiderari ſinat: plantas cæteras, prout poſtulabit neceſſitas, circumcidat, deputet, erigat, adminiculetur, ut quo natura inclinet, eo ire ſinat: eorum enim, quæ pure naturalia ſunt, carentque ratione; ipſe appetitus ſumma perfectionis eſt: poſtremo nulli diligentiæ parcat. Sic enim eſt hæc diſciplina, quæ ſuam laudem vix obtinere poteſt, niſi ſedulitas afferatur ſingularis: cum nulla res ſit, quæ negotii plus habeat. Si tamen res minime procedat ex villici ſententia, non propterea contingat, quod à Plinio tam graviter exprobratum ſuis, *ut terram criminibus noſtris urgeamus, culpamque noſtram illi imputemus.* Quod facere ſolent ii, qui queſtus inhoneſti paullo cupidiores, cum fundo rationes ſuas diſputant magis contumaciter & obſtinate quam cum creditore & adverſario. Id autem tolerabile non videtur in ea diſciplina, quæ facta eſt per hoc tempus tam honeſta & liberalis. Quapropter ſtu-

dioſorum eſt hujus artis, eam dare operam, ne corrumpi ſinant per manus ſordidas & illiberales, eam culturam quæ tantum amœnitatis & elegantiæ pepererit ætati noſtræ: de qua fortaſſe bene meritus videbor, quod aliquid de meo contulerim, ut eam litteris commendarem. Superſunt etiam plurima, quæ dici poſſint in hanc materiam, quibus pro vitando faſtidio, ſuperſedendum puto: ut ſi quis eadem conari velit, habeat etiamnum aliquid in quo exerceat induſtriam.

Quando materiæ tanta abundat copia,
Labori faber ut deſit, non fabro labor.

Quod ſcribit Phædrus ad Eutychum, pro excuſanda longitudine ſuſceptæ orationis.

FINIS.

*La vie du P. Rapin écrite par le P. B****

LE Pere René Rapin de la Compagnie de Jesus, né à Tours, eſt mort à Paris le 27 d'Octobre 1687, en la ſoixante-ſixiéme année de ſon âge, d'une eſpece d'apoplexie jointe à un commencement de Paralyſie qui l'a fait languir près de deux mois. C'eſt une perte conſiderable pour ſon Ordre dont il étoit un des principaux ornemens : car il avoit d'excellentes qualitez ; un génie heureux pour les ſciences, un naturel fait pour la vertu, une humeur douce, une probité éxacte, un très-bon ſens, & le meilleur cœur du monde.

Sa phyſionomie ſage & ſpirituelle, ſon air humain & affable, ſes maniéres ſimples & modeſtes lui gagnoient d'abord l'eſtime & la bienveillance de tous ceux qui le voyoient : plus on le pratiquoit, plus on découvroit en lui un fonds de raiſon & de bonté qui ne ſe rencontre gueres ailleurs.

Il étoit naturellement honnête, & il s'étoit fort poli dans le commerce des Grands qui l'ont honoré de leur amitié, & auprès deſquels ſes Supérieurs l'ont attaché plus d'une fois : mais ſa politeſſe n'avoit rien qui ne convînt à ſa profeſſion.

Il étoit officieux au-delà de ce qu'on peut croire, prenant plaiſir à obliger & obligeant de bonne grace, prévenant les priéres & les deſirs, & ſervant avec chaleur juſqu'aux inconnus, par le ſeul principe d'une inclination bienfaiſante. Auſſi n'y eut-il peut-être jamais un ami plus généreux ni plus tendre ; plus fidelle, ni plus appliqué à remplir tous les devoirs, toutes les bienſéances de l'amitié.

Les gens du monde le regardoient comme un parfait homme d'honneur, & les gens de Lettres comme un des plus beaux eſprits de notre ſiecle. Il a excellé dans la Poeſie latine, & les ouvrages que nous avons de lui en ce genre ont rendu ſon nom célébre par toute l'Europe. Les Sçavans ont admiré entre autres ſon Poëme *des Jardins*, & l'ont jugé un chef-d'œuvre digne du ſiécle d'Auguſte, & digne de Virgile même.

Quoique la langue de Virgile & de Ciceron fût preſque la ſienne, & qu'il en eût fait ſon étude principale dès ſes premieres années, il connoiſſoit toutes les beautez de la nôtre; & ce qu'il a écrit en François, a une élegance particuliére.

Il s'étoit rempli l'eſprit de toutes les belles connoiſſances; & rien ne marque mieux ſon érudition que ſes *Reflexions ſur l'Eloquence, ſur la Poéſie, ſur la Philoſophie*, & *ſur l'Hiſtoire*, avec ſes *Comparaiſons de Virgile & d'Homére, de Démoſthene & de Ciceron, de Platon & d'Ariſtote, de Thucydide & de Tite-Live.*

Mais ſes vertus chrétiennes & religieuſes le rendent encore plus eſtimable que ſes talens naturels & humains. Il a eû dès ſon enfance une pureté de mœurs & une délicateſſe de conſcience qui l'ont accompagné juſqu'à la fin de ſa vie. Sa pieté paroiſſoit ſur ſon viſage & dans ſes diſcours; & ce n'étoit que pour inſpirer à tout le monde ce qu'il ſentoit des choſes de Dieu, que de temps en temps il compoſoit des livres de dévotion. Le dernier, de *la vie des Prédeſtinez*, qu'il fit en ſortant d'une longue maladie, fut le fruit des réflexions d'un malade tout occupé de l'Eternité, & eſt plein des véritez de la Foy les plus ſublimes & les plus touchantes.

Il avoit une ardeur extrême pour la converſion des Calviniſtes, & il s'en expliquoit dans les rencontres d'une façon pathetique, tout moderé & tout paiſible qu'il étoit. Il a écrit ſur ce ſujet des Lettres fort vives à diverſes perſonnes qui étoient engagées dans l'erreur; & il a eu le bonheur d'en retirer quelques-unes d'un mérite extraordinaire qui ont pris confiance en lui, qui ont ſuivi ſes conſeils, & qui vivent ſelon toutes les régles de la ſageſſe chrétienne.

Son zele pour les intéreſts de la Religion, & pour l'honneur de ſa Compagnie lui fit entreprendre il y a plus de vingt-ans un grand ouvrage, où il a travaillé conſtamment ſans nulle eſperance de le voir paroiſtre, & que Dieu lui a fait la grace d'achever avant ſa mort.

Il aimoit fort le travail; & comme il étoit deſtiné par ſa vocation à l'avancement de la gloire de Dieu & au ſervice du prochain, il ſe croyoit obligé en conſcience d'employer le temps utilement dans ces vûes-là: il ne ſçavoit ce que c'étoit que de le perdre; & il faut qu'il ait été extrémement laborieux pour avoir donné tant de livres au Public avec une ſanté auſſi délicate que la ſienne. La maladie qui nous l'a enlevé n'eſt venue que de trop d'application. Il commençoit un nouvel ouvrage lors qu'il eſt tombé malade; & on peut dire qu'il auroit vécu plus long-temps ſelon toutes les apparences, s'il ſe fût plus ménagé.

Il étoit humble dans ſes ſentimens & dans ſa conduite, n'ayant que de petites idées de lui-même, mépriſant le monde d'autant plus qu'il le connoiſſoit davantage, & n'eſtimant véritablement que ce qui eſt grand devant Dieu.

Il vouloit particulierement le bon ordre,

& les moindres relâchemens de la diſcipline Eccleſiaſtique ou Réguliere excitoient en lui des mouvemens d'une ſainte indignation. Il édifioit beaucoup dans la converſation ; où il parloit peu, toûjours ſagement, & d'une maniere religieuſe : charitable au reſte & preſt en tout tems à ſecourir les malheureux. Comme il avoit par tout du crédit & des amis, mille gens s'adreſſoient à lui dans leurs beſoins, & en recevoient de bons offices, ou du moins de la conſolation.

Il s'eſt appliqué aux bonnes œuvres tant que ſa ſanté le lui a permis. Il alloit confeſſer les malades de l'Hôtel Dieu réguliérement toutes les ſemaines, avant que ſes incommoditez l'euſſent réduit à une langueur dont il n'eſt jamais bien revenu ; mais qui ne l'empêchoit pas, quand il étoit à la campagne, de confeſſer & d'inſtruire les pauvres gens.

On ne peut s'imaginer juſqu'où alloit ſa patience, ſa tranquillité dans des conjonctures deſagréables, & ſur tout dans des infirmitez fâcheuſes. Au temps de ſa longue maladie il ſentoit ſouvent des douleurs aigues ſans ſe plaindre & ſans en dire preſque rien à ceux qui avoient le plus de part à ſa confiance, ne voulant avoir que Dieu pour témoin de ce qu'il ſouffroit, & perſuadé que le bonheur d'un Chrétien eſt de ſouffrir dans le ſilence. Il prenoit un jour tous les mois pour ſe préparer à la mort par un petit éxercice qu'il avoit compoſé lui-même pour ſon uſage, & il faiſoit la Retraite de chaque année, comme s'il eût dû mourir après l'avoir faite. Un tel homme doit être regretté de tout le monde : il vit encore dans le cœur de ſes amis ; & ſes ouvrages, ſes vertus le feront vivre dans la mémoire de tous les ſiécles.

ADMONITIO
AD LECTOREM,
DE VARIA FLORUM
PLANTARUMQUE CÆTERARUM
APPELLATIONE.

De Florum, fruticum, plantarumque cæterarum, quæ continentur hoc carmine, juſta legitimaque nomenclatione, vel patrio ſermone vel Latino, non id mihi aſſumo in præſentia, ut rem decernam: cùm nihil ſit in tota diſciplinarum amplitudine, regnoque literarum univerſo, de quo minus conſenſionis, & plus controverſiæ ſit inter ſcriptores. Id enim vel arroganter præjudicare, vel revocare ad arbitrium meum ſi velim, parum prudens ſim: cum plurimæ plantæ ſint, de quarum certa appellatione non conveniat, etiam inter authores præcipuos. Eo accedit, quod ipſi flores, & poma, diverſis donentur appellationibus, pro vario populorum diverſorum vel ſermone, vel ingenio. Unde exiſtit illa nominum confuſio, quam videmus in ea parte. Quod, opinor, locum dedit Democrito in Geoponicis, cur negaret fructus uſitatis inter populares nominibus rectè appellari poſſe per eos qui ſcribunt de Georgicis. Τὰ γεωργικὰ γράψαντες, οὐ ταῖς εἰθισμέναις ἡμῖν προσηγορίαις ὀνομάζουσι τοὺς καρπούς. *Cum plerique fructus donati ſint appellationibus peregrinis, quæ Latinè reddi commodè non poſſunt: non exiſtimo laborandum de ſingulis eorum ſpeciebus nominatim, vel patrio, vel Latino ſermone recenſendis. Quod fieri minimè poteſt ſine audacia bene magna, quæ parum fe-*

lix eſt interdum, & ut plurimum, per tranſlatitias voces, obſcuritati valde obnoxia. Quapropter ſecutus ſum, in illa florum plantarumque interpretatione, conſuetudinem magis uſitatam: ne quid novi molirer in ea materia, quæ nulla re plus commendatur, quàm vetuſtate.

INDEX FLORUM
QUI CONTINENTUR
libro primo.

ABROTONUM *mas.* Aurone.
Abrotonum fœmina, ſive Santolina, idem.
Acanthus. Branche urſine.
Achillea. Millefeuille.
Acinus. eſpece de Baſilic.
Aconitum vernum. Aconit de printemps.
Aconitum brumale. Aconit d'hiver.
Adiantum. Capillus Veneris.
Adonis. Fleur d'Adonis.
Æthiopis. l'Ethiopienne, eſpece de *verbaſcum.*
Amaracus. Marjolaine.
Amarantus. Paſſevelours, Amarante.
Amellus. Etoille, *ou* Eſpargoutte.
Anemona. Anemone.
Angelica. Angelique.
Anthemis. Camomille.
Anthora. eſpece d'Aconit.
Antirrhinum, Pſyllium apud Plinium, alii Sicelion. Meufle de lyon, *ou* Mouron baſtard.
Apium. eſpece d'Hache.
Apium Iſthmiacum. Perſil de Grece.
Aquilegia, vel Aquilina. Ancolie.
Armeria. Armoire.
Aſphodelus. Aſphodele, Afrodile, Hache royale.

Aſter Atticus. eſpece de Lyſimachie.
Bellis. Paſquerette, *ou* Marguerite.
Berberis frutex. Eſpine vinette.
Blattaria. Herbe aux mites.
Buphthalmus. Oeil de bœuf.
Calamintha. mentæ ſpecies. Calament *ou* Pouliot ſauvage.
Calendula. Calendule, eſpece de Tourneſol.
Caltha Soulcy.
Caltha paluſtris, Soulcy des mareſts.
Cariophyllus. Oeillet.
Centaureum. πανάκεια *Græcis, ſal terræ Italis.*
Cerinthe. Paſquette.
Chamædrys. Cheſnette, *ou* Germendrée à fleur blanche & rouge.
Chelidonium. Eſclaire.
Chryſanthes. ſive Chryſanthemon. grande Paſquerette, *ou* eſpece de Camomille.
Cicer. Pois en fleur.
Ciſtus Luſitanus. Roſe de Portugal.
Clematis. Pervanche, *ou* Chevrefeuil à feuilles blanches.
Clytie. Tourneſol, *ou* Heliotrope.
Colchicum vernum. Bulbe ſauvage, tue-chien.
Colocaſium. Feve d'Egypte.
Conyza major. / *Conyza Pannonica.* / *Conyza Alpina.* } *Nicandro* λεπτόθριον, *Latinis Cunilago: ſive ut placitum nonnullis, Tymbra, & Satureia.* Sariette.
Conſolida regalis ſive flos regibus ἄνθος δελφινοειδές. eſpece de Pied d'Alouette.
Convolvulus. Lyſet.
Coriandrum. Coriandre.
Crocus æſtivus. Saffran.
Crocus brumalis. Crocus d'Hyver.
Cyanus. Bluet, Aubifoin.
Cyanus Byzantinus,

— ſeu / *Cyanus major.* } Herbe au Grand Seigneur.
Cyclaminus. Cyclamen, Pain de pourceau.
Cyclaminus vernus Cyclamen printannier.
Cyclaminus brumalis. Cyclamen d'hyver.
Cymbalum. Martagon.
Cytiſus frutex. Cytiſus d'Egypte & de Grece.
Delphinium. Pied d'Aloûette ſimple.
Digitalis. Digital, *ou* Gans de Noſtre-Dame.
Digitalis Germana. Digitale d'Allemagne.
Eſchium. Bugloſſe ſauvage.
Eryngus ſive Eryngium. Panicault.
Flos Jovis. / *Flos Trinitatis.* } Penſées.
Fœniculum. Fœnouil.
Fumaria bulboſa. Fumeterre. *Altera dicitur, radix cava.*
Geniſta. Geneſt en fleur.
Granadilla. la fleur de la Paſſion.
Hedyſarum. Latinis *Securidaca major.* Grave, Feve de loup.
Helenium, *flos Helenæ.* Enule, Aulnée, fleur d'Helene.
Helleborum. Hellebore, *ou* Veratre.
Hemerocallis, / *ſive* / *Hemerocalles*, } Hemerocalle, fleur d'un jour, Lys ſauvage.
Heſperis. Fritilliare, *ou* eſpece de Giroflée.
Horminum. Orvale, *ou* Toute bonne.
Hyacinthus, idem quod ξυφὶς *Theophraſti.*
Hyacinthus vernus. Hyacinthe du printemps.
Hyacinthus brumalis. Hyacinthe d'hyver.
Hyacinthus à tubere, ſive Tuber. La Tubereuſe.
Hyoſciamus. Endormie, Juſquiame.
Jovis flos. Penſée.
Iridis variæ ſpecies.
Iris verna. Iris du printemps.

Iris æſtiva. Iris d'eſté *ou* glayeux.
Iris Luſitana. Iris de Portugal, à fleur jaune.
Iris Hetruſca. Iris de Florence.
Iſatis. Paſtel. *Glaſtrum antiquis Gallis, ex Commentariis Cæſaris.*
Iſopyrum aliqui Phaſelion vocant.
Laureola, Græcis δαφνοειδὲς. Laureole.
Lentiſcus frutex: prinus antiquis.
Leucoïum. Giroflée.
Lilium. le Lys.
Linaria ſive Oſyris. Belveder, *ou* Lin ſauvage à fleur jaune & bleuë.
Linum. Lin en fleur.
Lytrum ſive Lyſimachia. Lyſimachie.
Lupus, vel lupulus. Houblon à fleur blanche.
Lychnis. Oeïllet ſauvage.
Lychnis Byzantina. Hyacinthe des Poëtes.
Malva. Mauve.
Malva criſpa. Mauve panachée.
Matricaria. Matricaire, *ou* Marone.
Melagris. eſpece de Satyrion, *ou* Fritillaire.
Melilotum. Melilot.
Meliſſa. Meliſſe.
Mentha. Baume des jardins.
Meraſcum. flore purpureo & candido. Bois gentil.
Moly. Ruë ſauvage.
Myrica. Bruyeres.
Myrrhis. eſpece de Perſil, *ou* l'herbe Myrrhis.
Narciſſus: cujus novem ſpecies recenſet Matthiolus.
Narciſſus vernus. Narciſſe du printemps.
Narciſſus brumalis. Narciſſe d'hyver.
Narciſſus Imperialis. la Couronne Imperiale.
Dicitur & lilium Perſicum, ſive Tuſa.
Narciſſus Juncifolius, ſive Iberus. Jonquille d'Eſpagne.
Narciſſus Japonius. Narciſſe du Japon.
Nardus agreſti. Valerienne.
Naſturcium. Creſſon d'Inde, *ou* Capucines jaunes,

Nigella: Nielle. *Græcis* μελάνθιον.
Ocellus. Oeillet.
Ononis, vulgo aratri remora. Arreſte bœuf.
Orobanche. Angine, *ou* l'herbe au Taureau.
Orchides.
Orchis cynoſorchis, les Satyrions.
Orchis Serapias.
Pæonis ſive Pæonia. Peone.
Pæonia πολυανθής. *flore pleno majore*.
Papaver criſpum flore roſeo pleno.
Parthenium. eſpece d'Eſpargoute, *ou* Matricaire.
Phalangium. Lys de S. Bruno.
Phalangium Allebrogum, le Phalangium.
Primula veris. Primevere.
Ranunculus. Ranuncule ſimple, *ou* Baſſinet.
Flos primum ex Africa allatus.
Ranunculus Bulboſus.
Ranunculus Hortenſis Ranoncule panachée.
Ranunculus criſpus & multiplex.
Rhamnus frutex. le Groſelier.
Roſa.
Roſa mille foliorum, Roſe à mille feuilles.
Roſa centum foliorum. Roſe à cent feuilles.
Roſa Damaſcena. Roſe de Damas.
Roſa Africana. Roſe d'Afrique.
Roſa Jerichuntina. Roſe de Jeriche.
Ros marinus Romarin.
Rumex. la Patience.
Ruta. Rue des jardins.
Saliunca. Lavande, Nard Celtique.
Salvia. Sauge d'Eſpagne & de Candie.
Sambucus Geldriæ. Roſe de Gueldre.
Securidaca minor, eſpece de Grave à fleurs jaunes.
Scilla. παγκράτιον *Dioſcoridis*. *frutex*. Squille.
Sedum. *Græcis* ἀείζωον, *ſempervivum*: *Latinis illecebra*. eſpece de Joubarbe qui fleurit.
Sium. Berle.
Smilax. Liſeron.

Sonchus. Laiteron, *ou* palais de lievre.
Sthœcas ab inſulis in mari Mediterraneo è regione Maſſiliæ ejus nomine dicta Gallis & Italis Sthecade.
Siſimbrium. Creſſon, *ou* Mente ſauvage.
Thalictrum. Argentine, *ou* Rue des prez.
Tanacetum. Tanaiſie, Fleur d'Afrique, Oeillet d'Inde,
Thlaſpi. Thlaſpi, *ou* Senevé ſauvage.
Thlaſpi umbellatum Creticum.
Thymus. Thin en fleur.
Thryallis. Græcis φλόμος & φλομὶς *ex Dioſc. dicitur à Plinio Lychnitis* eſpece de *Verbaſcum.*
Triorchis. Satyrion, *ou* l'Orchis Serapias.
Tulipa è Dalmatia primum profecta: variæ ſunt Tuliparum ſpecies.
Viola communis. Violette.
Viola matronalis. Giroflée muſquée, Giroflée des Dames.

INDEX FRUTICUM
ET ARBORUM SILVESTRIUM,
quæ continentur libro ſecundo.

ABIES. Sapin.
Acer. Erable.
Acanthus ſylveſtris, Branche urſine.
Alcea frutex. Eſpece de Mauve ſauvage,
Alnus. Aulne.
Betula. Bouleau.
Caprifolium frutex, Græcis περικλύμενον, Chevrefeuil.
Carpinus. Charme.
Caſtanea. Chaſtaignier.
Cerrus. eſpece de Cheſne.
Citrus. Citronier.

Corylus. Coudrier.
Cornus. Cornoilier.
Cypariſſus. Cyprès.
Cypariſſus pumila. Cyprès nain.
Dumi. les Buiſſons.
Eſculus. Heſtre.
Fagus. Fouteau.
Fraxinus. Freſne.
Gelſiminum, frutex. Jaſmin.
Gelſiminum Iberum. Jaſmin d'Eſpagne.
Gelſiminum Luſitanum. Jaſmin de Portugal.
Gelſiminum Indicum Jaſmin de Virginie.
Halimus. Halime.
Idæus rubus. Framboiſier.
Ilex. Cheſne vert.
Laurus. Laurier.
Liguſtrum Perſarum. Lilac.
Lotus. Aliſier.
Malus aurea. } Oranger.
Malus Atlantea. }
Malus Aurantia. }
Malus limonia, Hetruſca. Limon.
Malus Punica Grenadier.
Myrtus. Myrte.
Ornus. eſpece de Freſne.
Paliurus. le Houx.
Phillyrea. Phillarias.
Picea. eſpece de Pin.
Pinus. le Pin.
Populus. le Peuplier.
Quercus, & ejus ſpecies præcipuæ.
Cerrus.
Eſculus.
Fagus.
Ilex.
Robur.
Rhamnus. Groiſelier.
Rododaphne. Laurier-roſe.

Robur. eſpece de Cheſne.
Ruſcus. Myrthe ſauvage.
Salix. Saule.
Taxus. l'If.
Terebinthus, Terebinthe.
Tilia mas. } Tilleux.
Tilia fœmina. }
Vlmus, Orme.

EXPLICATIO
VOCUM DIFFICILIORUM
quæ pertinent ad Aquas, ex libro tertio.

ANTLIA. *Antliæ uſus.* Pompe. Uſage de la Pompe.
Teſta. Canal de terre cuite.
Cavea. Pierrée.
Foſſæ puteales Les Puiſars des Pierrées.
Speculæ. Les Regards.
Aquæductus Arcolii. Aqueducs d'Arcueil.
Aquarum receptaculum. Le Réſervoir.
Habenæ aquarum. Les Robinets.
Spiramenta canalium. Les Soupiraux des canaux.
Tubus, vel Tubulus. Le Tuyau.
Labrum. Le Baſſin.
Aquæ ſalientes. Les Jets d'eau.
Speluncæ. Les Grottes.
Rivi. Les Ruiſſeaux.
Aquarum lapſus. Les Caſcades.
Aquæ textiles. Nappes d'eau.
Stagna, Lacus, Grandes aquæ. Les grandes pieces d'eau.
Aquarum ambitus. Ronds d'eau.

INDEX FRUCTUUM,

ET VOCUM DIFFICILIORUM,

quæ continentur libro quarto:

BELSIA. La Beauſſe.
Bigerra. Bigorre, partie de la Gaſcogne.
Benharnus, vel *Beneharnus.* Bearn.
Tricaſſes. Troyes en Champagne.
Arar. La Saone.
Druentia. La Durance.
Tmolus. Montagne de Lydie.
Plantarium. La Pepiniere.
Inſita. Les Entes.
Inſitio. L'art d'enter.
Morus. Meurier.
Amygdalus Amandier.
Ceraſus. Ceriſier.
Cruſtumia pyrus. Poirier de bon Chrêtien.
Diverſæ ſpecies inſitionis.
ἐνοφθαλμισμὸς. Ente en œil dormant.
Cornus. Cornoillier.
Cydonia. / *Cydonis.* } Un Coigner, *ou* Coignacier.
Spinus. Prunier ſauvage, *ou* Prunelier.
Pyrus. Poirier
Salignum genus. Salix. Le Saule.
Ficus. Figuier.
Pomus. Pommier.
Citrus. Citronier.
Perſica. Peſchier.
Perſicum malum. Peſche.
Armenia. Abricottier.
Armeniacum pomum. Abricot.
Pepon. Melon.

Fragum. La Fraiſe.
Rhamnus. Groiſelier.
Prunus. Prunier.

Quatuor formæ Pomiferarum arborum.
Applicitæ muro, ſive Palatæ. Eſpaliers.
Conſertæ ramis. Contr'eſpalliers.
Proceræ arbores. Arbres en plein air.
Pumilæ. Arbres nains.
Præcoces fructus. Fruits Précoces.
Britanna Pyrus. Poirier d'Angleterre.
Oſſa, quod vulgus nucleos vocat. Les Noyaux.
Volema. groſſes Poires.
Apiana vina. Muſcats.

FINIS.

AD REN. RAPINUM S.

In eximium ſuum de hortis Carmen.

ODE NONDUM EDITA.

SAt cana dudum ſœviit omnibus
Hiems procellis : Sat nive candidi
Stetere montes, atque pronos
Flumina ſuſtinuere curſus.
Bis jam ſolutus Sequana, tertium
Duravit undas, & temerarias
Fert non laboranti cohortes,
Fert equiteſque, rotaſque tergo.
Abſiſte tandem, menſibus & locum
Da bruma vernis, jam tepidi appetunt
Fulgere Soles, teque Thracum in
Regna Boryſtheniosque longè
Fugare fontes. At Zephyri tamen
Si Segniores his revolent locis
Inerte pennâ, tu morantes
Cogere carminibus Rapine,
Potes magiſtris. Tu famulantibus
Dare aſſuetus jura Favoniis,
Quos floridis incluſit hortis
Et viridi tua Muſa Luco.
Vix illa ſedes pandet amabiles
Et quæ ſevero preſſa ſilentio
Nunc detines, oſtendet orbi
Theſſalicis meliora tempe :
Cum verna pulſo temperies gelu
Redibit, auræ tum placidæ tuo
Prodire certabunt vireto,
Et loca pervolitare fœdis
Regnata nimbis. Quæ mora nubilo
Dies ſerenos invidet ætheri ?
Sed ecce jam recludis hortos
Et mihi ver geniale reddis.

LUD. HENR. LOMENIUS. BRIENNÆ COMES.

HORTORUM

HORTORUM
LIBER PRIMUS.
FLORES.

QUÆ terræ cultura magis florentibus Hortis
Conveniat; quæ par nemori ſit forma ſerendo;
Ducendæ quis aquæ, quis fructibus uſus habendis,
Præcipio. Cælum ventis aperite ſerenis.
O ſuperi, quorum floret de munere tellus.
Vatibus ignotam nam me novus incitat ardor
Ire viam, magno quæ primum oſtenſa Maroni,
Extremo cum vela trahens ſub fine laborum,
Italiæ pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canere agricolis populoque parabat.
Fas mihi divini tantum veſtigia vatis
Poſſe ſequi; ſummoque volans dum tendit Olympo,
Sublimem aſpicere, & longe obſervare tuendo.
Tu mihi, tu gentis lux ô ſuprema togatæ,
Præſide quo, Francæ florebunt denique leges,
LAMONIDE, legum ſi quid tutela tuarum,
Magnarumque ſinant, portas quæ pondera, rerum,
Huc ades: atque tuos fer non jam invitus honores.
Dumque regis Themidem, Themidiſque palatia magnæ
Summa tenes, & regna fori impacata gubernas,
Exemploque tuo mores, luxumque coerces,
Muſarum tenues etiam ne deſpice luſus.

Fors erit, ut quamquam levia, & minus ampla ſecutum
Nominis æqua tui ſi vatem afflaverit aura,
Te poſſim canere, atque tubas æquare canendo:
Tum tibi grande meo veniet de carmine nomen,
Atque mei flectent ſe per tua tempora flores.
Principio tellus Horto quærenda parando eſt,
Eoum ad Solem, & cælo ſubjecta ſalubri:
Cui non vicino collis de rure propinquus
Immineat, fumoſque palus obducat inertes.
Nam cælo imprimis flores lætantur aperto,
Nec poſſunt tardos ſtagnorum ferre vapores.
Ante pares autem ruri quam cuncta ſerendo,
Quære quod, ingenium, quæ ſit natura colendæ
Telluris: tellus melior, cui plurima ſubter.
Uligo, pingui gaudent uligine flores:
Illa ferax herbarum: illam experieris arando,
Et cultus omnis patientem, & floribus aptam.
Hanc fuge, quæ pictis latebras dedit ima lacertis
Argila in ſterili, vel quam nativus adurit
Tophus, & infelix cretoſi glarea ruris:
Et lapidoſa ſoli ne te male gleba rubentis
Occupet, atque tuum teneat fruſtrata bidentem:
Ne pigeat ſcrobibus fundum explorare ſub altis:
Quoſdam ſæpe ſoli facies externa fefellit:
Intus enim virium viridis ſub gramine glebæ
Aut tophus ſcaber, aut urens argilla latebat.
Poſtquam autem, parte ex omni, conſtare videbis
Et cælum, & terram: nam terra obnoxia cælo eſt,
Ipſe mihi validam quatiens per teſqua bipennem,
Limitem agat latum, & longe nemus omne repellat
Villicus, omne nemus, nocet omnis floribus umbra.
Tum raſtro validiſque bidentibus undique tellus
Verſanda, & vaſtum fractis æquanda per æquor
Aggeribus glebarum, Hortoque paranda futuro.
Ne tamen æquatum properes deſcribere campum
Areolis, buxumque ſolo plantare recenti.
Differ opus, totos autumni perferat imbres.

Campus iners, dum terra ſitu durata reſidat.
Et poſtquam fundo penitus perſederit imo,
Actaque tranſierint glebis hiberna ſubactis:
Vere novo terram rurſum verſabis, & omnem
Æquabis raſtris, & adunco vomere campum:
Quem deinde in varias buxo deſcribe figuras.

Olim tempus erat, cum res Hortenſis ab arte:
Munditiem nullam, nulla ornamenta petebat.
Sæpe roſam paſſim permixtam agreſtibus herbis
Vidiſſes: nec erant per humum ſegmenta viarum
Digeſta in ſeſe, & buxo (a) diſtincta virenti.

Prima autem cultum pro ſe quæſivit, & artem
Flora, corymbiferi celebrat dum numina Bacchi.
Feſta dies aderat, vicini numina ruris
Convenere ibat pando Silenus aſello,
Cum Satyris, dabat ipſe Deus ſua vina vocatis:
Adfuit & Cybele Phrygias celebrata per urbes,
Ipſaque cum reliquis Flora invitata deabus
Venit, inornatis, ut erat neglecta, capillis,
Sive fuit faſtus, ſeu fors fiducia formæ:
Non illi pubes ridendi prompta pepercit,
Neglectam riſere. Deam Berecinthia mater
Semotam à turba, caſum miſerata puellæ,
Exornat, certaque comam ſub lege reponit,
Floribus & buxo mixtis (nam buxifer omnis
Undique campus erat) velavit tempora nymphæ.
Reddidit is ſpeciem cultus, cœpitque videri
Formoſa, & meruit: novus hinc decor additus ori.

Ex illo, ut floram decuit cultura, per artem
Floribus ille decor poſthac quæſitus, & Hortis:
Quem tamen Auſonii cultores, quemque Pelaſgi
Neſcivere, ſuos nulla qui lege per Hortos
Plantabant flores, nec eas componere norant
Areolis, tonſaque vias diſcernere buxo.
Culta ſuper reliquas Francis topiaria gentes,
Ingenium ſeu mite ſoli, cælique benigni

(a) *Buxum*, du Bouis.

Temperies tantam per ſeſe adjuverit artem;
Sive illam egregiæ ſolers induſtria gentis
Extuderit, ſeris ſeu venerit uſus ab annis.
  Tuque adeo ſi quando Hortum, villamq; parabis,
Quære duces operi eximios, artiſque magiſtrum,
Qui tibi membranæ puro ſuper æquore formam,
Exemplumque operis plumbo deſcribat, & omnem
Cum duce & ipſe tuo tecum meditare figuram,
Explorans, ne quid forſan, tellure ſub ipſa,
Poſthac ars pravum, vel inemendabile peccet.
Nam magis in ſumma, ſi quid deforme, figura
Et patet, & melius longe ſibi ſubvenit error.
  Sunt qui mille modis pertexunt mille figuras
In buxo, quales Creta confuſus in alta
Exhibuit Labyrinthus, & irremeabilis error.
Sunt alii, Phrygium quos ars imitata laborem,
Plus juvet, intonſæ ceu cum per ſtamina lanæ
Ducit barbaricos virgo Sidonia textus:
Et tendunt oras circum quas floribus explent.
Multi ſimplicibus, rata per diſcrimina, quadris
Delectantur, ubi ſe flores undique prompti
Objiciant ſpectantum oculis, manibuſque legentum.
  Non variam Hortorum diverſa exempla per artem
Proponam: unde tibi è multis optanda requiras,
Illa mihi reliquas placeat ſuper optima formas,
Ipſi quæ campo, textu meliore, quadrabit.
  Poſtquam cuncta tibi fuerint proviſa, ſubactum
Area ferro iterum late explananda per æquor:
Ne ſi planities dorſo decedat iniquo,
Deformet textumque Horti, buxique figuram.
Mox ubi dura ſuo de frigore bruma remittet,
Cuncta tibi ſtratum buxo plebs ruſtica campum
Conſerat, & quamquam cauſando multa moretur,
Feſtina, dum ſole licet, cæloque ſereno.
  Res quibus auguſtum conceſſerit arctior Hortum,
Pro buxo, didicere ſuos includere flores,
Aut humilis ligni ſepto, teſtæve rubentis:
Exiguam florum buxus ne lubrica ſedem

Anticipet, campumque ſuis radicibus urat.
Ne tamen, hoc buxi pro crimine, villicus omni
Horto buxum adimat: ſine buxo grandibus Hortis,
Non conſtabit honos unquam ſuus: ipſaque ſemper
Quantumvis culti languebit gratia ruris.
  At quoniam florum penitus natura, genuſque
Et varium eſt, & multa modis ſunt ſemina miris:
Illorum proprios generatim diſcere cultus
Profuerit, tum quo præſertim ſidere creſcant
Quæ quibus eſt habilis tellus, quæ commoda plantis.
Nam neque, quam variæ ſpecies, & ſemina florum,
Eſt numerus, nec quæ quibus eſt vis inſita bulbis.
Quorum pars brumæ impatiens, & condita terræ
Ver tepidum expectat, donec ſe tollat in auras,
Pars hiemem paſſura, ſua ab radice vireſcit
Per brumam, rigidos Boreæ aſpernata furores,
Pars amat apricum ſolem, pars frigus, & umbram
Nec tellus omnis vires dabit omnibus æquas.
Namque hos ſiccus ager flores juvat, humidus illos:
Quæ cultu infelix, & cautibus horret acutis,
Utilis eſt aliis, aliis incommoda tellus:
Omnia ſolerti quæ ſunt diſcenda colono.
  Dumque ſeris flores, iterumq; iterumq; monebo,
Menſtrua ut evolvas ſignantes tempora faſtos,
Cæleſtiſque legas ſuprema volumina mundi,
Et memor obſerves, quo denique ſignifer orbis,
Aſtrorum varios diſcriminet ordine menſes:
Quas auras paret Eurus: aquis quid turbidus Auſter,
Cogitet, & quid Sol ſerus, quid portet Eoüs,
Quo ventos cornu, quo Cynthia provocet imbres,
Quæ cælo, quam certa fides ſit habenda ſereno
Quatenus aut Helice, aut plauſtro tardante Bootes,
Sint æqui arboribus; teneris quid floribus obſint
Vel nimboſæ Hyades, vel Pleiades Atlanteæ.
Nam neglecta aliis, & inobſervata per annum
Sidera ſæpe nocent: ſuperi poſuere ſub illis
Culturæ rationem omnem, vitæque labores.

Ne te autem varii fallant diſcrimina cæli
Ante juvat ventos præſciſcere , nam niſi noris ,
Ventorum morem varium , & mutabile cælum ,
Felicem fruſtra alterius miraberis Hortum.
Et quamquam cæli veniat clementior aura
Cum vere , & Zephyris , tamen ipſis fidere ventis
Deſine : namque fidem produnt hoc tempore venti.
Et licet ipſe Aries veris præſagia portet ,
Aurato inſignis villo , Zephyroſque reducat :
Neſcio quid tamen interdum fatale minatur
Floribus & Duro per cælum ſidere ſævit.
Tempore non alio nubes gravioribus Auſter
Rumpit aquis , ſegeteſq; ipſas populatur , & Hortos.
Floribus ipſa etiam vis eſt metuenda relicti
Frigoris : & prorſus reſtent ne frigora , cælo
Reſpice , diſcedens veſtigia certa reliquit
Triſtis hyems : hæc ſigna memor ſervare memento,
Et quæ ſeminibus ſint æqua & iniqua ſerendis
Sidera , ſideribus certis nam ſemina certa
Sunt mandanda ſolo. Tu commoda tempora diſce.
Ipſa ſuas poſtquam implerit topiaria partes :
Ne molli ſubeant campo , & dominentur in Hortis
Herbæ infelices , Hortorum margine in ipſo
Inter & areolas , gracili perfundit arena
Terram omnem, purgatque locum de morte colonus.
Et niſi perpetuis campum inſectabere raſtris ,
Ipſa etiam herba frequens ſparſam ſuperabit arenam,
Malvæque , tribulique , & inexſuperabile gramen.
Nec te difficilis quamvis hæc cura retardet.
Namque ſuo veniet merces non ſera labori :
Vix hyberna novo conceſſerit aura tepori ,
Terra ſinus laxabit : & undique germine rupto ,
Multa per areolas ſeſe tibi copia florum
Fundet , opeſque tui attonitus miraberis Horti.
Sed flores prior ante alios , candore nivali ,
Fronde ſuper larga , tollit ſe Primula veris :
Interdumque ſinus aperit diverſa rubentes :
Et quæ non uno folium fucata colore ,

Græca peregrinis venit Cyclaminus ab oris.
Altera nam niveos, rubros oſtentat amictus
Altera, florentes vernis in menſibus ambæ.
Corcyræ geminam montes peperere frequentem;
Et crebrum ſaxis Coritum, & nemoroſa Zacynthus:
Menſibus, æſtivis floret quoque plurima, & ipſum
Deinde ſub autumnum multo ſe flore propagat.
Ipſa etiam primo mollis Fumaria (*a*) vere,
Oſtendet varios, per Norica ſaxa, colores.
At non horrendos cæli perferre tonantis
Ut perhibent poterit, læſo non flore, fragores:
Cum vel fulmineo Fumaria tacta vapore
Deficiat, lapſaſque jacens cervice recumbat.
Tunc & cæleſti quæ dicitur Iris ab arcu,
Splendebit, flores variata coloribus illis,
Quos pluvia accipiunt adverſo nubila ſole,
Iridis at ſpecies varias, varioſque colores
Diſtinguet, variis pro tempeſtatibus, annus.
Tuq; Chelidonium, (*b*) cum nuncia veris hirundo
Stagna ſuper volitavit, avis de nomine dictum,
Ad primos veris Zephyros florere parabis.
Nec mora flaventi Pallebit multus in auro
Narciſſus, (*c*) miſer ah! quondam puer, ille ſub undis
Dum ſe contemplatur, amat; ſed perdit amantem
Forma, novumque facit pueri de corpore florem.
Nec Viola (*d*) ipſa ſuos longum celabit odores,
Quæ ferrugineo dum ſeſe obnubit amictu,
Frondibus in mediis humili de ceſpite, ſurgit

(a) *Fumaria bulboſa.* Fumeterre. *Altera dicitur, Radix cava.*

(b) *Chelidonium*, Eclair.

(c) *Narciſſus*, Cujus novem ſpecies recenſet, matthiolus. *Narciſſus vernus*, Narciſſe du printemps, *Narciſſus Brumalis*, Narciſſe d'hyver, *Narciſſus imperialis*, la Couronne Imperiale, *dicitur & lilium Perſicum ſive tuſa. Narciſſus Juncifolius* ſive Iberus, Jonquilie d'Eſpagne. *Narciſſus Japonius* Narciſſe du Japon.

(d) *Viola communis* Violette. *Viola Matronalis* Girofleé muſquée, Girotlée des Dames.

Ipſa humilis, ſimplexque, & ſimplice perlita fuco.
Et ſi ſunt veri Vates, nec vana locuti :
Nympha fuit, quæ jam flos eſt, comes una Dianæ,
Sed comites inter longe pulcherrima Janthis.
Hanc olim vaccas quando paviſſe Pheræas
Dicitur, errantem vidit cum Phœbus, amavit :
Nec vulnus celavit amans, perterrita virgo
Proripuit ſeſe in ſylvas, monuitque Dianam.
Illa, ſoror colles, inquit, fuge : namque ſupremos
Phœbus amat colles, & cælo gaudet aperto.
Ibat per valles Virgo, fonteſque petebar
Umbriferos, ſepeſque inter deſerta latebat :
Iſte pudoris amor, blandique modeſtia vultus
Addidit & formæ pretium, meruitque videri,
Dum latuit. Jam furta Deus ; fraudeſque parabat.
Cum dea : formoſæ ſi non licet eſſe pudicam :
Ah ! pereat potius quæ non fert forma pudorem.
Dixit, & obſcura infecit ferrugine vultum.
Jam deformis erar, fuerat quæ pulchra, Dianæ
Nec ſic diſplicuit : florem nam diva puellam
Eſſe dedir, tanro pro virginitatis amore,
Cui ſuus eſt & honos, & primum ſervat odorem.
Flos autem naſci valles ſolet ille per imas
Sponte ſua terræ pretioſum munus agreſtis :
Nec violæ nocet eſſe humilem, neque ſentibus ortam
In mediis, is honos, ea odoris gratia flori eſt,
Vere ſuos etiam, ceſſent modo frigora, promit,
Quos Hyacinthus (*a*) habet, Phœbi de crimine, flores.
Namque ſub Eurotam dum Phœbus torquet in auras
Imprudens diſcum, pueri per rempora venit
Obliquus, parirer de vulnere palluir iſto
Et Deus, & juvenis, fuſo de ſanguine ſurgit
Flos novus, & primos Phœbi teſtatur amores.
At ſpecies non eſt Hyacinthis una, nec uno

(a) *Hiacinthus vernus*, Hyacinthe du Printemps. *Hyacinthus Brumalis*, Hiacinthe d'hiver. *Hiacinthus à Tubere, ſive Tuber*, la Tubereuſe.

Vere, ſed æſtivo paſſim quoque tempore florent.
Nec ſimplex flori color eſt, in ſimplice forma.
  Ipſa etiam tollunt humili ſe Colchica (*a*) thyrſo,
Quorum vagina flores rumpuntur ab arcta
Diverſi, & varios fundunt per rura colores.
  Sed cum terra ſinu primum mollita tepenti
Eſt patiens operum florum, quos ipſe propinquæ
Deſtinat æſtati: mandet diverſa paratis
Semina pulvillis cultor, mandataque curet
Anthemidem (*b*), Cyanum, Lychnim, Delphina, Caltham,
Et (*c*) Linum, & Malvas, & odoriferum Melilotum.
Nam præcompoſita ſemen tellure receptum;
Si ſitis urat humum, riguo vel fonte juvabit
Interdum, terram vel cultu urgebit inertem.
Immenſum eſt autem flores numerare ſerendos
Vere novo: cunctis primordia floribus udum
Ver dabit, & tenera ſpes anni oſtendet in herba.
  Jamque per areolas pictum caput arduus effert,
Supra alios longe flores, qui fronte ſuperba
Duxit ab imperio nomen: plebs undique florum
Agmine circumſtat denſo, ſeu forte ſalutet
Regem humilis, capitiſq; altum veneretur honorem.
  Illi ſurgit apex, ſummo de vertice virgæ,
Aureus, hunc apicem criſta viridante coronat
Ingens luxuries foliorum, & vertice ab alto
Quatuor ex uno promittit caudice flores
Inverſos in humum, & folio pendente recurvos.
Nec florum numero ex omni formoſior eſſet,
Nec qui per campos regnaret dignior alter:

(a) *Colchicum vernum*, Bulbe ſauvage tue Chien.

(b) *Anthemidem*, Camomille.

Cyanus, *Plin*, fleur qui croît dans les bleds.

Lychnis, œuillet ſauvage. *Lychnis Bizantina*, Hyacinthe des Poëtes.

Delphinum, le pied d'Allouette.

Caltha Soulcy, *Paluſtris*, Soulcy des mareſts.

(c) *Linum* Lin en fleur.

Malva Mauve, *Criſpa* Panachée.

Melilotum, Melilot.

Si formæ inſigni dotem junxiſſet odoris.
  Ne vernos autem nimium properate per imbres
Tulipæ: vobis imber friguſque noceret:
Veſter honos veniet: cum bruma remiſerit: & cum
Poſt brumam puri ſoles, & læta ſerena
Contigerint, nulloque graves à frigore Lunæ:
Tum florum late ingentem admirabere ſylvam,
Omnibus areolis. Omnem nam multa per Hortum,
In tenues foliis ſe verſicoloribus auras.
Proferet, atque ſuum oſtendet tulipa decorem,
Cui formæ pretium varii fecere colores.
Nam ſeu permixtum niveo candore ruborem
Confundat foliis, ſive illam ſparſa cruentet
Purpura, ſeu ritu viduarum, veſte ſub atra,
Palleat, aut varium filiis imitetur achatem.
Obtinuit primos formæ excellentis honores.
  Dalmatis& quondam, qui flos jam regnat in Hortis
Virgo ſuis, fontis cui cærula Nympha Timavi
Mater erat, Proteuſque pater, ſic omnia rerum,
De patris ingenio, Nympham diverſa decebant.
Orbe pererrato fines Vertumnus obibat
Illyrios, Nymphæ matris pro fonte ſedenti
Dicere blanditias, & amantia verba parabat.
Sed virgo longe fugit averſata parantem.
Et variorum ut erat per ſe ſtudioſa colorum,
Vertumnus formas ſeſe vertebat in omnes,
Pro vario Nymphæ ingenio, ſi forte placeret.
Verum ubi vota Deus ſe perdere ſenſit, & artes,
Perdere blanditias, audax jam factus amando,
Se pariterque Deum, pariter confeſſus amantem eſt,
Vimque adeo addebat verbis. Servate pudorem,
Dii patrii, exclamat virgo: cœpitque videri
Digna ſuis votis, factus de virgine flos eſt.
  Quod fulſit nitidis aurum crinale capillis,
Et quæ tæniolæ capiti, vittæque fuerunt,
Mutantur foliis, largo de pectore thyrſus
Fit gracilis, qui ſe tollit ſublimis ab alta
Luxurie foliorum, ipſo de vertice thyrſi

Flos Calycem cælo verſum componit, in orbem
Oblongum, ſenaque calix ſe fronde coronat,
Omnes pandit ubi, quot habet natura colores.
Nam virgo quamvis formam mutata, colorum
Quos habuit, primo etiam ſervavit amore.
Floribus his autem vitio telluris ab ipſo
Major forma venit: quod enim mirabile dictu,
Affecto ex habitu, & fundo infelice, ſequuntur
Confuſi melius majori errore colores.
Et ſi forte velis his floribus addere formam:
Languens quære ſolum, languor dabit ipſe colorem
Tulipis: (*a*) tellus ne ſit male fertilis illis,
Omnes, de fundo nimium felice, ruberent.
Exin dives ubi pulvillis omnibus Hortus
Floruerit, madidis ſi fors Notus imbrifer alis
Ingruat, aut ſicca Boreas effuſus ab Arcto,
Ferte aris herbas, gaudent florentibus herbis
Aræ omnes: quondam perhibent placaſſe tonantem
Muneribus Glyceram, ſubitos dum cogeret imbres:
Templorum ornabat textis altaria ſertis:
Quando olim lectis è gramine floribus, aras
Simplice munditia, & cultus non prodiga magni
Infima plebs, voti nondum ambitioſa colebat.
Imbribus & quondam nimiis memini ipſe malignum
Humorem vidiſſe anni, multumque madenti
Aprilem perflatum auſtro, quo perditus omnis
Veris honos, & ſpes anni populata recentis.
Tunc olim, ut fama eſt, vallis per rura Sabinæ
Mos erat ambuſto celebrare Palilia fœno.
Tum madidus vino divinæ paſtor agebat
Feſta Pali, ne grando ſatis, pecorique noceret:
Urebat paleas: & Februa ſacra parabat.
Cum cæleſti Aries ſplendebit ſtellifer auro:
Pratorum quondam nymphæ, nunc florea nymphis
Ornamenta, tuo florebunt Bellides (*b*) Horto:

(a) *Tulipa*, Tulipe, Flos è Dalmatia primùm profecta; Variæ ſunt Tuliparum ſpecies.

(b) *Bellis*, Paſquerette *ou* Marguerite.

Quas inter major ſilveſtris, caule præalto:
Hortenſis nam flore minor, ſed larga parentem
Nobilitat late ſoboles, quæ ſurgit ab uno
Caudice, picta ſinus fili de more trilicis.
Tum niveos Iris, quam mi tit Etruria, flores,
At Luſitano quæ venit litore, profert
Luteolos, forma hæc ſpectabilis, illa colore.
Et qui per montes ſeſe Narciſſus Iberos
Sublimi attollit junco: folioque comanti:
Quæque per irriguas quærenda Siſymbria (a) valles
Creſcunt, nectendis cum myrto nata coronis,
Floſque Jovis (b) varius, folii tricoloris, & ipſi
Par violæ, nulloque tamen ſpectatus odore,
Creſcit & Idaliæ Veneri ploratus Adonis:
Tu quoque mulcendis blando qui carmine nymphis
Litore clarus eras quondam. Ranuncule, (c) Mauro,
Per virides campos, te verſicolore paratu
Oſtentas, tacitoque animum pallore fateris.
Nam puer arcano mentem labefactus amore,
Quos dederat nymphis, cantando acceperat ignes.
Omnibus eſt illis facilis cultura, neque ullam
Expectant raſtri curam, incurvique ligonis:
Cum ſemel emiſſis tulerint radicibus auras.
Floribus his foſſam nil debet cura coloni
Præter humum, tenuemque, ſuo pro tempore lympham;
Munere pro tanto, non eſt ea gratia tanti.
Nec vos pallenti flaventes lumine Calthæ
Tranſierim, Siculo quas herbifer Acis in agro
Naſcentes, curvo primus ſub litore vidit.
Calthaque Solis amans, ſolem dum ſpectat amatum.
Duxit eum, quem fert, ipſo de Sole, colorem.
Parte alia, toto viridis ſub margine buxi,
Criſparique comam, ſummoque cacumine findi

(a) *Siſymbria* ovid *Mirte Romaine.*
(b) *Flos Jovis*, Penſées.
(c) *Ranunculus.* Renoncule ſimple ou Baſſinet. *Flos primùm ex Africâ allatus. Ranonculus Bulboſus, Ranonculus Hortenſis.* Renoncule panachée, *Ranunculus Criſpus*, &c. multiplex.

Paulatim

Paulatim incipiunt, folio variata rubenti
Leucoïa (*a*) inclemens ne vos ah! læſerit aura,
Pro flore egregio & merito pro floris odore:
Et quod non poterit brumam durare, nec imbres
Hybernos, triſteſque minas Aquilonis iniqui,
Leucoii genus omne, cavis imponere teſtis
Cura ſit, ut rauco ſi turbidus imbre November
Ingruerit, teſtæ impoſitum transferre, ſub imam
Poſſis deinde domum, atque cavis ſervare ſub altis.
Eſt quoq; Sambucus, (*b*) patriis quam mittit ab oris
Gueldria, flore Roſas candenti imitata tumentes:
Hanc etiam regnare tuo lætabere campo.
Ut bene floreret, primis in menſibus, annus:
Ad Maias feſtum inſtituit Florale Kalendas
Poſthumius: molli tunc primum operatus in herba
Villicus, implicitis, philira frondente, capillis,
Sacra indicebat feſto Floralia pago.
Agricolæ plexis ornabant tempora ſertis,
Et matrem florum, Maio florente, piabant
Primitiis Hortorum. At poſtquam Athamantidos Helles
Cedere vectorem cælo ſpectabis ab alto,
Jam flores Hortis alios variare videbis.
Maternumque bono ſi menſem aſpexerit aſtro
Magnus Atlantiades: nec campos imbribus atris
Obruat Oleniæ ſidus pluviale capellæ:
Ipſa tibi ſolito jam lætior omnibus herbis
Luxuriabit humus, dumis redolentibus, ipſæ
Florebunt ſepes, & rata fronde myricæ: (*c*)
Florebit tum molle Cicer (*d*) virideſque Geniſtæ,
Et Peluſiaco Colocaſia (*e*) nota Canopo,
Nodiſque ſpiniſq; frequentibus aſper Acanthus, (*f*)
Partheniique (*g*) nitens folium, Roriſque marini,

(a) *Leucoium.* Giroflée.
(b) *Sambucus.* Gueldriæ. Roſe de Gueldres.
(c) *Myrica.* Bruyere.
(d) *Cicer.* Pois en fleur. *Geniſta.* Geneſt en fleur.
(e) *Colocaſium.* Feve d'Egypte.
(f) *Acanthus.* Branche urſine.
(g) *Parthenium* eſpece d'Eſpargoute, ou matricaire. *Ros marinus.* Romarin.

Iſthmiacumq; Apium (*a*), vicinaque Salvia Ruthæ,
Et viridem jam ſera comam, juncoſa Triorchis, (*b*)
Et Matronales Violæ, Alpinumque Thalictrum. (*c*)
Voſque per Allobrogas carpenda Phalangia, (*d*) valles,
Et Thymus (*e*), & Ramni, necnon & Nardus agreſtis,
Sedumq; (*f*) Iſopyrumq; Antirrhinumq; bonoq;
Carminibus moly *g* Arcadicum flos dictus Homero.
Omnia quæ cultu, poſitum per ſemen eodem
Proveniunt, flores pulvillis omnibus illos
Conſerere, & campum late his veſtire juvabit:
Ne prorſus pars ulla tuum ſit nuda per Hortum
Tantum diſce ſuo bene ponere tempore ſemen,
Et juſta campo immiſſum memor occule terra.
Pæonis (*h*) at ſilva, per ſe ſublimis ab alta,
Florem pandit ovans, ſaturo perfuſa rubore:
At non ille tamen, non eſt rubor ille pudoris,
Crimen habet, tetro quod flos declarat odore.
Felix nympha, deum ſi non habuiſſet amantem,
Nam patrio quondam cum fors in litore, regi
Pæonis Alcinoo candentes paſceret agnos:
Cavit mortales virgo, ſuperoſque cavere
Non potuit, factus cæleſti crimine flos eſt.
Et tu rumpis humum, & multo te flore profundis,
Qui riguas inter, creſcis Convolvule, (*i*) valles,

(a) *Apium*, eſpece d'Hache *Iſthmiacum.*, Perſil de Grece.
Salvia. ſauge d'Eſpagne & de Candie.
Ruta. Rue des Jardins.
(b) *Triorchis.* Satirion, *ou* l'Orchis Serapias.
(c) *Thalictrum.* Argentine, *ou* Rue des prez.
(d) *Phalangium Allobrogum*, le Phalongius.
Phalangium. Lys de ſaint Bruno.
(e) *Thymus*, Thin en fleur.
Ramnus frutex, le Gioiſclier.
Nardus agreſtis, Valerienne.
(f) *Sedum.* Joubarbe.
Iſopyrum. Iſope.
Antirrhinum. *Pſillium apud Plinium, alii ſicelion.* Mufle de Lyon *ou* Mouton bâtard.
(g) *Moly* Rue ſauvage.
(h) *Pæonis, ſive Pæonia.* Peone
(i) *Convolvulus.* Lyſet.

Dulce rudimentum meditantis Lilia (*a*) quondam
Naturæ, cum ſeſe opera ad majora parabat.
Mox quoq; ſponte ſua Cyani, (*b*) & Delphinia, totos
Incipient textu vario frondere per agros:
Et pictos blande emittens Blattaria (*c*) flores,
Nec non diverſo viroſa Aconita (*d*) colore,
Fœniculumq; (*e*) Acinumq; Lupiq; volubile gramen,
Qui varii formis, variique coloribus omnes,
Oſtendent varium, per buxea texta, decorem.
His, & mille aliis ſine nomine floribus Hortus
Dives erit, lateque ſuos jactabit odores.
Omnia tum cælo rident hilarata ſereno
Annus agit Zephyros, quos molli gramine tellus
Excipit, & cantu exultans philomela ſalutat,
Laſcivique greges perſultant pabula læta,
Lætifico mentes perculſi vere novellas.
Verum illo quiſquam non tempore durus in urbem
Me revocet, jubeatque meo diſcedere rure:
Gaudia ruris amem liberrimus. O! ubi qui me,
Alma Turo, riguos delatum ſiſtat ad amnes,
Carum inter, Ligerimque, ſuis qui maxima Franci
Litoribus late oſtendunt miracula ruris
Salve, ô magna parens Hortorum, Patria tellus;
Cui non Bantini ſaltus, nec molle Ferentum,
Non Surrentini colles, valleſque Sabinæ,
Non ager Oebalius, regnataque rura Phalanto,
Non ſeſe æquiparent felices Tiburis umbræ,
Adde omnem lætam rivis, & fontibus oram,
Pratorum immenſos tractus, & amœna ſecundum
Flumina, vitiferos utroque ex litore colles.
Quid memorem variis opulentam mercibus urbem,

(a) *Lilium.* le Lis.
(b) *Cyanus*, Bluet, aubifoin. *Cyanus byzantinus* ſeu Cyanus major, Herbe au Grand Seigneur.
Delphinum, Pied d'Alouette ſimple.

(c) *Blattaria*, Herbe aux Mites.
(d) *Aconitum*, Aconit.
(e) *Fœniculum*, Fenouil, *Acinus*, eſpece de Baſilic.
Lupus, vel, lupulus. Houblon à fleur blanche.

Et ſtudia, & mores populi, quem ſerica texta
Tractantem, fecit cæli clementia blandum ?
Adde umbras nemorum æternas: & mollia ſemper
Gramine prata novo, & nunquam ſine floribus Hortos.

Talis ager, liquidis quem Sequana perfluit undis,
Tales Medonici colles, vicinaque rura
Sanclovii, necnon Richelidis arva Ruellæ,
Et Sangermani montes, habitata ſupremis
Numinibus ſedes, & Mommorantia vallis.

Nec mihi, quos olim regina Semiramis Hortos,
Grandi mole ſuper, tectis ſuſpendit ab altis,
Nec vos, Heſperidum viridaria culta ſororum,
Pomaque flammifero quondam vigilata draconi,
Aut vana Elyſios jactarit Græcia campos:
Tanta Pariſiaci poſtquam miracula ruris,
Et luxu dites Hortos, ædeſque ſuperbas,
Et nemora, & fontes, fictoſque canalibus amnes,
Exhibet ipſa ſuis dives Lutetia campis.

Tu cælo, quando menſis Junonius ibit,
Villice tolle manus,· Tauri de fronte minantur
Imbrem Hyades, dubio pendent dum nubila cælo;
Si precibus places ſuperos, nimboſque repellas,
Ipſa alios humus, atque alios uberrima flores
Proferet: &-pictis lucebunt omnia campis.
Aſpicies tollentem alte faſtigia Lychnim,
Quemque olim Aſcræus celebravit carmine vates;
Aſphodelum, veſca ſeſe radice ferentem,
Qua veteres uſi quondam perhibentur agreſtes,
Et Byzantini dictum de nomine Regis.
Majorem Cyanum, mox & clypeata per omnes
Horti pulvillos Naſturcia (*a*), mixta frequenti
Spectabis Cytiſo, (*b*) juvenum pulcherima quondam
Corpora, nunc flores, venator Dardanus ille,

(a) *Naſturcium*. Creſſon d'Inde, *ou* Capucines jaunes.

(b) *Cytiſus frutex*, Cytiſus d'Egypte & de Grece.

Hic erat Argolica paſtor de gente profectus.
Nec te coniferas foliis imitata cupreſſos
Tardabit longum poſthac Linaria (*a*) tempus ;
Dicta Italis bello de nomine, bella videri.
Ipſaque cui violæ ſublucet purpura nigræ
Anthemidi permixta ſuos Aquilegia (*b*) flores
Per virides Hortos, Tauro lucente, parabit.
Miſcebitque ſuos tum demum utrique colores;
Flos Helenæ (*c*) illius, totum quæ tanta per orbem,
Tam magno Europæ atque Aſiæ repetenda tumultu,
Tot conjuratis incendia moverat armis:
Dein germana ſinu ſeſe digitalis aperto
Oſtendit campis, cui diſcolor aura refulget,
Et tu non uno inſignis Calamintha (*d*) decore,
Anthoraque (*e*) Æthiopiſque, rubroque colore
Thryallis,
Scillaq; (*f*), diverſum triplici quæ flore per annum
Lentiſco (*g*) ſimilis, tria tempora monſtrat arandi.
Floriferumq; Lytrum (*h*), tyrioq; ſuperbus in oſtro
Conſolidæ regalis honos, obſcuraque in Hortis
Cerinthe (*i*), vulguſque aliorum ignobile florum.
Sed Zephyri melior favet aura, roſaria florent,
Ipſa iubent ſpineta, novos meditata colores.
Purpuream jam dumus agit de germine glandem
Floris odoriferi : plebeii cedite flores,
Hortorum regina ſuos oſtendit honores,
Præ qua Puniceis ardens aurora quadrigis

(a) *Linaria ſive Oſiris.* Belveder, *ou* Lin ſauvage à fleur jaune & bleue.

(b) *Aquilegia* vel *Aquilina* Ancolie.

(c) *Flos Helenæ.* vel *Helenium.* Enule, Aulnée, fleur d'Helene.

(d) *Calamintha. Menta ſpecies.* Calamont ou Pouliot ſauvage.

(e) *Anthora*, eſpece d'Aconit.

Æthiopis, l'Ethiopienne, eſpece de *verbaſcum.*

Thryallis, dicitur à Plinio Lychnitis autre eſpece de *verbaſcum.*

(f) *Scilla. Dioſcoridis, frutex.* Squille.

(g) *Lentiſcus* frutex : Prinus Antiquis.

(h) *Lytrum* ſive *Liſmachia*, Lyſimachie.

(i) *Cerinthe*, Paſquette.

Palleat, atque ſuos confundat Delia vultus.
Sed quæ ſe heſterno nondum Roſa (*a*) credere Soli
Audebat, nexus omnes, atque omnia rumpit
Vincla, premi impatiens, & germine turget aperto.
Poſſes de forma reginam, deque pudore
Virgineo poſſes ſentire, fuiſſe pudicam.
Nam pariter regina fuit, pariterque pudica.
Rumor Amazonia natam de gente ferebat,
Non verus. Nam Græca fuit, bimarique Corintho
Jura dabat, Graias vulgarat fama per urbes,
Inſignem meritis. Jamque omnis Achaïa nympham
Optabat, nymphæque alto de ſanguine reges.
Et prior ante omnes ibat bellator Haleſus,
Iſiadeſque Brias, qui ſe ſeptemplice Nilo
Jactabat natum: venit ipſe bipennifer Arcas,
Deponitque ſuas lauros, bellique trophæa,
Thebanis tulerat victor quæ plurima campis,
Reginæ ante pedes: & ſpes affectat eaſdem.
Illa ſuperba autem (faciebat forma ſuperbam)
Non has, inquit, eram vobis quærenda per artes,
Debellanda fui, non exoranda; nec illos
Suſtinet audire inſtantes, populumque patreſque
Ducebat ſecum armatos, temploque ſubibat.
(Templum erat & ſacrum Soli, Soliſque ſorori)
Turba omnis ſequitur gradientem; venit ad aram
Virgo deam implorans, pro virginitate tuenda.
Ecce autem incenſi furiis, & Haleſus, & Arcas,
Iſiadeſque Brias cum magna parte ſuorum,
Accurrunt, rumpuntque fores: fit pugna, reſiſtit
Omni cum populo, mediiſque in millibus ardet
Exultans armis regina, procoſque repellit.
At ſeu majores audacia mixta pudori
Addiderit flammas oculis, ſeu forma ſub armis
Creverit, omnis erat quæ circumfuſa Rhodanthen,

(a) *Roſa.* Roſe, *Mille foliorum* à mille feuilles. *Centum foliorum*, à cent feuilles. *Damaſcena* de Damas. *Africana.* d'Afrique. *Jerichuntiora.* de Jericho. *Luſitana*, ceu Ciſtus Roſe de Portugal.

Plebs ardentem oculis, & mira luce coruſcam
Obſtupuit, magnoque ſimul clamore Rhodanthe
Sit dea, tollantur magnæ ſimulacra Dianæ:
Reginam imponunt aris: tolluntque Dianam.
Fraternos animos injuria facta ſorori
Permovit, læſoque furens pro numine Phœbus
Ultores radios obliquo lumine torſit:
Lumine quo, cœpit primum tædere Rhodentem
Eſſe deam. Nam pes per ſeſe altaribus ipſis
Figitur, & ductis ſaxo radicibus hæret.
Jam virides tollit ramos, dum brachia tendit.
Languet egens animi, ſed adhuc regina, ſuamque
Dum mutat formam, vel ſic mutaſſe decebat.
Nam pulcher flos eſt, fuerat quæ pulchra Rhodante:
Felix, divinos ſi nunquam viſa fuiſſet
Digna pati cultus, nec ſic meruiſſet amari.
At populus, læſa pro majeſtate Dianæ,
Spinarum horrentem in cumulum converſus, acutis
Reginam telis etiam eſt defendere promptus,
Fitque Brias volvox, Arcas fit fucus, Haleſus
Papilio, ſervant primos qui floris amores,
Certatimque Roſam crebro affectare volatu
Non ceſſant, totiſque fragrantem ambire diebus.
Sed florum è numero forma ſpectatior omni
Eſt ævi brevioris: habent ſic optima caſus
Quæque ſuos, nec fata ferunt res longa beatas.
Quot verò ſpecies, & quàm diverſa Roſarum
Nomina ſint, juſto non fas includere verſu.
Centum aliæ foliis, aliæ ſe mille coronant,
Undantique ſinu, & criſpa cervice comantes
Effundunt, ſpinæ crebra ſub cuſpide, flammas:
Simplice ſunt aliæ folio. Quid deinde Damaſco,
Aut nomadum è ſylvis, aut ex Jerichunte profectas
Commemorem, vel quos fert Luſitania Ciſtos?
Ipſa etiam, cultu è certo, portabit inermes
Terra roſas, ſpinis quæ non, ſine laude, carebunt.
His tamen eſſe nocet nudas: patet obvia furto
Forma omnis, cultu ni ſit defenſa ſevero.

Glauca tuos & agros etiam Saliunca (*a*) decebit,
Quamquam puniceis non æquiparanda roſetis.
Sed non difficilis fuerit jactura Roſarum,
Quæ tunc prætereunt, cum cælo lucet Orion,
Is modo florebit, quem gens à tubere dicit
Celtica, fictilibus candens Hyacinthus in urnis.
Namque peregrinum nobis, ciſque æquora vectum,
Extremis nuper Francus mercator ab Indis
Attulerat: culto Calaber quem nobilis Horto
Exceptum, Romæ primum, gentique Latinæ,
Mox toti deinde Europæ tranſmiſit habendum.
Formæ excellenti flos candidus addit odorem
Eximium, niveæque oſtentans frontis honores;
Erigitur, lateque omni dominatur in Horto.
Quod ſi divini te quando gratia floris
Ceperit, hunc reliquis Horti præ floribus unum,
Sedulus imprimis ſelecto vaſe repone
Præcipuum, triſtes cæli ne perferat auras.
Et ne illum lædant venti, neve atterat imber
Improbus, & cælo male Sirius urat ab alto,
Abde domo florem tenerum, & violenta timentem:
Non quæri indignum trans æquora, tranſque remotos
Indorum fines, & noſtris floribus addi.
Nec tibi mox etiam deerunt, quæ flore recurvo,
Cymbala (*b*) puniceum jactant virgata colorem,
Qui flos ni coſtis retrò tendentibus iret,
Lilium erat: alium quando non fundit odorem.
Ipſum etiam filis auro radiantibus ardens,
Lucebit ſaturo Chryſanthes (*c*) murice pictum
Et quamquam virides male pingat Amaracus (*d*) Hortos,
Ne tamen illius curam aſpernere: benigni
Nam ſi prædulcem vim naribus afflet odoris,
Fors erit, ut ſtudeas etiam componere teſtis

(a) *Saliunca* Virg. de la Lavende, Herbe odoriferante.

(b) *Cymbalum*. Martagon.

(c) *Chryſantes* ſive *Chryſanthemon*, grande Paſquerette, *ou* eſpece de Camomille.

(d) *Amaracus*. Marjolaine.

Emeritum, blandæ noris cum præmia plantæ:
Quam Venus ipſa ſibi eximiam, Simoenta ſub altum,
Plantavit, plantamque ſuo donavit odore.
Mox & Achilleam (*a*) foliis ſe mille ferentem,
Quoſque per æſtatem longe diverſa colores,
Iris habet, toto lætus miraberis Horto
Et linum, & Malvas, & ſemper flore decoram,
Luteolo Melilotum, & quæ radice tenaci
Luctantes plauſtro tauros cunctatur Ononis, (*b*)
Molle rubens, tardis, ſed formidata bubulcis.
Si ſe tum virides nympharum turba per Hortos
Effundat, manibus flores decerpere plenis
Ne dubitet, textiſque imponere ſerta quaſilis
Unde ſibi plexam componat quæque coronam:
Et caput, atque ſinus lectis è floribus ornet.
At triſte exemplum paveant, fugiantque puellæ
Regina immeritos quo quondam Ægyptia flores,
Funeris horrendi triſtes temeravit in uſus.
Actiaco poſtquam ſub litore fuſus, & amens
Fœde terga dedit poſitis Antonius armis.
Illa autem ne ſe victori invita ſuperbo
Traderet, aut matres ſpectaret ſerva Latinas,
Præmiſſos furto, mediis in floribus, angues
Admovit lateri nudo, floreſque ſub ipſos,
Rapto expiravit mulier furioſa marito.
Sunt alii florum, atque alii, quos exequar uſus,
Floribus ut variis, magnum cratera coronant,
Ingentique abaco ſuper, atque tapetibus altis
Sublimem imponunt, aut inter ſplendida magnæ
Ornamenta aulæ, qui late ſpargat odorem,
Feſta ſuis alii templorum altaria ſertis
Intendunt textu vario, perque omnia fundunt,
Aut inter cœnas procerum, accubituſque ſuperbos:
Necnon & vulgus famulantum, & turba miniſtra,
Floribus ex Horto lectis, & ſuavibus herbis
Exornat lances, quas menſæ imponat herili.
Nec deſunt, flores prunarum ardente favilla

(a) *Achillea* mille feuilles. | (b) *Ononis*. Arrête Bœuf.

Qui coquere, & lentos ſoleant torrere per ignes,
Vas intra oblongum, vel clauſi concava vitri:
Fumidus it ſurſum vapor, & frigentis aheni
Hæſit ubi lateri incluſo, algoremque recepit,
Paulatim rorem fluidus denſatur in udum,
Excurritque vagis patefacta per ora fluentis:
Et ſtillantem in aquam florum ſe ſpiritus omnis
Exprimit, atque novas recipit de funere vires.
Floribus ipſa etiam è tritis ars ducit odores,
Nec non vibrandis per luxum unguenta capillis,
Et quas vendebat Capuæ Seplaſia merces,
Cujus deliciis, & molli pulvere fractus
Annibal: exitium quando infelicis Eliſæ
Ulturus bello, Romæ ſuprema parabat.
Quid narrem, ut florum exemplo, atque coloribus ipſis
Incepit pictura ſuos miſcere colores.
Sic quondam factus Glyceræ de munere pictor
Pauſiades: cum, per diſcrimina mille colorum,
Pingebat flores, quos ad ſe nympha ferebat.
Inde ſuos etiam, ſerûm de ſtamine textus,
Illuſit variis texentum cura figuris.
Mel quoque, divini munus cœleſte liquoris,
Veſtrum opus eſt, volucres qui mellis dona daturas
Paſcitis, expreſſi, veſtro de nectare, flores.
Forſitan, & florum morbis qui triſtibus uſus,
Quæque poteſtates herbis, quæ dona medendi
A ſuperis conceſſa olim mortalibus ægris,
Cantarem: ni me ſpatiis urgeret iniquis
Copia dicendi, & curſum properare moneret.
Namque Pariſiacæ qua Sequana præfluit urbi;
Rure ſuburbano, vitæ vir cælibi, Horti
Cultor erat, carpens privatæ gaudia vitæ.
Et quamvis illi non eſſent prædia longis
Conſpicienda jugis, pictæque tapetibus ædes:
Regum fortunas magnorum, paupere fundo,
Æquabat, ſervans inopi non multa ſenectæ.
Nam ſæpe & flores longinquo ex orbe petitos,

Et quas præſentes morbis cognoverat herbas,
Montibus afferri externis mandabat, & Horto
Plantari : tum multa, ſuper felicibus herbis,
Monſtratoſque uſus, charis narrabat amicis.
Languentum interea vicinis undique pagis,
Cernere vulgus erat concurſu accedere magno.
Et miſeris omnes ſolamen quærere rebus.
Ibant, atra quibus pectus torrebat anhelum
Febris, & immiti carpebat viſcera flamma,
Et quibus illuvies membris immunda fluebat:
Ibant ipſi etiam, quibus acer anhelitus artus
Quaſſabat, diros agitans ſub corde tremores :
Et quos nullæ artes poterant ſanare medentum,
Floribus ille ſuis morbos tollebat, & herbis.
Omnes namque domum læti, vegetique redibant,
Vatibus ipſe aliis quæ commemoranda relinquo.
Ferventes etiam tum Granadilla (*a*) per æſtus
Prodit, Amazonii quam litore fluminis ortam
Ad nos extremo Peruvia miſit ab orbe.
Flos alte inciſas criſpato margine frondes,
Caule in ſublimi, vallo prætendit acuto,
Spinarum in morem, patiens ô Chriſte, tuorum
Inſcriptus foliis ſumma inſtrumenta dolorum.
Nam ſurgens, flore è medio, capita alta tricuſpis
Surſum tollit apex, clavos imitatus aduncos.
Ipſa ſinus etiam Meleagris (*b*) picta comantes,
Atque Echium, (*c*) atque Rumex, atque Heſperis, atque Adiantum,
Æſtivo varios ducent à Sole colores.
Proferet inde ſuas, ardent dum brachia Cancri,
Cariophyllus (*d*) opes, picto qui flore per agros,
Egregiæ dona oſtendit pulcherrima formæ.
Eſt odor eximius flori, vagina tumentem

(a) *Granadilla.* La fleur de la Paſſion.

(b) *Meleagris* eſpece de ſatirion *ou* fritillaire.

(c) *Eſchium.* Bugloſſe ſauvage. *Rumex*, la Patience. *Heſperis*, Fritilliaire, *ou* eſpece de Giroflée. *Adianthum*, Cheveux de Venus.

(d) *Cariophillus.* Oeillet.

Colligit ima comam foliorum, inciſa profunde
Sunt folia, & blande curvum criſpantur in orbem.
Difficilis flos ille tamen, nec promptus alendo eſt,
Qui terræ immodicamve ſitim, cælive calores
Injuſtos, triſteſve auras, friguſve malignum
Non impune feret, prima dum pubet in herba.
Et niſi ſuſtineat plantam curare recentem
Villicus, ac fontes ſitienti aſpergine crebra
Veſpere ſeu ſero, primo ſeu mane miniſtret:
Illi rite ſuum non conciliabit honorem.
At tu quæ flores in tergum averſa reflectis
Obliquos, oſtro coſtas virgata rubenti,
Sin ſpatium unius poſſis durare diei,
Hemerocallis eris: vos illam optate frequentem,
In ſerta ô nymphæ: ſed quæ ſi gloria floris,
Si quis tangit honos, vos illam optate recentem.
Tum ſi forte tuis Orobanche (*a*) floreat Hortis:
Ne prope vicino de gramine, ruminet herbam
Bucula: ſed plantæ fatali parcere diſcat.
Nam vaccæ, admorſo tantiſper flore, feruntur
Errantes, taurumque petunt, armentaque totis
Hinc furere interdum videas exterrita ſilvis,
Perque gregem indomitos ardere libidinis æſtus.
Ardua candentes jam Matricaria (*b*) gemmas
Cuſpidibus tollit longis, ſtipata frequente
Thlaſpi. Cres nympham puer olim Thlapſis (*c*) amabat.
Fortunati ambo, ſi mutua gaudia vobis
Veniſſent per non infelices hymenæos.
Interea gelidos per fontes uda Chamædrys (*d*)
Gaudet, dentatis cervice ſimillima ſerris:
Gaudent & foliis bicoloribus Ochides (*e*) ambæ,
Culturæ indociles. Nec jam reor abfore, quin mox

(a) *Orobanche.* Angine, *ou* l'herbe au Taureau.
(b) *Matricaria.* Matricaire, *ou* Marone.
(c) *Thlaſpi.* Thlaspi, *ou* Senevé ſauvage.
(d) *Chamædrys.* Cheſnette, *ou* Germendrée à fleur blanche & rouge.
(e) *Orchis.* Serapion.

Aſpicias.

Aſpicias Hortum candenti albeſcere ſilva,
Nam niſi ſera æſtas cunctabitur, ordine longo
Læta ſuper virides tollent ſe Lilia virgas.
Ante alias autem florem hunc ſibi Gallia gentes
Præcipuum optavit. Phrygiis ſeu miſſus ab oris
Per Francum Hectoriden, fatis cum plenus avitis,
Externaſque ardens trans æquora quærere lauros,
Appulit his primum terris, ſedeſque locavit:
Sive, quod antiquos perhibent memorare parentes,
Lilia, ſummo olim ceu lapſa ancilia cælo,
Primus qui Franca Chriſtum de gente profeſſus,
Accepit manibus puris Clodovæus, & ipſos
Mandavit donum hoc divûm ſervare nepotes,
Pro gentis ſcuto inſigni, & fatalibus armis.
Quæ magni fatis Lodoïci, pace ſub alta,
Florebunt: totum poſtquam terroribus orbem
Implevit, bellique omnem armorumque tumultum,
Atque injuſtitiam, & fraudes, & ſæva duella
Componens, cunctis indixit fœdera terris.
Ecce autem virides, ardenti Sole, per hortos
Pallet, & antiquos Phœbi ſuſpirat amores
Infelix Clytie, (*a*) reliquos ſuper ardua flores.
Nam junco ſeſe tollit ſublimis in alto
Ad Solem, ſi forte ſuo ſpectetur amanti.
Nec deerunt Clytiæ comites, æſtiva ſecundum
Solſtitia, ipſe Crocus (*b*) chara cum Smilace, virgo
Hæc, puer ille, ſuos promittunt germine flores.
Poſtquam criſpatos imitata papavera (*c*) cirros
Floruerint: tum terra alios induta paratus,
Diverſos, in non diverſo flore: colores
Oſtentabit, opum monimentum inſigne ſuarum,
Munus Eleuſinæ matris, Cereale papaver,
Cui ſublime caput, folium ſandice rubenti
Puniceum: ſed quæ ſpecies eſt alba, crepanti
Concolor argento, gaza reſplendet agreſti.

(a) *Clytie*. Tourneſol, ou Heliotrope.
(b) *Crocus æſtivus*, Saffran *Brumalis* d'hiver.
Smilax. Liſeron.
(c) *Papaver* Pavot.

Sanandos etiam ad morbos, exempta reſectis
Grana papaveribus, medicos adhibentur in uſus,
Ægro, nocte ſopor ſeu conciliandus iniqua,
Sive ſuus tuſſi modus imponendus anhelæ.
Non malè tum Graiis florens Eryngus (*a*) in Hortis
Quæritur: hunc gremio portet ſi nupta virentem,
Nunquam inconceſſos conjux meditabitur ignes.
Illo flore Phaon meruit Sapphonis amores:
Credita ſi quondam, ſit adhuc credenda vetuſtas.
At dum ferventi per agros canis æſtifer aſtro
Perfurit, & nulli deſcendunt nubibus imbres,
Cum gelidos noctis rores Sol diſſipat, & cum
Jam ſeræ veniunt altis de montibus umbræ:
Ne pigeat largos Hortis inducere fontes,
Unde animam reddas herbis; ni ſtirpibus imis
Omnino aruerint, crebraque aſpergine campum
Perlue; dum poſſis penitus reparare caducas
Languentum florum vitali flumine, vires.
Non illos udis veniens Aurora capillis
Jam reficit, nec ſe ros humifer applicat herbis.
Sed reliquos inter flores, quos ſerior æſtas
Proferet, inſignes magis, & majore ſuperbos
Ornatu videas immortales Amarantos (*b*).
Nam florum late varium ſine nomine vulgus
Per reliquam deinde æſtatem, ſeroſque calores,
Luxuriare tuo paſſim ſpectabis in Horto,
Horminum (*c*) Hediſarumque rubens humilemque Conyzam,
Angelicamque (*d*), Apiumque Securidacamque minorem,

(a) *Eryngus.* Sive Eringium, Panicault.

(b) *Amarantus.* Paſſeve-lours. Amarante.

(c) *Horminum.* Orvale, *ou* toute bonne.

Hedyſarum. Latinis ſecuridaca major. Grave, feve de Loup.

Conyza Sariette. *Major Pannonica*, *Alpina*.

(d) *Angelica*, Angelique.

Apium. Eſpece d'Hache.

Securidaca minor Eſpece de Grave à fleurs jaunes.

Clematidem (*a*) Armeriam, Iſatidem, Calthaſque paluſtres,
Berberin, (*b*) & gracili Coriandra trementia filo,
Et geminum Abrotonum (*c*), Myrrhim, tenuemque Meliſſam
Buphtalmumque (*d*) Siumque & olentia Centaurea.
Non aberunt, vario pingunt quæ rura colore,
Stœchas, (*e*) Hyoſciamus, Menthæ, Cichorea, Nigellæ,
Et varios referens maculoſa Calendula (*f*) vultus.
Sicque ſuos æſtas alio dabit ordine flores,
Autumnuſque ſuos : ſic, per ſua tempora, florum
Munere perpetuo redimitus habebitur annus.
Regnat & in pratis flos aureus, Atticus After
Dictus Grajugenis, Latii cui nomen Amello
Fecere agricolæ, riguis in vallibus illum
Paſtores, fonteſque ipſos, & curva ſecundum
Flumina decerpunt, nectendis torquibus aptum :
Cum matura ſuo pendet vindemia ſoli.
Eſt etiam extremo qui nuper venit ab orbe
Narciſſus, folium lucenti concolor oſtro,
Auratiſque litus maculis, ceu ſparſerit imber
Aureus, egregium, texto de murice, florem,
Qui poſſit Tyrios foliis hebetare tapetas.
Voſque boni, vos illum Hortis inducite crebrum
Cultores, rurique novum decus addite Franco.

(a) *Clematis*. Liſeron, *Daphoides*. de la Pervenche.
Armeriam, Armorie.
Iſatis. Paſtel. Olim Glaſtrum.
(b) *Berberis frutex*. Epine vinette.
Coriandrum Coriandre
(c) *Abrotonum*. Aurone.
Myrrhis. eſpece de Perſil, *ou* l'herbe Myrrhis.
Meliſſa. Meliſſe.
(d) *Buphtalmus*. œil de *Bœuf*.
Sium. Berle.
Centaurea. Centaurée, Italis. *Sal Terra*.
(e) *Stachas*. ab inſulis in mari Mediterraneo è Regione Maſſiliæ ejus nomine dicta Gallis & Italis *Sthecade*.
Hyoſciamus. Juſquiame, Hennebane, *ou* endormie.
Menta. Baume des Jardins.
Cichoreum. Chicorée.
Nigella. Nielle.
(f) *Calendula*. Calendule eſpece de Tourneſol.

Et quamquam ad cultum non ſat reſpondeat omnem,
Flos amat ille coli, veſtræ ne parcite curæ:
Omnes vincet opes veſtri, ſi floreat, Horti.
Ipſa per areolas buxus tondenda, ſub ipſum
Septembrem, primive tepent cum tempora veris:
Si prius effuſum paullo mollitus ad imbrem
Ramus erit: nimium ferro ne forte reſiſtat.
Cuncti autem nec ſorte una, nec legibus iiſdem
Naſcuntur flores: poſitis pars altera granis,
Altera tuberibus, pars provenit altera bulbis.
Menſe ſub Octobri, bulbos tellure refoſſa,
Longa ſuper tabulata, ſereni ad luminis auras,
Ordine proponunt longo; dum protinus omnem
Collectum æſtate humorem, tellure ſub ipſa,
Ad ſolem exuerint: purgatos tempore certo,
Committuntque ſolo rurſum, ſcrobibuſque ſub altis
Infodiunt, rigidæ durent ut frigora brumæ.
At non tuberibus ſimilis debetur habendis
Cura; ſemel quæ miſſa ſolo, ſe ſponte profundunt,
Summam ſubter humum: tamen altius infode bulbos
Tuberibus, majoris egent humoris, & ipſum,
Ni fundo ſubeant, metuunt penetrabile frigus.
Quod ſi non ipſos inter conſtare colonos
Comperias, flores qua tempeſtate ſerendi,
Obſervabis, ubi cedenti Scorpius ibit.
Obvius Erigonæ, chelaſque movebit inertes:
Cum gruis auditur raucæ, de nubibus altis,
Non eſt ulla magis plantandis floribus apta
Tempeſtas: terram, ſi paucis ante diebus,
Humifer Autumnus modico tepefecerit imbre,
Ipſa ſinu tellus bulbos complexa tepenti,
Lætificum humorem germen diffundit in imum.
Effuſos ne terra tamen reſtagnet ad imbres,
Unde ſoli fundo bulbos corrumpat aquoſi,
Aggeſto, clivum in modicum, paullumq; tumenti,
Pendentique ſolo, flores plantare juvabit.
Excidat, ut prona tellure ſuperfluus humor.
Sic famulos, flores nuper plantare monebat

Noſtrius, Auguſtis cuſtos qui præſidet Hortis,
Ornandi ruris magnus monſtrator, & omnis
Egregius culturæ Hortorum, artiſque magiſter.
Contemplator item, felix quæ Luna ſerendo eſt;
Namque illam cæli, tempeſtatumque potentem
Et tellus colit omnis, & alte obſervat euntem,
Dum cælo fulget radiis argentea puris:
Illius & faciles veniunt de munere venti,
Atque ſuos ponunt auræ, tolluntque furores.
Poſt quartam, donec plenum ſe curvet in orbem,
Optima floribus eſt ſatio cum deficit, omnis
Infauſta eſt operi, nec terræ eſt apta movendæ.
Nec cælo agricolæ invito date ſemina terris:
Quando Luna vetat, Lunæ parete vetanti:
Cumque favent ſtellæ, ſtellas audite faventes.
Vos & araturo monſtrabitis aſtra colono
Parrhaſides ſtellæ, ſolæ vigilare ſoletis
Omnibus è ſtellis, & ſolæ monſtrare poteſtis.
Sunt qui ſæpe ſuos medicato ſemine, flores
Folliculo majore, ſinus laxare tumentes,
Et calycem auguſtum, foliorum implere comanti
Luxuria, & contra morem turgere docebunt.
Sunt etiam, certa qui floribus arte, colores,
Conciliare alios, alioſque inducere odores,
Et propriam norunt formæ emendare figuram,
Aut differre ſuos, in non ſua tempora fœtus,
Aut illos, partu properato, urgere morantes.
Quæ tibi deliciæ faciles, ſumptuque parandæ
Non magno: nec enim præſtent qui talia, deerunt.
Sed quæ floruerant extremos ſolis ad æſtus,
Dum gravis ardentes urebat Sirius agros,
Hibernos etiam durant Tanaceta (*a*) per imbres,
Clara colore ſuo, criſpæque volumine frondis.
Hunc primus, Pœno quondam de litore, florem,
Dum premeret victor dura obſidione Tunetum,
Carolus Auſtriades terræ tranſmiſit Iberæ.

(a) *Tanacetum* Tanaiſie, fleur d'Afrique, œillet d'Inde.

Dumque riget brumale gelu , primaque December
Urit humum glacie : Scythici ſub frigore cæli,
Sarmaticoſque viret nigranti flore per agros.
Helleborum, ſummaſque nitent Aconita per Alpes
Lutea : namque alium florent diverſa per annum.
Inde pharetrata Cyclaminos (*a*) Perſide miſſas,
Curvaque Laureolam (*b*), Moſæ per litora natam,
Atque Crocum , viridis ſuper alta cacumina Juræ,
Creſcentem, largumq; coma, folioque Meraſcum , *c*
Et toto paſſim vernantes frigore Sonchos , (*d*)
Nec non , menſibus his , Narciſſum ſera comantem.
Florere aſpicies , & brumales Hyacinthos.
Sed contra triſtes ventos , hyememque nivoſam ,
Læſurumque gelu , flores defendite veſtros
Congeſtis ſtipulis , & multi ſtramine fœni
Cultores : donec redeat clementia veris.
Nam varii per agros , hiberno tempore , caſus ,
Immeritos varia exercent diſcrimina flores.
At quis te , quis divûm autem , tam numine duro,
Hortorum decus, & formoſi gloria ruris ,
Perque nives medias , & acerbi incommoda cæli,
Expoſuit teneram rigidis , Anemona (*e*) procellis ?
Tempore digna alio , & cæli melioribus auris.
Namque colorato cum primum murice blandum
Exeris os , lucique comam diffundis apricæ
Et picturatos non uno errore colorum ,
Oſtendis diverſa ſinus , flammaſque comantes ,
Spectantum merito s in te convertis amores :
Et nullus florum numero tibi certet ab omni ,
Aut ſic criſpari , aut totidem oſtentare colores :
Ipſaque , quam radio , per vellera texta , ſonanti
Sidoniæ ducunt matres , tibi purpura cedat.
Hanc Flora , ut perhibent , ſtimulis agitata malignis.

(a) *Cyclaminus*. Cyclamen.
(b) *Laureola*. Laureole.
(c) *Meraſcum*. Bois gentil, de couleur rouge & blanc.
(d) *Sonchus*. Laiteron , ou Palais de lievre.
(e) *Anemona*. Anemone.

Invidiæ, cælo immeritam damnavit iniquo.
Illa, ut erat Graias inter celeberrima nymphas,
Forma excellebat: ſed obeſt quoque forma puellis:
Obfuit huic certè. Nam dum fortaſſe per agros,
Libertatis amans, frigus captaret, & auras,
Impleretque ſinum ventis, non æmula nympham
Flora tulit Zephyri conjux, ſtudioque mariti
Exarſit: divæ numen mox ſenſit acerbæ
Infelix Anemona, ſuos quæ clara per agros,
Servaſſet formam, ſi non formoſa fuiſſet.
Quæque fuit patrias inter pulcherrima nymphas
Nunc flores inter flos eſt pulcherrimus omnes.
Et venerem fert fama, ſuum dum plorat Adonin,
Fulmineis torvi perfoſſum dentibus apri,
Illo præcipuum ſolatam flore dolorem.
Nam poſtquam fuſo, quod erat mortale, cruori
Eripuit, ſacroque aſperſit denique ſucco:
Haud mora, purpureo natus de ſanguine flos eſt
Purpureus, Veneri ereptum qui penſet Adonim.
Ut flori non eſt unus decor, aut color unus,
Vidi gramineo qui plenum ceſpite diſcum,
Illius vario perfundant ſemine floris.
Mox ubi ſe primum profert, vis multa colorum
Illudit ſpectantum oculis, & amabilis error.
In Lucemburgis ſic Gaſto Aurelius Hortis,
Hujus floris amans, illum plantare ſolebat:
Florentemque, domus intra penetralia, diſcum
Mandabat coram afferri, menſamque ſub ipſam;
Seque, ſuamque aulam aſpectu oblectabat amœno.
Sic te, præ reliquis Anemonem floribus unam
Imprimis colere, hiberno ſub Sole, monebo,
Omnibus egregios flores ut crebra profundat
Pulvillis, & parte Hortum plus occupet æqua,
Una ſuo cladem Hortorum, ruiſque ruinam,
Atque hyemis vultum horrentem ſolabitur oſtro:
Arvaque dum foliis ſquallent inhonora caducis,
Et ſterilem pluviis contriſtat Aquarius annum,
Squallentes criſpo recreabit murice campos;

Illa tamen ſeſe meliori proferet ortu ,
Lenis ubi placidi ſpiraverit aura Favoni :
Namque & amat Zephyros Anemone , & amatu ab illis.

Floribus at variis omnis dum pingitur annus,
Ne ſemper pictos Hortorum reſpice flores :
Reſpice ad authorem florum, cælumque ſalutans
Æthere cum lucet puro , de nocte ſerena ,
Contemplare ſuos , ut habet quot ſidera, flores

HORTORUM
LIBER SECUNDUS.
NEMUS.

ME nemora, atque omnis nemorum pulcherrimus ordo,
Et ſpatia umbrandum late fundenda per Hortum
Invitant: Hortis nam ſi florentibus umbra
Abſuerit, reliquo ſua deerit gratia ruri.
Vos grandes luci, & ſilvæ aſpirate canenti:
Is mihi contingat, veſtro de munere, ramus,
Velant unde ſacri quando ſua tempora vates,
Ipſe & amem meritam capiti impoſuiſſe coronam.
Jam ſe cantanti, frondoſa cacumina, quercus
Inclinant, plauduntque comis nemora alta coruſcis.
Ipſa mihi læto fremitu, aſſenſuque ſecundo,
E totis plauſum reſponſat Gallia ſilvis.
Nec me deinde ſuo teneat clamore Cythæron,
Mænalaque Arcadiis toties luſtrata deabus,
Non Dodonæi ſaltus, ſilvæque Molorchi,
Aut nigris late illicibus perplexa Calydine,
Non vallis nemoroſa cupreſſiferæ Cyllenes.
Una meos cantus tellus jam Franca moretur,
Quæ tot nobilibus paſſim lætiſſima ſilvis,
Conſpicienda ſui late miracula ruris
Oſtendit, luciſque ſolum commendat amœnis.
Quiſquis es, in patrio villam qui condere fundo
Forte paras: hac parte tuas metaberis ædes,
Unde tibi liber pateat proſpectus, in Hortum
Extantem, vitroque domus bipatente feneſtræ
Ordinibus longis Eoi lumina ſolis
Accipiant. At qua veniunt de parte procellæ,

Horrifer unde Aquilo brumam molitur, & imbres;
Plantabis ſilvam. Ni contra providus obſtes,
Omnia quippe ruat Boreæ intractabilis ira,
Ille etiam rupeſque altas, monteſque ſupremos
Silvifragis agitat flabris, & murmure rauco,
Æſtuat, illiſis per colles robora ramis
Quaſſa gemunt, plangunt valles, & magnus Olympus.
Tuque adeo ſilvam rapidis opponere ventis
Sis memor, ut frangant ventorum verbera rami.
  Talis & ipſa, mari qua Neuſtria parte Britanno
Procurrit, ſilvis late defenditur altis
Oceani contra ventos, Boreæque furores:
Hic pagi ingentes, ingentia prædia magnis
Diviſa arboribus, toto ſub litore proſtant.
  Nunc age, quæ nemoris ratio, quæ forma parandi
Expediam. Quamvis ipſa de ſtirpe parentis
Pullulet, & tenues tollat ſe Quercus in auras,
Aut mutata ſolo, ramis exultet opacis:
Forma tamen nemoris non ſit mihi gratior ulla,
Quam quod per campos, poſito de ſemine, crevit
Et quamquam ſi agro prælongum tempus inerti
Durandum, ac tardæ ſurgant de ſemine Quercus: (a)
His tamen, his longe veniunt felicius umbræ,
Nam certum eſt de glande ſatas radicibus imis
Altius in terram per ſe deſcendere plantas:
Majoreſque adeo in cælum profundere ramos.
Seu quod dediſcant mutatam ſemina matrem,
Degeneremque ferant alieno ex ubere prolem:
Sive quod ipſa ſibi cognatæ inoleſcere terræ
Glans primo melius paulatim aſſuevit ab ortu.
  Proinde nemus ſparſa cures de glande parandum:
Sed tamen ante tuo mandes quam ſemina campo;
Ipſe tibi duro robuſtus vomere foſſor
Omne ſolum ſubigat late, explanetque ſubactum.
Cumque novus fiſſo primum de germine ramus

(a) *Quercus*. Cheſne, Variæ ſunt ſpecies, *Cerrus* *Eſculus*, *fagus*, *Ilex*, *Robur*.

Findit humum, rurſus ferro verſanda bicorni
Conſita vere novo tellus, cultuque frequenti
Exercenda, herbæ circum ne forte nocentes
Proveniant, germenque ipſum radicibus urant.
Nec cultu campum cunctantem urgere frequenti,
Et ſaturare fimo pudeat, ſi forte reſiſtat
Culturæ: nam ſegnis humus ſuperanda colendo eſt.

Ipſa tamen ratio nemoris non una ſerendi.
Eſt qui per campos ſpargit ſine lege, ſine ullis
Ordinibus glandes: at digerit alter in æquum
Omnia quincuncem, certis dimenſa figuris,
Ut latere ex omni, recto via limite quadret,
Ludicra uti fictis belli ſimulacra ſub armis,
Buxea compoſuit legio, quem Schaccia ludum
Nympha Italis quondam primum monſtravit in oris.
Exhibet alternos tabula interpicta colores,
Atque omnis juſto partitus limite campus
Æquali & ſpatio, & forma reſpondet ab omni.

Tuque adeo ſectas ſeu matrum è corpora plantas
Deponis ſulcis, ſeu terræ ſemina mandas,
Indulge ordinibus, terram juvat ordo; quod ipſis
Diviſa arboribus, vires dabit omnibus æquas,
Et vacuo poterunt ſe rami extendere cælo.

At dum ſpem primis oſtendit frondibus arbos:
Tu procul hinc pecoris prohibe genus omne petulci,
Urenteſque malo nova germina dente capellas.
Acer equus colles hinnitu rumpat acuto,
Liberaque immenſos errent armenta per agros,
Sed parcant nemori tenero, ramoque recenti.
Pro quo, ſunt circum, lento de vimine, ſepes
Texendæ, aut foſſa rivus tellure per herbam
Ducendus, longeque greges poſt clauſtra tenendi.
Deinde ubi jam certos paulatim ſilva per annos
Creverit, & terræ radicibus hæſerit altis,
Omnis ramorum ferro tollenda recurvo
Luxuries: ne par nondum ſub pondere truncus
Succumbat, ramoque animos profundat inani.
Ima autem teneras Quercus quas ſtirpe recides,

Has ſe efferre ſolo, & magis exultare videbis,
Ceu plus accipiant, ipſa de cæde, vigoris:
Et quæ terra humili ſe tollere, tempore longo,
Vix potuit, tenues demum manifeſta ſub auras
Aſſurget late ramis frondentibus arbos.
Cum vero validis radicibus ardua cælo
Exierit, poteritque Notos durare frementes:
Veſtra ſub enodi deſcribere carmina trunco,
Diſcite paſtores, & iniqui jurgia pagi.
Ne tamen aut ferro immiti, rigidave bipenni,
Ne lucos violate inſignes grandibus umbris
Illis numen ineſt: ſunt qui videre fluentes,
Roboris inciſi læſo de cortice, guttas
Sanguinis, & trepido ramos horrore moveri.
Scilicet hæc quondam, priſcos inceſſit agreſtes
Relligio, crimen pavidi qui triſte putabant,
Antiquas durâ quercus temeraſſe ſecuri.
Crimine pro tali, ſenſit Dryopeïus iras
Cæleſtes, ferro Æmoniam cum tollere quercum
Auſus, & infeſta Dryadem violare bipenni.
Nymphæ fida Ceres, pro tam furialibus auſis,
Sumpſit ab injuſto meritas Eryſichthone pœnas.
Grande nefas adeo eſt, ſacros exſcindere lucos:
In quibus horrorem tenebrarum, altoſque receſſus,
Atque umbras, atque ipſa ſilentia vulgus adorat.
Nam ſacer eſt lucis, vaſtiſque receſſibus horror.
Et mos priſcus erat quondam portare piandæ
Liba Pali; quando ſilvam vicinia ferro
Læſerat, aut ramo lucum ſpoliarat opaco.
Ipſaque ſilva olim meruit Dodonis honores,
Tempore quo, quercus oracula ſacra ferebant
Fatidicæ, vateſque ipſos ventura monebant.
Cumque feret truncos arbor procera valentes,
Et ſua frondoſæ diffundent brachia fagi,
Paſtor ſub ramis frigus captabit opacum,
Cum gregibus, calamoque ſuos cantabit amores.
Nil tamen inceſtum lucis agitate ſub altis,
Paſtores: ſacro nemorum, ſed parcite honori.

Vos folia, & rami, vos alta ſilentia teſtor,
Eſt Deus, eſt veſtris Deus in penetralibus ultor,
Juſta parum caſtis mittat qui fulmina lucis.
Sed dum per ſilvas pubes cantabit agreſtis,
Turba aderit volucrum, feſto quæ murmure lucum
Perſonet, & vario permulceat aëra cantu.
Ipſa ſuæ Philomela olim plorata ſorori,
Omnes implebit, Terei de crimine, ramos
Noctes atque dies, & conſcia ſaxa movebit.
Et veſtris diſcant volucres aſſueſcere ſilvis.
Plurima per volucres cælum monet: improba cornix
Sæpe cava è Quercu ventos prædixit, & imbres:
Unde ſuis rebus præſagia ducat arator.
Auguriumque petat, cælumque exploret, & auras.
At lucis diras volucres abſterreat altis.
Et cum plantabis ſilvam, tibi plurima & ipſis
Quercubus eſt inter fagus miſcenda; neque altas
De genere hoc, duro cum robore, rejice Cerros. *(a)*
Eſt quoq; glandifera celebris de gente, ſupra omnes,
Iliceis regnat longè quæ maxima ſilvis,
Eſculus *(b)* ingentem nam late amplectitur umbram,
Ipſa ingens, ramoque nemus facit una comanti.
Hanc neque profuſi, ruptis de nubibus, imbres,
Non venti, non duræ hyemes, triſteſque procellæ
Convellant, altis adeò radicibus hæret.
His Quercus ſociis eſt ſemper læta, ſuoque
Jungi & amat generi, & cognatam agnoſcere gentem.
Si quando armandæ naves, & bella paranda,
Det quercus nautis tabulata, det arma furori
Bellantum, det ligna foco, det aratra colono,
Aut aliis alios porro ſumatur in uſus.
Sacra meo Quercus nunquam violabere ferro.
Decerpant de te ramos, ſumantque coronas.
Victores bello egregii, quos Martia virtus
Servato pro cive caput præcingere Quercu

(a) *Cerrus.* Eſpece de Cheſne ſauvage.

(b) *Eſculus.* Heſtre.

Admonuit, meruit tantos hæc arbor honores.
At Quercus primos quæ patria viderit ortus,
Mænalus, an Ladon, an pinguia culta feracis
Chaoniæ? Memorat rumor diverſa vetuſtus:
Terra doce verum rumore vetuſtior omni.
Jupiter, ut perhibent, vaſtum dum conderet orbem
Immanes terra nati de matre Gigantes,
Protinus auſuri cælum perrumpere, & alto
Bella movere Jovi: turbam domat ille rebellem
In conjuratos molitus fulmina fratres.
Natorum cædem Tellus miſerata ſuorum,
Fervidum adhuc, ut erat, Rhœci complexa cruorem:
Dum fovet, ingenti de corpore tenditur ingens
Truncus, & edurum creſcit de pectore robur:
Robur ſunt humeri, fit robur & ardua cervix,
Et totidem tollit ramos, quot grandia nuper
Centimanus vacuo jactabat brachia cælo.
Truncum durus arat libro ſeptemplice cortex,
Ingenſque ingenti de corpore conſtitit arbos,
Ipſi, quam læſo pro numine, terra tonanti
Devovet: unde deo Quercus ſacra, cujus opaca
Primi mortales glandem fregere ſub umbra.
Quamquam ſacra jovi ſit Quercus, & illius umbræ
Conſtet honos, paveat tamen alto vertice in auras
Cum tollit ſeſe. Nam ſicubi forte rubenti
Tela manu quatit inſultans, tonitruque coruſco
Jupiter, illius frontem quatit igne ſuperbam:
Dum parcit Myrto (*a*) bonus, indulgetq; Myricæ.
Nunc porrò reliquas nemori deſcribere partes
Perſequar. Accedant Pagis, & Quercubus Ulmi, (*b*)
Et Tiliæ (*c*): nec erunt ſilvis frondentibus Alni
Indecores, & Acer (*d*) ligno bicolore notatum,
Et quæ per montes ramis uberrima Pinus (*e*)
Frondoſæ lætum prætendit frontis honorem,

(a) *Myrtus.* Myrte.
Myrica. Bruyere.
(b) *Vlmus.* Orme.
(c) *Tilia. Mas.* &c. *Fem.* Tilleux.
Alnus. Aulne.
(d) *Acer.* Erable.
(e) *Pinus.* Pin.

Necnon & mixtæ Corylis (*a*) fruticantibus Orni,
Et Cornus (*b*) teres arbor, & Oryciæ Terebinthi,
Et Piceæ (*c*) & Loti, & Salices, & idonea bello
Fraxinus; (*d*) at longe Betulas, Taxoſque repelle.
Supremos Pinus montes, Abieſque (*e*) coronet,
Per ſilvam inculti teneant media omnia Vepres. (*f*)
Et Dumi, tantum de ſpinis lædere nati.
Arva nuces habeant late, campoſque patentes,
Et quæ frænando in cellis dant vincula Baccho
Caſtaneæ ingentes, & Juniperi (*g*) hirſutæ
Ne te autem lateat, quo ſint diſcrimine quæque
Plantandæ hæ ſpecies, paucis, adverte, docebo.
Ut viror eſt ulmo lætus, ramique comantes,
Arduus, alta petens, turpi nec cortice truncus,
Ulmum adhibe ordinibus, quoties fundenda per Hortum.
Sunt ſerie ſpatia ingenti, tendendaque totis,
Æſtivos contra Soles, umbracula campis:
Una alias inter texendis aptior Ulmus
Marginibus ſpatiorum, exornandoque vireto.
Seque adeò ſeries, plano ſuper æquore, tendat
Ulmorum tractu longo, quantum ipſa tuentum
Lumina, vel greſſus valeant luſtrare ſequentum.
Tales Bellaquei viridaria fontis, & Hortos
Exornant ducti, diverſo limite, tractus
Ulmorum immenſi, prætentaque brachia cælo.
Hic magnis nullus ſpatiis modus, ipſaque late
Et viret, & quadrat, verſu non ſimplice, ſcena.
Corycius ſic ille ſenex, qui rure paterno,
Oebalii coluit ripam, campoſque Galeſi,
Ponendas, in mille modis, mille artibus, Ulmos,
Et longa campos illarum ambire corona,

(a) *Corylis.* Coudrier
Ornus. eſpece de Freſne.
(b) *Cornus.* Cornoillier.
Terebinthus Terebinthe.
(c) *Picea.* eſpece de Pin.
Lotus. Aliſier.
Salix. Saule.
(d) *Fraxinus.* Freſne.
Betula. Bouleau.
Taxus. If.
(e) *Abies.* Sapin.
(f) *Veprès.* Epine.
Dumus. Buiſſon.
(g) *Juniperus.* Genévrier.

Aut rectos ſeriem in verſus differre docebat.
Arboris immenſæ creſcit numeroſa propago,
Et docet in ſimiles ſtirpem ſoboleſcere ramos:
Verùm aliæ obturbant aliis, ni forte ſerendum
In partes juſto dirimas diſcrimine campum.
Ipſaque, Threïcio vati quæ tenderet umbram
Ulmus digna fuit, cum valle rediret Averna,
Et ſeſe ad ſuperos rapta bis conjuge ferret.
Arduus ad gelidum mons eſt Rhodopeïus Hebrum:
Monte ſuper, citharam ſimul impulit, umbra comantes
Denſa ſimul ramos prætendit, & undique multa
Arbore componit ſubitum nemus: adfuit Ilex,
Et Platani, (*a*) & ſalices, & coniferæ Cypariſſi.
Una tamen reliquas ſuper ambitioſa ſorores,
Ulmus tollebat ſeſe, vitemque maritam
Vati oſtendebat, qua non ſpernenda moneret
Connubia: at plantæ monitus neglexit amicæ.
Namque viro fatale fuit, ſocialis honorem
Vitaviſſe thori, atque omnes ſpreviſſe maritas.
Nec Tiliam faciles quæ det ſpatiantibus umbras,
Et caput alta ferat, ſpernas plantare: ſed inter
Plantandum, memori veniat ſub mente Philemon,
Nec non Baucis, anus, caſti quos fœdere lecti,
Et pietas & amor: tecto ſub paupere, quondam
Junxerat: hoſpitio ſuſceptus Jupiter ambos
Annorum jam mole graves, & inutilis ævi
Eſſe dedit virides Tilias: hinc ſexus uterque
Servatus Tiliæ, quæ mas & fœmina nunc eſt.
Torno planta habilis, nemori nec tarda parando,
Ipſe etiam in ſilvis non aſpernandus acernæ
Frondis honos, Tiliæ forma, foliique colore,
Non multum abſimilis, rigidi ſed corticis arbor,
Informem truncum crebris arat horrida rugis.
Quæ ſe autem late partes profundit in omnes,
Ipſa teres trunco, paſſiſque ampliſſima ramis

(a) *Platanus.* Plane, *ou* Platane. | *Cypariſſus* Cyprés. *Pumila.* Nain.

Pinus, erit toti non ultima gloria luco,
Æternum quando divinæ frondis honorem
Servat, & ingenti nemora inter frondea trunco
Aſſurgens, late ſilvam dominatur in omnem:
Grata Deûm matri: poſtquam Cybeleïus Atys
Mortales vultus truncum duravit in illum
Hac olim, ut memorant vates, ex arbore victus
Marſya per Phœbum nudatus pelle pependit.
Ille, terebrati per certa foramina buxi,
Cum digitis molles rudis alternantibus auras
Conciperet, lignum ſtulte miratus, & uſum,
Paſtoreſque inter, buxo reſonante, ſuperbus
Carminis authorem vocat in certamina Phœbum.
Qui dignas vili pœnas ex hoſte recepit.
Ut ſe præduri valido munimine ſepti
Pinea nux contra ventos defendit, & imbres,
Ipſa poteſt pinus montes extare per altos,
Impune, & rapidis ſeſe committere ventis.
Nam ventos amat, & montes, & vallibus imis
Languet, ubi tenuem ramorum proferet umbram.
Naſcuntur paſſim Coryli, ſed Cornus, & Orni
Per lapidoſa ſitu loca, inacceſſoſque receſſus,
Exultant, ventoſque ultro patiuntur, & imbres.
Alni autem, & Salices rivos, & læta fluenta
Prætexunt: & priſca ſibi ſi fabula conſtet,
Ambo olim ſocii unanimes, piſcoſa ſecundum
Flumina, lintre cavo vitam, linoque trahebant.
Feſta dies aderat pagum ſolemnis in omnem
Sacra pali, feſtæ lucis dum retia tendunt
Immemores, iram divæ ſenſere furentis.
Namque, ut erant, fluvio intentos, operique vacantes,
Indignata Pales, æternum litore in ipſo,
Figit & ignava duratos mole coërcet,
Ad terram: longæ patiantur ut otia pœnæ.
Qui tamen humor aquæ præter labentis obibat,
Aërias utrumque dedit frondere per auras:
Sed frondes, ipſo vel adhuc de crimine, pallent,

Longa quibus turpes dicunt convicia ranæ.
Tu declive ſolum, & ſupremos conſere montes
Abietibus, montes lætabitur inter apertos
Ardua per ſe arbos. E ſilva haſtile reciſum
Infodiatur humo: nec multum tempus, & illa
In cælum late ramis ingentibus ibit,
Neglectura Notum, curſuſque auſura marinos,
Sed per planities camporum Fraxinus æquas,
Miti danda ſolo: non eſt ignobilis arbos,
Poſtquam Pelidæ dedit olim, Pelio ab alto,
Fatalem armipotens Hector qua concidit haſtam,
Ipſa quidem frangi patiens, ſed neſcia flecti.
At non Heliadum fortuna tacenda ſororum,
Grandibus in ſilvis, quæ dum fraterna dolerent
Funera, populeæ fecerunt ſemina genti,
Flavaque mœrentum fletus in ſuccina verſi,
Tam magno majus pretium fecere doloris.
Tu ſociam nemorum gentem hanc admitte tuorum:
Omnibus arva licet plus hæc amet Itala terris,
Et patrem Eridanum, ramo exultante, coronet.
His autem ſaltus cures implere profundos
Arboribus: lætæ veniunt namque omnibus umbræ,
Omnes vim ſimilem cognato è ſemine ducunt.
Et quamvis ebeno dites ferat India lucos,
Pictus odorato ſudantia balſama ligno
Portet Arabs, ramis depectant vellera Seres,
Thuraque de ſilvis veniant generoſa Ciliſſis
Omnibus in templis, omnes adolenda per aras:
Ipſa mihi, Francis quæ collibus edita ſurgunt,
Plus placeant nemora, & felices frondibus umbræ,
Digeſtique ſuo per campos ordine luci.
Nec ſe vana mihi præclaræ filia ſilvæ,
Et genus antiquum laudarit Pontica pinus.
Nec jam quæſierim veteris pineta Lycei,
Atque Cytoriaco natas de vertice buxos,
Aut ſacra late horrentes formidine lucos,
Vallibus Idæis, atque Arcadio Erymantho.
Quando nec ſimiles, nec tam exultantibus umbris,

Tollebant cælo, quales nunc Gallia ſilvas.
Sæpe tamen rupto pubent cum germine rami;
Eſculeæque virent per campos frondis honores,
Annus corruptis bacchatur peſtifer auris:
Unde gravi ferus illuvie ſe Bruchus (*a*) in ipſas
Effundit frondes: it late exercitus ingens,
Ore vorax avido, & ſilvam depaſcitur omnem,
Necnon & glomerata modis animali miris
Erucæ (*b*), forma horribiles; & quæ mala tetro
Cantharis (*c*) arboreos fœtus inceſtat odore.
Illas cultores, ſi vos quæ cura tenebit
Servandi nemoris: quam primum tollite peſtes.
Udi ni primos Maii rumpantur ad imbres.
Nec nova defodere in terram virgulta, neq; altis
Ceſſandum, veteres ferro decidere ramos
Arboribus, prolemque aliam ſupponere lapſis.
Ipſa proinde omnem per agrum tibi crebra juventus
Exultet, quæ ſedi hæres ſuccedat avitæ.
Et tibi ſunt ſtatuenda loco plantaria certo,
Unde genus ſilvam poſſis differre per omnem,
Atque novo populo gentem reparare caducam.
Dumq; vacas nemori curando, umbræq; parandæ,
Plantandis te non poſtremam impendere curam
Edico arbuſtis, Horti decor unde petendus,
Phillyreæ (*d*), & Myrto, & Lauro, & Rhodo-daphnæ, & Acantho,
Gelſiminoque (*e*), Citriſque, & tonſilibus Cypariſſis.
Planities, ipſi propior quæ præjacet Horto,
Carpinei nemoris partim exornanda virenti
Prætextu, tonsâ partim cingenda Cupreſſo.
In tractus longos facilis tibi Carpinus (*f*) ibit.
Mille per errores, indeprenſoſque receſſus,

(a) *Bruchus*: Sauterelle à quatre pieds.

(b) *Eruca*. Chenille.

(c) *Cantharis*. Cantharide.

(d) *Phillerea* Phillarias. *Laurus*. Laurier. *Rhododaphne*. Laurier Roſe.

(e) *Gelſiminum*. Jaſmin. *Iberum*. d'Eſpagne. *Luſitanum*. de Portugal. *Indicum* de Virginie. *Citrus*. Citronier.

(f) *Carpinus*. Charme.

Et molles tendens, ſecto ceu pariete, ramos;
Præbebit viridem diverſo è margine ſcenam:
Primus honos illi quondam, poſt additus ordo eſt,
Attonſæque comæ, & formis quæſita voluptas
Innumeris, furtoque viæ, obliquoque receſſu,
In tractus acta eſt longos, & opaca vireta.
Quin etiam egregiæ tendens umbracula frondis
Temperat ardentes ramis frondentibus æſtus.
Quamquam autem raſas bene digerat ordo Cupreſſos
Perpetuam in ſeriem, melius deſcripta tenebunt
Intervalla ſitu certo, certiſque figuris.
Namque ut tonderi docilis, fingique Cupreſſus,
Et per ſe patiens in quaſlibet ire figuras,
Ipſa ſuo virides diſcriminat ordine campos.
Nec te pœniteat, Ceæ pulcherrime gentis
Infelix Cypariſſe, graves quod ſenſeris iras
Silvani, qui te tanto donavit honore.
Cervus erat, quondam juveni dilectus, & ipſi
Silvano, qui dum frigus captaret in herba,
Hunc puer imprudens jaculo transfixit acuto,
Utque ſuum agnovit, percuſſit pectora palmis
Se miſerum inclamans: non ipſum excuſat amore
Errorem, factum verbis objurgat amaris
Silvanus durum increpitans, & crimen acerbat.
Ille probro victus ſimul, oppreſſuſque dolore,
Pertæſuſque ſui, lacrymarum flumine largo
Lavit humum, tellus iſto tepefacta calore,
De puero tecum fecit, Silvane, Cupreſſum,
Olim monſtrando per ſeſe nata dolori
Arbor erat, ſed nunc ornando commoda ruri.
Si præſertim humili ſe pumila vertice tollat,
Et verſu oblongo pratorum extrema coronet,
Hortorumque aditus: aut ſicubi detumet agger
Herbidus in terram, nutu clemente, jacentem.
Namque comæ æternum ſervans felicis honorem,
Tendit inæquales ramos, criſtamque comantem,
Et longum foliis viret immortalibus ævum.

Immites etiam fortis contemnere ventos
Et plus laudis habet ventis agitata Cupreſſus.
Tum folio nitidam ſemper, ſemperque virentem,
Tortilibus ferri nodis, aut vimine lento,
Phillyream late Hortorum prætende ſub ipſis
Parietibus, virides per ſe namque illa tapetas
Textu imitata ſuo, & magnarum aulæa domorum,
Proſpectu late campum oblectabit amœno.
Et ſic per muros errare licentius omnes
Phillyream patiare, ſuis quos texere ramis
Gaudeat, & viridem paſſim prætendere ſcenam.
Atque ſuo tenues non ille paraverit Horto
Delitias, mollis qui tendere norit odoros
Ad murum, plexis ſcite per mutua ramis,
Gelſimini textus, priſcis apiaria ſeclis.
At niſi per cratem doceas hærere ſalignam
Parietibus, per ſe trunco male fultus iniquo
Vix conſtare frutex poterit, qui more tenacis
Laſcivæque hederæ, multa ambitione, per omnes
Intendit ſeſe muros, & cratibus hæret,
Lento errore ſequax, & ligno ductilis arbor.
Adde quod, & faciles, & centum nexibus aptos,
Et dociles fundi, longa propagine, ramos
Explicet, & ramis flores bene olentibus addat;
Unde velint ſeſe molles ornare puellæ,
Atque ipſæ matres aras, ac templa coronent.
Ipſa peregrini tibi ne quoque copia deſit
Gelſimini, ſeu quod per valles floret Iberas,
Seu Luſitani quod pallet ſidere cæli,
Sive quod extremis per pontum affertur ab Indis.
Omnibus his ſpecies ſua certa, ſuique colores.
Sed non vos, quamquam Zephyris ſpirantibus auræ,
Optatique ſinant redeuntia tempora veris,
Molis non ego, vos, Hortorum gloria, flores
Gelſimini, properare velim: temeraria Bellis,
Quam mala lædit hyems, ſat nunquam extrema timentem
Frigora, teſtis erit quantum differre juvabit.

Præfeſtinatis male floribus invidet ater
Sæpe Aquilo, proſint alienæ exempla ruinæ,
Vos, inviſa igitur ne frigoris aura relicti,
Veſtras perdat opes, juſto ſervate calori.
Non tamen ulla magis fontes ornabit, & Hortos
Arbor, Atlantæi quam quæ viret arbore mali:
Illi eſt æternus folii decor, inter opacum
Albeſcunt nitidi flores nemus, aurea ramis
Poma micant, fulvoque ardent radiata metallo.
Si nemus auricomum, ſilvæque arbuſta virentis
Cordibus in quernis, felici induxeris Horto:
Semper flore novo, ſemper dirabere pomis.
Unde ſuum accedet decus Hortis, & ſua ruri
Gratia. Nam pariter fructuque, & flore ſuperba
Implebit tereres arbor ſpe divite ramos.
Ne vero, cum, flos argento concolor albo.
Auriferi nemoris ramis crebreſcere cœpit,
Ne prohibe effuſas carpendo à flore puellas:
Ad prædam conjux, omniſque domeſtica pubes
Accedant, & flore domus lætetur odoro.
Serta legant omnes, & inumbrent ora coronis.
Nam nocet ipſa ſibi, vireſque profundit inanis.
Luxuries, cupidis illam permitte puellis,
Scilicet hos pro ſe flores in ſerta puellæ
Nectere amant, fructuque ſinus implere recenti.
Illius infelix Atalanta cupidine pomi
Jam vinci ſe poſſe ſuo monſtravit amanti:
Quamvis ipſa viros currendo vicerat omnes.
Nunquam autem vel odore novo, vel ditibus umbris
Arboris auricomæ felix lætabitur Hortus:
Quin procul avertas inimicæ incommoda brumæ;
Tuque adeò, rapidis violenti flatibus Euri
Ne noceant, occurre prior, munimine firmo,
Prætentorum operum, ductive crepidine muri.
Illa proinde citro ſedes, nemorique beato
Optanda imprimis, quæ nulli obnoxia vento.
Nam præter rapidi quam vaſtant omnia venti

Ipſa etiam patriam Aſſyriam, Medoſque calores
Solis amans nunquam obliviſcitur aurea Malus. (*a*)
Nec ratione alia, glacialem ad Strymonis undam
Languet, ubi Heſperios exultat læta per Hortos.
Idcirco mollem lædant ne frigora plantam,
Cum boreas florum ſemper ſæviſſimus hoſtis,
Torquet agens violentam hyemem, vel nubila diſ-
fert,
Eſt tibi porticibus longum retinenda ſub altis,
Et contra duros hyemis ſervanda rigores,
Donec agat Zephyros annus, ſolemque reducat
Sic tibi florebit nemus admirabile luxu
Perpetuo, ſemperque novos halabit odores.
Diverſas porrò ſpecies, diverſaque poma
Arbor habet: tendit Citrus ſe gibber in orbem
Oblongum, ſpiſſoque ſuum ſub cortice ſuccum
Includit: triſtes guſtus, acidique ſapores
Sunt interdum aliis, quos ora offenſa recuſent,
Quamquam cor fovet is, qui linguam torquet
amator.
Sunt alii guſtu mites: Limonia qualem
Gens habet, Hetruſco quæ laudatiſſima rure,
Et Luſitanis Malum quod venit ab oris.
Eſt etiam Pomum, cui primum Aurantia nomen
Urbs antiqua dedit, ſub Dircæo Aracyntho.
Ipſa quidem Citris ſunt longè Aurantia Mala
Pelle magis molli, & magis ubere rorida ſucco:
Queis ſola diverſos faciunt diverſa ſapores.
At ſuper aurifero memorant quæ plurima Pomo,
Carminibus Graii vates, ne quærere cura:
Ut quondam Heſperidum fuerit cultura Sororum,
Ad magnum Atlantem, Mauri ſub littore ponti;
Ut ferus in telis, & cæſi pelle leonis,
Alcides per vim dites irruperit Hortos,
Pomaque ſopito male cuſtodita draconi,
Primus Aventino victor plantarit in agro,

(a) *Malus. Aurea Atlantea, Aurantia.* Oranger. *Limonia, Hetruſca,* Limon. *Punica* Grenadier.

Ruraque citrigenis repleverit Itala ramis:
Nam ſunt multa & adhuc, quorum te cura requirat:
Ut teneras Myrtos, & purpuream Rhododaphnen,
Auricomo nemori, ac pomis flaventibus addas,
Et ſuus eſt illis etiam decor, & ſua forma:
Ipſi autem imprimis, divûm de munere, Myrto.
Et quondam, ut fama eſt, cùm primas aurea Myrtos
Plantaret Venus: umbroſis in vallibus Idæ,
Feſta cohors illas circum ludebat Amorum,
Lucentem ad Lunam, puræ per tempora noctis.
Quippe Venus Myrtum, plantis ex omnibus, unam
Ipſa ſibi optavit quondam, propriamque dicavit,
Non aliam ob cauſam, ſua velant ſimplice Myrto,
Tempora nuptæ omnes ad ſolemnes hymenæos.
Ipſa deûm regina, totis præfecta maritis,
Tædiferas adhibet, ſacra ad myſteria, Myrtos.
Hinc etiam Elyſiis in vallibus, omnis amantum
Turba ſuas & habet Myrtos, & Myrtea circum
Silva tegit, quotquot nec amor poſt fata reliquit:
Phædramque, triſtemque Procrin, mœſtamque Eriphilen,
Is non unus honos Myrto, ſibi victor ovantem
Illa nectebat quondam de fronde coronam
Tudertus, victiſque prior eſt more Sabinis,
Impoſuit capiti Myrtum, inſeruitque triumphis.
Ipſa arbos trunco eſt humili, nec vertice celſo,
Mollibus & foliis, & ramo crebra comanti:
Illius & blan o nymphæ tanguntur odore
Frondis, & eximiæ mirantur præmia formæ.
Si calor inclemens fuerit, vel frigus iniquum,
Utraque vis Myrto namque eſt metuenda, calores
Tu nimios, nimiumque cave, pro tempore, frigus.
Unde juvet plantam quadrato includere ligno,
Ut cùm ſævit hyems, illam ſub tecta reponas,
Aut fundas gelidos fontes, dum perfurit æſtus.
Et ſi qua eſt pietas, ab acutæ vulnere falcis,
Et pecoris morſu ramos defende recentes.

Eſt quoque, qui nemori Citrio, Myrtoq; virenti,
Grandibus impoſitam Rhododaphnen miſceat urnis.
Nam plantæ alterius niveo, alteriuſque rubenti
Confuſus de flore decor venit additus Hortis.
Vallibus irriguis, & fontes propter amœnos,
Floret odoratis laurus pulcherrima baccis,
Nobilis æternæ cui gloria frondis obumbrat.
Nec quis, dotibus his, natam de ſtirpe pudenda
Eſſe putet: ripa è Peneide, maxima quondam
Orta fuit virgo, ſummi nurus eſſe tonantis
Quæ poterat, ſi forte Deo contenta marito,
Audiſſet primos Phœbi victoris amores.
Ille humeros pharetra inſignis, ſpolioque ſuperbus
Pythonis, meritoque ſuo, quærebat amari.
Felix virgo, Dei thalamos ſi forte rogantis,
Solis equis, cæloque omni dotanda, tuliſſet.
Quamquam cæleſtis ſprevit dum vota mariti
Grande tulit pretium, ſervatum nympha pudorem,
Et quos laurus habet Phœbi de munere honores,
Quod templis toties, quod ſit celebrata theatris.
Tarpeiique Jovis poſtes figenda ſub altos,
Summa ſuis late Capitolia frondibus ornet,
Tu ſacros Phœbi tripodas, tu ſidera ſentis,
Et caſus aperis rerum præſaga futuros.
Te juvat armorum ſtrepitus, clangorque tubarum;
Perque acies medias, ſævique pericula belli,
Accendis bellantum animos, te Cynthius ipſe,
Te Muſæ, Vateſque ſacri optavere coronam.
Eſt etiam arborea florens de gente Liguſtrum (*a*)
Perſarum, volucres peregrino ex alite criſtas,
Cæruleo quod flore refert, ramoque comanti,
Et floret, primi frondent cum tempora veris,
Atque ſuo virides Hortos incendit odore.
Quid memorem quanto ſe Punica malus honore
Efferat, ut virides ramis fruticantibus Hortos
Ornet, & ardenti ramos conveſtiat oſtro.
Nam neq; ſe quiſquam florum de gente, neq; ipſa

(a) *Liguſtrum.* Lilec. *Penarum.*

De genere arboreo, ſimili ſe jactet honore,
Fronde ſuper viridi multo flos aureus igne,
Et formæ inſignis, varioque volumine criſpus
Lucet, & egregio per agros ſplendore ſuperbit.
Poſtquam autem flori ſua denique forma receſſit,
Purpureo pro flore, ſuum ſe fructus in orbem
Informat, tenditque novo ſuper orbe coronam.
Intus quæ Tyrio ſunt perlita grana rubore,
Mille latent, digeſta ſuos, ex ordine certo,
Per loculos, ceu cùm moliri cerea regna
Cœpit apis, mellique ſuas diſtendere ſedes,
Ordine multifido, & crates fundare favorum.
Nam ſua cuique acino cella eſt anguſta, ſuuſque
Ordo, quem tenui ſepto membrana coërcet.
Durior, & reliquæ ponit fundamina moli,
Granaque ſunt ori per ſeſe dulcia tantum,
Quantum acida, & mixtum referunt ab utroque
ſaporem.
Unde corona autem, ſeu purpura mixta coronæ,
Venerit huic pomo, non eſt exponere longum.
Maura fuit priſco Nomadum de ſanguine virgo,
Et quantum color ille tulit, formoſa: ſed iſti
Non par reſpondit fati indulgentia formæ.
Nam patrios vates, atque ipſa oracula divûm,
Dum ſe virgo ſuper nimis ambitioſa rogaret:
Reſponſo vatum ambiguo ſibi regna putabat
Portendi, quando ſpondebant fata coronam.
Demens, quæ vatum potuit, confidere dictis!
Namque triumphatis dum ſe referebat ab Indis,
Illam connubii ſpecioſo nomine cepit
Vitiſator Bacchus: mulier fruſtrata, coronam
Erepti retulit pretium dotale pudoris:
Poſtquam facta virens, de corpore virginis arbos,
Formaque ſucceſſit formæ diverſa priori.
Nec decus Hortorum non juverit, horridus ille
Sit licet, & folio rigeat Paliurus (*a*) acuto,

(a) *Paliurus.* le Houx.

Et Rhamnus (*a*) ſpinæ nomen cui contigit albæ
Frondiferumque Caprifolium (*b*), & ſilveſtris
Acanthus,
Alceaque (*c*), Idæuſque rubus, Ruſcique, Halimique.
Et quas mille modis ad normam ponere norit
Villicus arbuteo fruticoſas de grege ſtirpes.
Nam neque multiplices dicendo exponere formas
Eſt tempus, nec jam ſpecies fas ire per omnes.
Ipſa orto egreſſis ſe ſilvis ſcena cæruſcis
Explicet, atque omnes divortia longa viarum
Differat in partes, & partibus omnibus idem
Angulus, & ſpatio reſpondeat unus ab omni.
Quamquam alias alii deſcribunt ſæpe figuras,
Qui nemori obliquos tendunt involvere flexus,
Ordine ab adverſo: poſtquam via limite recto
In varios tractus ſe longe effuſa tetendit.
At tibi ſeu recto ſpatiorum linea verſu,
Seu forte obliquo ſe proferat, ornet arenæ
Pulvis iter, vel gramen humum de ceſpite pingat.
Si vobis Horti, nemora aut ſpatioſa terantur,
Non deſint, quæ vos portent carpenta, puellæ,
Et matres, ne forte pedes via longa fatiget:
Quamquam prævalidas labor is quoque forte juvabit.
At de Philyrea tonſas ſeu ducere ſepes
Contingat, nemoris virides ſeu tendere textus
Carpinei, lenti ſeu flexile vimen Acanthi (*d*),
In teſtudineum moliris flectere dorſum,
Forcipibus crebris ramos compeſce fluentes.
Nam niſi præfectis reprimas haſtilia virgis,
Jam ſua tonſilibus tolletur gratia textis:
Si quid ſepem ultra verſu turgebit iniquo.

(a) *Rhamnus.* Groiſelier.
(b) *Caprifolium. frutex*, Chevre-feuille.
Achantus ſilveſtris Branche urſine.
(c) *Alcea frutex.* eſpece de Mauve ſauvage.
Idæus. rubus. Framboiſier.
Ruſcus. Myrte ſauvage.
Halimus. Halime.
(d) *Acanthus. ſilveſtris.* Branche urſine.

Et quoniam ſemper ſpatiis injuſſa virebunt
Gramina, ſemper erit tellus purganda, neque ullis
Sordibus, aut ullis tractus glaber horreat herbis.
Hunc autem imprimis, hunc villicus ipſe laborem
Experiatur, eas partes agat, ipſe feraces
Figat humo plantas, & campum floribus ornet.
Voſque, ô ſolerti, famulantum turba, magiſtro
Ferte ſimul veſtramque operam, veſtroſque labores
Ferte alacres, iſtique manus impendite curæ.
Pars habiles terras, ſpatia ad fundanda cylindro
Proſubigat, glebaſque ſoli perſcindat inertes;
Pars Horto inducat fontes, rivoque ſequenti
Et foveat plantas, & temperet arva fluentis:
Tonſilibus pars lenta paret retinacula textis:
Pars nemus omne levet foliis, & ruris opaci
Luxuriem tollat nimiam, pars raſile buxum
Tondeat: hic ferro ſolers rimetur acuto,
Quæ cæci fodiunt ſinuoſa cubilia talpæ,
Sub terram, reparetque ſolum, ferat ille ſerendos
Areolis flores, opere omnis ferveat Hortus.
Præſertim villæ, certis ſi forte diebus,
Exſpectetur herus, rauca qui feſſus ab urbe,
Dulcia ſecreti quærat ſolatia ruris.

Felix ille, gravi rerum quem pondere preſſum,
Semotum longe à ſtrepitu, & popularibus undis,
Interdum molli patrium rus accipit umbra:
Liber ubi penitus curarum, animique ſolutus
Tantiſper reſpiret, & aſpera diluat urbis
Tædia, civiles permutans rure tumultus,
Nam medio ſeu forte calor decedere Soli
Admoneat, cælo invitet ſeu veſper aperto
Lætari, ſummoſque ſuper ſe tollere montes,
Ut ſe proſpectu camporum oblectet amœno:
Blanda fatigatam mulcebunt gaudia mentem.
Ipſe autem lucum ſeu fors errare per altum,
Cum matutinæ rumpunt nemus omne volucres,
Mugituſque boum de valle audire reducta,
Cùm paſtæ ſeſe referunt ad tecta juvencæ;

Seu flores luſtrare, ſuos ſeu viſere fontes,
Seu villam curas malit differre per omnem:
Neſcio qua lætam captus dulcedine mentem,
Inſanos jam non aulæ, non urbis honores
Reſpiciet. Nam plus ſilvæ, rivique placebunt
Et quæ pura venit, puro de rure, voluptas,
Gramineuſque torus, vel ſimplice ſomnus in herba,
Quam foribus domus alta, pavimentoque ſuperba
Porticus, aut variis pictum laqueare figuris,
Aut exquiſitæ per tecta opulenta columnæ,
Rupibus exciſæ Mauris, Indove elephanto
Atque illuſæ auro, Belgiſque tapetibus ædes.
Hunc ego, Saturno quondam regnante putarim
Mortales primos vivendi habuiſſe tenorem:
Cum primæ quercus oracula prima ferebant.
Omne ævum in pratis, molli ſub graminis herba,
Ducebant, monteſque ſuos, ſua flumina norant.
Nondum Romanis rupes Tarpeia triumphis
Dives erat: raræ, ſeptem ſub montibus, ibant
Ad paſtum pecudes, & vallis Aricia viles
Vix bene paſcebat, pratis Laurentibus, agnos.
Multa alia ipſe etiam poſſem præcepta referre;
Quæ ruri paſſim ornando, nemorique valerent;
Ni pars reſtaret cœpti properanda laboris,
Aſpiceretque ratis portus jam feſſa propinquos.

HORTORUM
LIBER TERTIUS.
AQUÆ.

Vos liquidi fontes, & ſtagna ſonantia rivis,
Speluncæ, vitreique lacus, & amœna fluenta;
Deliciæ hortorum, atque umbroſi gratia ruris,
Numinibus veſtris, veſtro ſuccurrite vati,
Si ſenſum fontes, ſi flumina numen habetis.
Fas mihi terrarum cæcos penetrare receſſus,
Et qua perpetui manent ab origine rivi,
Dicere, & unde ſuos habeant vaga, flumina curſus:
Quis tam dives aquæ theſaurus? quove perennes
Tam jugi porro replent ſe fonte lacunæ?
Ipſe mihi egregiam ducendis fontibus artem
Monſtranti, dandumque Hortis hac parte decorem,
Villicus accedat, tota cum gente docendus:
Ornando nihil ut deſit, quod ſerviat Horto.
Tuque ô curandæ partes qui ſumere villæ
Inſtituis, fundoque ſuum moliris honorem:
Voſq; omnes cultum Hortorum, formamq; profeſſi,
Floribus, & ſilvis latices inducite crebros:
Namque animi ſilvis, & floribus inde petendi.
Quærat aquæ fontes, & terræ concava tentet,
Et vocet in rivos collectam vallibus undam,
Qui mea formandus venit ad præcepta colonus.
Ne deſerta ſiti, jejuno in tramite, tellus
Langueat, atque ſolum morientibus æſtuet herbis.
Non erit ille labor durus tibi: ſicubi rupes
In cælum attollat ſeſe, de colle propinquo:
Namque ſupercilio vicini collis ab ipſo,
Semper erit largæ vis plurima, quam tuus undæ

Exprimat, & campum foſſor deducat in omnem.
   Nonne vides rapidum Ligerim, ingentemque Garumnam,
Quique Pariſiacos fœcundat Sequana campos,
Et Rhenum, & Scaldim, & Rhodanum magnumque fluentem
Danubium, atque alios deſcendere montibus amnes,
Sive cavis ſubter ſpatium ſit inane cavernis,
Hoſpitium undarum, ſeu quod ſpirabilis aër,
Incluſum frigus rupis cum ſenſit opacæ,
Paulatim in tenues longo fluit agmine rivos:
Unde ipſo tepidæ ſudant humore cavernæ.
Quales marmoreis guttas ſtillare columnis
Humenti cælo, & bruma nigrante, videmus.
Rupibus idcirco ex altis permanat aquarum
Roſcidus humor, & uberibus flent omnia guttis:
Ceu quod per montes altos, tellure ſub ipſa,
Imbribus è cælo ruptis, nivibuſque ſolutis,
Multarum ſeſe vis plurima cogit aquarum
Ima petens, donec jam copia, viribus auctis,
Tum demum erumpat, campoque inſultet aperto.
   Nec deſunt, quorum melior ſententia menti,
Qui perhibent fontes genus altum accerſere ab ipſo
Oceano. Nam totum orbem circumfluit ingens
Oceanus, magnæ ſubter ſpiracula terræ
Qui ſubit, in tenues fuſus ceu corpore venas
It ſanguis totique facit commercia moli.
Quo fit uti nunquam creſcat, ripiſque redundet
Pontus, ubi vaſti de partibus omnibus orbis
Undique tot tantis concurrunt fluctibus amnes.
Interior nam cum raro ſit corpore tellus,
Inque ſpecus altos, imperfoſſoſque meatus
Interdum deſcendat, & in loca concava ſidat,
Unda maris, raræ per curva foramina terræ,
Perque ſinus ipſos furtivo lubrica lapſu
Paulatim inſinuat ſeſe, cæcumque per imos
Aut quærit calles iter, aut mollitur eundo.
Atque, ubicumque magis ruptæ ſe viſcera terræ

Diducunt, crebroque patent adaperta meatu:
Tum largus magis,atque magis ſe fundit aquæ fons.
Idcirco latices manant, ex æquore ſalſo,
Non ſalſi: nam cum multum, tellure ſub ima,
Multiplices ſe per ſalebras, & acerba locorum,
Perque cavos flexus, & inæquales per arenas,
Torſit agens maris unda, ſalis quæ craſſa marini
Materies hærebat aquæ, purgatur & omne
Ceu per cola means, vitium detergitur undæ.
Nec per ſe hæret aquis ullus ſapor, aut color ullus,
Quos terra de marre petunt: hinc ſæpe nocentes,
Sæpe ſalutiferas, vario diſcrimine, vires
Pro varia tellure, videbis ducere lymphas.
Tales Borbonios, tales fas credere fontes.
Viciacos, ſucco affecit quos terra ſalubri,
Per quam ſublapſi medicatum hauſere liquorem;
Unde omnes per ſe valeant avertere morbos:
Nec vim tantam alibi poteris ſentire medentum,
Nec tam præſentem divûm cognoſcere curam.
Ergo tibi labor is primùm impendendus,ut Horto
Inducas fontem vicino è colle petitum.
Nam vicinus aquam collis dabit: undique rerram
Late ipſum circa monrem, & declivia montis,
Aſſiduus fodere, & ferro explorare memento.
Si natura ſoli fontes ſperare vetarit,
Qualis gleba gravis vulgo perhibetur arenæ,
Quæſitos voto rivos oprabis inani.
Vidi ego, qui fontes Horto dum forte rigando
Quæreret, & foſſo nullos repetiret in agro,
Creber aquam, votis nil proficientibus, omnes
Orabat ſuperos, nec aquam per vota ferebat.
Et qua Medonici ſeſe ſubducere colles
Incipiunt, vir nuper erat ditiſſimus unus,
Qui fuit in Francis: nam fundi largus opimi,
Ingentes campos centum verrebat atarris:
Huicque ſuas & opes, atque auri magna talenta
Rex ſervanda dabat, regni pro rebus agendis.
Ille domum, jam tum ſupremo in monte, pararat

Magnificam, limenque domus prætenta ſub ipſum,
Planities, late campum aſſurgebat in omnem,
Arduum opus, totique agro ſpectabile, & urbi:
Nec fundo deerant Horti, ſilvæque virentes,
Non campos late pulcher proſpectus in omnes:
Sed fontes deerant, & aquæ, nullique per herbam
Errabant rauco ludentes murmure rivi.
Ergo cavæ ferro penetrantur viſcera terræ,
Atque omnes pariterque operas, artiſque magiſtros
Convocat ipſe loci dominus, nec ſumptibus ullis
Parcit aquæ cupidus; major quoque fontis habendi
Per non tentatas creſcit fiducia terras.
Quin etiam fontes, ipſa de nocte repertos
Somniat, & voto vigilans ſe paſcit inani.
Namque omnem late, loca per declivia, campum
Rimanti, totoque ſolum ſub monte moventi,
Nullarum prorſus ſe ſpes monſtrabat aquarum.
Difficiles adeo, pro conditione locorum,
Interdum terræ fonti inveniuntur habendo.
Ipſe ergo grates, invento fonte, colonus
Perſolvat ſuperis, & numen ruris adoret:
Hoc ego pro vobis, vos hoc præſtate coloni.
Quamquam ſæpe cavis, tereti ſiphone (*a*), colonus
Ducit aquas puteis, & quos natura recuſat,
Arte facit fontes. It machina penſilis alto
E tubulo (*b*), lymphas motu ſiphonis anhelo
Quæ ſurſum attollat, moles licet ipſa repugnet.
Qualis aquas, ſub ponte novo, Samaritis ab imo
Excelſa educit fluvio, eductaſque refundit.
Si quem forte ſuo non antlia (*c*) juverit uſu,
Illius oret opem, ſola qui voce liquentes,
Percuſſa de rupe, poteſt deducere rivos.
Ne tamen artis opem conatu quærat inani
Explorator aquæ: nam multos terra fefellit:
Arcani fontis dentur quæ ſigna, monebo.

(a) *Siphon.* Tuyau où l'on fait couler l'eau.
(b) *Tubulus.* Petit Tuyau.
(c) *Antlia.* Pompe. *Antlia uſus.* Son uſage.

Si pendens tumulis, & collibus ædita crebris,
Vel juncis fruticoſa, vel othlibus algida tellus.
Aut ſi mollis erit limoſa uligine campus,
Quique frequens herbis, & caricis uber acutæ,
Hic dabit indicium laticis manifeſtus, & ipſa
Intus aquæ carecta dabunt tibi ſigna latentis,
Quique ſoli fundo creſcit condenſus aquoſi
Muſcus, & humentem lætata conyza per algam,
Batrachiumque, Siumq;, & arundiferæ calaminthæ.
  Cum diverſo igitur de colle, coëgeris undam
Errantem, ſubjectum illam curabis in Hortum
Deduci. Ducendi autem non unica fontis
Eſt ratio. Sunt qui plumbo, teſtave (*a*) receptos,
Vallem in ſubjectam, ſoleant traducere fontes:
Si via præſertim fuerit non longa, latexque
Colle in pendenti, vena uberiore, repertus.
Nam ſi cogendis & adhuc, de valle propinqua,
Multiplicandus aquis, venæ non uberis ibit,
Ille cavi anguſto, ſub terram, pariete ſaxi,
Includendus erit, quo defluus imbribus humor,
Vicinoque latex circum de rure coactus,
Inſinuans ſeſe, muri per ſepta meando,
Agglomeret, curſuſque patens ſe laxet eunti.
Ne tamen unda fluat per iter ſalebroſa malignum,
Perque ſinus cœcos, aut ſordes ducat ab ipſa
Terrarum eluvie, ſpatia inter certa locorum,
Rivi curſum omnem putealibus (*b*) infode foſſis.
Nam planum per iter, raperet quem curſus aquarum,
Limus iners fundo puteorum hærebit in imo:
Nec poterunt raptæ foſſam tranſcurrere ſordes,
Curſu interceptæ medio, immerſæque lacunis.
Et quamvis caveæ (*c*) tractus penetrabitur altam
Omnis ſubter humum: puteis tamen omnibus extent
Sublimes ſpeculæ (*d*), per quas vel turbida cœno
Unda repurgetur, vel fundo prorſus ab ipſo,

(a) *Teſta.* Canal de Terre *Cuite.*
(b) *Putealis foſſa.* Les puiſarts de Pierrées.
(c) *Cavea.* Pierrée.
(d) *Specula.* Les Regards.

Quæ ſordes ſe forte cavo infudere patenti,
Mittantur, labeſque omnis tollatur aquarum.
Nec mihi, nec quiſquam ſumptus perſuadeat iſtos,
Rure in privato, ducendo impendere fonti,
Quos quondam Arcolio (*a*) fecit Medicæa ſub alto,
Lutetiam ad magnam : quando deduxit in urbem
Pontibus impoſitos, tanto molimine, fontes.
Admirandi operis moles præcelſa, ſuperbos,
Pariete perpetuo, ſublime aſſurgit in arcus,
Suſpenſique fluunt, grandi ſub fornice, fluctus,
Qui curſu late exciſos labuntur eodem
Per montes, ac per ſubſtructas aggere valles.
Nam paries quadro jungit divortia ſaxo :
Per quem, magnarum curſum frænavit aquarum
Regina, & totam fontes diviſit in urbem :
Hos autem quamvis admittat publica ſumptus
Pro populo fortuna, tamen privata recuſet.
Voſq; mihi hic eſtis, quibus eſt res ampla, monendi,
Ne fors ducendo cenſus pro fonte paternos
Contingat vobis expendere : vidimus iſtis
Sumptibus everſaſque domos abſumptaque nuper
Prædia magna : modum diſcant ſervare modeſti,
Nec per compoſitos, teſta ex arente, canales
Ducere aquam pudeat, proclinataſque per alnos.
Namque alnos perhibent ducendis fontibus aptas.
Fortunatus at ille, ſuos qui præter euntem
Jugis poſſit aquæ rivum traducere in Hortos,
Abſque alni, aut teſtæ, plumbive canalibus ullis.
Quale Pariſiaco lymphis pernobile in agro
Berniacum (*b*), largos uber cui Bivara fluctus
Transfundit, curſuque locum circumdat amœno.
Tale Liancurtum (*c*) tales in finibus Horti
Burgolii (*d*) Andinis, rapido qua flumine pulcher
It per agros Ligeris, lateque effuſus apertas

(a) *Arcolium.* Arcueïl, Village près de Paris, Deſcription de ſes Aqueducs.
(b) *Berniacum.* Berny près de Sceaux.
(c) *Liancurtum.* Liancourt.
(d) *Burgolium.* Bourgeuil, en Anjou.

Salmurii in valles, curſu reſonante ſuperbit.
Talis & ipſa etiam (ſineres natura) fuiſſet,
Quæ vates Muſaſque ſuo jam provocat omnes
Murmure, multarum Polycrene dives aquarum.
At non te pigeat, fons ô pulcherrime, vilis
Si thalamus valli errantem confundat iniquæ,
Nec curſum ſatis æqua tibi det terra decentem,
Per Sancaronios ſaltus, calleſque malignos:
Vel ſic Lamonidæ placuiſti. Si tamen, ô ſi,
Uber ut es rigui laticis, lymphæque perennis,
Rure Bavillæo flueres, Hortoſque rigares
Lamonios, tibi læta foret fortuna; neque eſſes
De Themidi fidis, credo, poſtrema deabus.
Jugis enim quæ lympha fluit, de divite vena
Prætereuntis aquæ, neque longos paſſa canales,
Plus juvat, & fragili non eſt obnoxia plumbo.
Nam plumbum interdum rimas agit: ipſaque rimis
Effluit, & per agros miſerè deperditur unda:
Et fit ſemper aquæ captivæ injuria, quando
Ingenio per agros vult liberiore vagari.
Quòd ſi non rivi jugis tibi lympha propinqui
Contigerit: non longè Horto cava perfode vaſti
Stagna lacus ſub humum, quo ſe mox omne receptet
Collectarum altis de montibus agmen aquarum:
Et cretoſa imo ſternatur glarea (*a*) fundo:
Labentem per ſe, nam glarea diſtinet undam.
Qua vero fontes omnem ratione per Hortum,
Quove modo rivos, quâ digerat arte colonus,
Quos quibus omnis aquæ motus moderetur habenis,
Expediam: te nil horum neſcire juvabit.
Millle modis dociles rivos, & mille figuris,
Diſpenſare potes: me diſcere cuncta magiſtro
Suſtineant, veniunt porrò quicumque docendi.
Ut quæſitarum tibi gratia proſit aquarum,
Sunt ad vicinas valles, Hortumque ſub ipſum,
Arcte includendi latices, plumboque premendi.
Nam niſi preſſa diu, & preſſo glomerata canali,

(a) *Glarea*. Gravier, Petits Cailloux.

Non alte erumpit venis bullantibus unda.
Multi ſæpe etiam tubulis utuntur ahenis,
Impetus ut rigido veniat magis acer ab ære,
Compreſſæque tubis aſſurgant altius undæ.
Ne tamen aut plumbi ductu, aut frænantis aheni,
Incluſi cæco luctentur turbine venti,
Irrumpantque tubos, & inania clauſtra pererrent,
Unde gravi ipſa etiam cum vento exæſtuet unda,
Perſcindatque ſinus omnes, & vincula rumpat:
Spiramenta tuos inter miſcenda canales,
Ut tenues laxet liber ſe ventus in auras.
Haud aliter quam cum cellis nova vina Falernis,
Spumantique cado infundit, fiſcniſque coërcet
Vinitor, Ilignis aperit ſpiracula coſtis.
Ni faciat, coſtas violento protinus æſtu
Quippe omnes rumpat vinum, ſolvatque catenas.
Ergo cum latices Hortorum in limine primo,
Collectamque jugis partiri cœperis undam:
Imprimis medio fons conſtituendus in Horto,
Per ſe uber, tubulo qui furſum erumpat ab arcto
Quaſque accepit aquas, cælo ventiſque remittat.
Fontem ipſum amplexus fundo, labroque capaci.
Circumeat tumido ſeu graminis aggere muſcus (*a*),
Sive laborato de marmore conditus orbis.
Proque tubo interdum variis ſimulacra figuris
Imponunt, Phocas alii, Scyllaſque biformes,
Infuſos alii rigido Tritonas aheno.
Ut Lucemburgo (*b*) qui ſemifer extat in Horto,
Jactum fundit aquæ Triton delphine ſuperbus:
Marmoreoque labri quamvis circumdatus orbe
Nobilis Arcolica fons Lucemburgius unda,
Sanclovio (*c*) cedat fonti, quo læta Philippi
Tantum Aureliadæ jactat ſe villa, ſuoſque
Undarum egregio lucos commendat honore,
Et pagum domino ſe principe jactat in omnem,
Qui meruit primos populique, & Regis amores.

(a) *Muſcus*. de la Mouſſe.
(b) Le Palais du Luxembourg.
(c) *Sanclovium*. S. Cloud.

Hinc & aquæ jactus vobis exempla petenda,
Conciliare decus veſtro qui quæritis Horto.
Ille alios unus longe ſupereminet omnes:
Cui non Francigenis certet de fontibus ullus,
Aut tantum fluere, aut ſe ſic efferre ſub auras.
Quadri namque lacus medio de gurgite, plumbum
Os aperit tumidum lymphis, ſtridentibus unda
Erumpit ſcatebris, & iter rimata ſolutum,
Turbinis in morem, rapido petit æthera jactu,
Ceu rotet undantem, liquidum per inane, ſagittam:
Exultant alti latices, lapſuque ſonanti
Unda ſuperfuſam plaudendo verberat undam,
Dum cadit, & labrum roranti perpluit imbre.
At qui primus aquis fuerit ſalientibus ortus,
Exponam: dubio ni ſit pro teſte vetuſtas.
Phaſidis ad ripam, lecto cum robore pubis
Argolicæ, quondam Graïa rate claviger ibat
Alcides & parvus Hylas comes ibat eunti.
Altus erat fagis, terra in Bithynide, lucus,
Aſcanium ad fontem, quem præter Theſſala pinus,
Dum vehitur: placida Minyæ potiuntur arena,
Æquore defeſſos artus in litore ponunt,
Ipſe autem longe ſocios præit impiger omnes,
Alcidæ dilectus Hylas, fonteſque requirit.
Ut ventum ad ripam, quam de cervice gerebat,
Gramineis urnam ingentem deponit in herbis
Laſſus, & extremæ ſedit ſub margine ripæ.
Tum pater Aſcanius, thalamo ſub fluminis imo,
Inachiam pariter matrem, pariterque ſorores,
Iſinque, atque Ephyram, atque Lycaonidem Melaninam.
Et quæcumque lacus, vicinaque rura colebant,
Indigetes nymphas menſis acceperat altis.
Et vidit prior Iſis Hylam, obſtupuitque videndo,
Miratur pueri vultus, oculoſque nitentes:
Jamque fatigato, herbaque in viridante ſedenti
Et parat inſidias, & ſpe præſumit amantem.
Ipſe autem, dulces ripa dum tollit ab alta

Pronus aquas, lapſus ſeu forte fefellerit udo
Margine pes, pondus ſive illum oppreſſerit urnæ,
Labitur : Iſis adeſt labenti prompta : ſed ille
Inſtantis nymphæ auxilium, fluctuſque refuſos
Dimovet, & niſu per aquas luctatur inani ;
Adſunt & nymphæ comites, puerumque morantem,
Patris ad Aſcanii pendentia pumice tecta,
Invitant, harum ſit ut is quoque numen aquarum.
Dum refugit, nec habent jam brachia laſſa vigorem
Fons fit aquæ, fontiſque Deus : cui nympha repulſa
Vindictæ indulgens, & jam crudelis amando,
Addidit excelſum ingenium, moreſque ſuperbos,
Communem contra qui ſeſe tollat aquarum
Naturam, niſuque altum irrequietus anhelo
Nequicquam affectet : ſequitur nam jugis euntem
Lapſus, & ex ipſa trahit ambitione ruinam.
At puer interea, toto ſub litore fruſtra
Alcidæ quæſitus : eo clamante ſonabant
Aſcanides paſſim ripæ, colleſque propinqui :
Omnis Hylam rupes, & Hylam nemus omne vocabat.
Mutatuſque locum primus ſalientibus undis
Fecit Hylas, nymphæ durus dum ſpernit amores
Iſidis, & fontes ipſos fugiſſe laborat.
Hinc ſalientis aquæ celebres quæſita per Hortos,
Et virides lucos, una non arte, voluptas,
Nam varios pariterque modos, pariterque figuras,
Addidit artis opus varium erumpentibus undis.
Cuncta Ruellæo (*a*) poteris quæ viſere ruri :
Inſignes tot ubi, tam magnis ſumptibus, undas
Extudit egregii monimentum illuſtre laboris
Richelius, magnis ferret dum pondera rerum
Conciliis, regnique vices pro rege teneret.
Hîc & digeſtos, vario diſcrimine, fontes
Aſpicias duci in præceps, ſurſumque reduci ;
Inque omnes motus, & in omnes ire figuras.
Hîc & aquæ jactum patulo vomit ore chimæra,

(a) *Ruellæum.* Ruel près Nanterre.

Horrendum ſtridens : vaſto nam fuſus ab ore
It torrens, ſpumantque rotati gutture fluctus,
Et dum ſe partes motus draco verſat in omnes,
Terret circumſtans violenta aſpergine vulgus.
Inde tubi molem incurvi venator ahenus
Tendit in excubiis poſitus, mortemque minatur.
Verum fatifera plumbi pro glande, repentes
Ejaculatur aquas, & torto flumine ſævit.
Fruſtrati riſus vulgi, plauſuſque ſequuntur.
Sed quid ſpeluncis memorem quam multa ſub altis
Ars ludit per aquam, cum deſuper intus ab imbre
Artifici, ſcatebriſque frequens ſtridentibus omnis
Perpluitur, locus, & latices rumpuntur aquarum,
Inſultantque ſolo : ſalientes undique rivi
Grandibus humectant guttis pendentia ſaxa.
Sed quos non luſus, antri fontiſque magiſter,
Quæ non per dociles molitus ludicra lymphas :
Quamvis iſta velint aliis præſtare jocoſæ
Naiades, antra levi ſi quando ſcrupea tofo (*a*)
Moliri, liquidoſque parent inducere fontes
Antris, & lapides ipſo ex Oriente petitos,
Atque Erythræa ſuæ conchylia nectere rupi :
Ædificent alii manantia fontibus antra,
Pumice multicavo, vel conchis ſumma lacunent,
Quæ per diverſas concinnent rite figuras ;
Cuncta olim melius proavis incognita noſtris.
Hæc inhians oculis quærat ſpectacula vulgus,
Quæ populo exhibeat, per tempora certa magiſter.
Tu grandes prudens & aquas, & ſeria rerum
Semper ama : lapſus quo ſit librandus aquarum
Diſce modo : labris ut magna capacibus altos
Impleat unda lacus, fluvios imitata fluentes,
Stagnave tranquillæ referens ſpatioſa paludis.
Ipſe tuus ſi forte tubus ſatis oris habebit,
Accipiat fontem largum, longeque remittat.
Nam placet ubertas in fontibus, ipſaque ſemper
Copia, quæſiti pars eſt & magna decoris.

(a) *Tofus.* Du Tuf.

Nec ſimili libranda modo, ſimilique figura
Eſt aqua per jactus, in aquis ſi ludicra quæras.
Effingunt alii ruptos è fontibus imbres
Multifidis, alii radios, & lumina Solis,
Emiſſas alii cornu è ſtridente ſagittas:
Verum alii rapida fluctus vertigine raptos
In præceps, Siculæ ceu parva exempla Charybdis,
Orbis in anguſti labro deſcribere tentant.
Unda agitata ſalit: ceu cùm crepitantibus ardens
Æſtuat in flammis liquor exultantis aheni.
At de præcipuo latices errare jubebis
Fonte redundatos, crebriſque excurrere rivis,
Per campum; ipſi etiam ſtagnum accipiantur in amplum
Currentes rivi, ne quid perdatur aquarum.
Nunc quibus errantem frænis ars temperet undam,
Diſpenſetque omnes, ſua per divortia, rivos,
Deſcribam. Licet indociles aqua libera per ſe
Ire vias ſemper velit, obſequiumque recuſet:
Tu tamen ipſe potes rivis imponere morem,
Et certos illis per humum deſcribere curſus,
Erroreſque viæ ambiguos flexuſque locorum:
Quos unda interdum curſu fraudata tenebit
Legitimo. Rivi crebris nam ſæpe morandi
Flexibus, & juſſa per campum ambage tenendi.
Talis Amymone per agros erraſſe putatur,
Neptuni poſtquam injuſtos audivit amores.
Nam virgo infelix violatæ plurima famæ
Præmetuens ſeſe curſu vitabat eodem,
Atque ſequebatur: nondum ſe forſan amantis,
Senſerat illa Dei factam, de numine, rivum
Qui pariter fugiens ſeſe, pariterque ſecutus,
Circuituſque trahens, ſua per veſtigia, longos,
Implevit variis Dircæum erroribus agrum.
Fuſi igitur per mille vias fugientibus undis,
Undique præcipitent, ſecto ſub gramine, rivi:
Pars rapidis paſſim, loca per prærupta, fluentis
Excurrat; qualis multo tumefactus ab imbre

Dat ſonitum ſaxis glomerato vortice, torrens:
Pars timido curſu per humum trepidare laboret
Obliquam, quæſitus obex cunctetur euntem:
Perſtrepat ille cavas arguto murmure, valles;
Inſultanſque ſolo tenues aſſurgere in iras
Diſcat & imbelli jam ſaxa laceſſere pulſu;
Jam ripæ intentare minas, & litora circum
Nequicquam obſtrepere, & ſpumis aſpergere truncos.
Quique fluit jam parcus aquæ, raucoque per herbam
It ſtrepitu, tenuis ſine re, ſine nomine rivus,
Si quando rivos, vicina è valle, minores
Accipiat, quondam in magnum ſe tollere flumen
Audebit, ponteſque pati, grandeſque phaſelos.
Perſultet mollem lætiſſimus iſte per herbam,
Aut muſco in viridi: dum ſilvis ille ſub altis:
Rauca gemit, calleſque minis objurgat iniquos,
Si quis erit, varios poterit qui tendere curſus,
Aut tua prata riget lymphis, aut ſternat opimo
Rura luto, campoſque ferax oblimet inertes.
Si tamen altus eat, multa eſt tibi mole docendus
Hærere in ripis, & molli parcere prato.
Cum vero rivi rumpuntur fontibus, & cum
Vere natant udo valles, atque imbribus atris,
Prata, nemuſque ſolo contra defende regeſto:
Ne campum labes ultro ſe fundat in omnem.
Utque omnes rivos eadem non forma decebit:
Sic & diverſas rivis intendere ripas,
Riparumque toros vario diſcrimine diſce.
Floribus hos, illos herbis, & gramine puro,
Atque laborati prætende crepidine ſaxi.
Obſcenas ripis velet ſua canna paludes,
Aut celebres fulicis raniſque loquacibus algæ.
Nulla tuos ornet, puro niſi gramine, rivos
Herba, fluat nitidis ubi fons argenteus undis,
Aut æquale ſolum fulva ſternatur arena,
Quod virides ulmi prætextu frondis opacent.
Nam rivi ornandi ripis, cultuque juvandi.
Dumque ibunt juſſo, loca per declivia, curſu,

Vallibus eſte viæ faciles; nullique morentur,
Si properent, lapſi ripa è pendente lapilli.
Fontibus ipſa autem, rivіſq; frequentibus, omnis
Silva ſonet: nemorum turbate ſilentia, fontes,
Murmure non uno, turbate ſilentia rivi:
Perque omnes luci flexus, adituſque viarum,
Undique ſint latices, animos qui ſtirpibus addant,
Dumque ſuis, oculoſque tuos animumq; teneb̃uat
Deliciis rivi, permulcebuntque morantem:
Fors erit, ut vitæ ſubeat mortalis imago,
Quæ fluit inſtar aquæ: rapidoque obnoxia fato
It præceps: nec fas longam ſperare colendo.
Et vitæ incertos quando meditabere caſus:
Fors erit ut tecum reputes quo turbine rerum,
Qui, quam difficiles agitent mortalia fluctus.
Forte etiam dices, quando te rivus habebit:
Sic ibat Simois, ſic, tu, Penee fluebas,
Sic Hypanis, ſic Volſcus aquas Amaſenus agebat
Partheniuſque rapax, & currens lene Melanthus,
Atque Boryſthenio tumefactus ab amne Dyraſpes:
Et pater Inachius, cum Naupacteo Acheloo.
Ars etiam, reliquis cum fontibus, addere & Horto
Magnarum certos lapſus monſtravit aquarum:
Quales abrupti per ſumma cacumina Juræ,
Perque Alpes ipſas, de rupibus ire videmus,
Et ſola terrarum per præcipitata refundi.
Et perhibent, qua parte gravem devergit ad Arcton
America, duroque rigens pertunditur Euro,
Trans magnum Oceanum, ripæ Canadenſis ad oram,
Inter perpetua nigrantes abiete lucos,
Præcipites altis labi de montibus amnes,
Cum ſonitu horrendo, tanto perculſa tumultu
Ripa omnis gemit, & valles ſilvæque profundæ.
Hoſque Ruellæis imitate Naiades Hortis
Undarum caſus, alta de rupe, ruentum,
Artis opus ſummæ, virides fecere per Hortos
Ardua ſtat cœlo rupes, & rupe ſub alta,

Ingens multarum ſe copia rumpit aquarum:
In præceps, crebra ſpumant aſpergine fluctus,
Perque gradus fracti certos, & iniqua locorum,
Fit ſonitus : ceu cum torrens infrænis ab alto
Monte ruit ; terra ingenti gemit icta fragore,
Subſtrati ſilices, rorataque ſaxa fluentis
Planguntur fluctu, toto ſonat avia luco
Horrendum tellus, longe omnis ſilva reſultat.
Si tibi forte jacens æquali contigit Hortus
Terrarum tractu, dorſo cui nullus iniquo
Immineat collis, præruptave vertice rupes,
Unde caducarum lapſus modereris aquarum :
Ipſe reclinato clementis ab aggere clivi
Ordinibus longis lapſuros digere fontes.
Undarum lapſus ſic eſt metata ſuarum
Nympha Liancurti : namque horti margine in ipſo,
Rivorum longos, herboſo ex aggere, lapſus
Diſpoſuit, ſed non alta de rupe, cadentum.
Par ratio hujus aquæ, thalamo quæ fuſa ſub æquo,
It lævi de rupe fluens, interque fluendum,
Tenditur, attonſis ceu cum mantilia villis,
Carbaſeive ſinus cælo panduntur inani :
Sic gracili labens ſe textilis unda fluento
Explicat, & lato exundans ſe margine tendit.
Non tamen hos lapſus, non hæc ludicra requiras.
Si latis tibi ſtagna patent ingentia ripis,
Atque effuſa labris, thalamiſque capacibus unda
Ducenda in rivos, & agrum fundenda per omnem,
Pro qua te terræ ingentes aperire lacunas.
Extra alios fontes, & in inferioribus Hortis,
Præcipio : quo ſe errantes demittere rivi
Aſſueſcant, fonteſque omni de parte redundent.
Nam neque tam graciles rivi, fonteſque placebunt,
Quam magni tractus undarum atque æquora lata.
Proinde cavos, ſeu forte lacus, quadrataque circum
Stagna pares, late grandi effodiendus hiatu
Alveus, abſciſſa circum tellure, patenti :
Æquandus thalamo fluviorum, altæve paludi.

Ipſum autem vallum, circum ſupraque, quod omnem
Continet amplexu ripam : ne forte ſub undis
Perſidat, quadri fundandum pariete ſaxi,
Cæmentique ſolum multa compage tenendum.
Namque ipſi & lapides, ipſa & cæmenta, fluenti
Subſedere & aquæ interdum, & fecere ruinam.
Ergo ne dubita firmas opponere moles
Aggeribus murorum, & aquas ſua ripa refrænet.
Implebuntque lacus vacuos, de partibus Horti
Diverſis, juſſi per campum accedere fontes,
Et centum rivi, centum de fontibus urnas
Replendo nunquam ceſſent invergere ſtagno.
Ipſe ſuos vidi, qui de torrentibus altis
Implevere lacus : & quas ex imbre coacto
Per campos paſſim, vallis collegerat undas,
Ornavere labro ingenti, ripiſque receptas.
Tale Bavillæo (*a*) ſtagnum memorabile ruri,
Nympha loci, domino legum jam præſide major,
Fortunaque domus dives meliore paravit.
Nam per ſemirutas prius ibat languida moles
Unda, niſi hiberno forſan gravis imbre tumeret :
Scabraque deſtructæ manans per rudera villæ,
Per ſe fontis inops, & pulverulenta fluebat ;
Hancque Bavilleæ, Sancaronideſque juvencæ,
Poſt paſtum, curſu in medio, potare ſolebant:
Quam poteram pedes ipſe levi tranſmittere ſaltu.
At Domino cum venit honos, acceſſit & ipſi
Deinde loco. Nam quæ jungo male tecta paluſtri.
Ibat parva quidem, magnis ſed debita fatis,
Grandi accepta lacu, jam piſcibus unda natatur
Dives aquæ, plenoque tumet ſpectabilis alveo :
Et videt interdum magni capita alta Senatus,
Civiles dominos rerum, legumque magiſtros,
Feſſos urbe, ſuis per gramen ludere ripis.
Jactus aquæ, ſtagno in medio, ſtridentibus undis
Erumpit, totum lapſu qui perſonat Hortum.
Nec te magnarum minus oblectabit aquarum

(a) *Bavillæum.* Baſville.

Ambitus, exciſum glebâ ducendus in orbem,
Forma decens Hortos: ſcenis ſi ſilva coruſcis,
Vernantes ripas, ramo pendente, coronet,
Gramineique tori, purove ſedilia ſaxo.
Et ſeu conſtet iners, riguus ſeu profluat humor,
Silva coronet aquam, prætexens frondibus altis
Omne latus, totique loco det frigus, & umbram.
Sunt dulces & aquis, & amicæ fontibus umbræ.
At non hic querulæ, confuſo murmure, ranæ
Antiquas lites, & jurgia longa recantent:
Hinc abige indignas: imo nam gurgite limum
Turba maligna movens, permiſcet cuncta tumultu,
Sed puras late per aquas & flumina, multus
Ludat olor, pictique volent per flumina lintres:
Et non una tuos perſtringat palmula fluctus.
Ne tamen ah! nimium ripis ne credite matres:
Perfida veſtrarum forſan neſcitis aquarum
Arbitria. Alcyone miſeri poſt fata mariti
Crimen fecit aquis, fecit crudelis Eliſæ
Anna ſoror, fecere viri, fecere puellæ.
Qui merſi toties altis periere ſub undis.
Numen adorandum undarum, ne talia veſtros,
Cultores florum patiantur fata per Hortos:
Hoſtibus hæc potius contingant funera noſtris.
At ne diſcedam longe, aut jam exorſa relinquam,
Ut tibi & ipſa etiam longis ſpatioſa fluentis
Arva natent, variis diverſi è partibus Horti
Unda omnis collecta, ingentes ſtringere ripas
Gaudeat ipſa ingens, & recto æquabilis alveo.
Nam non ulla magis riguis aqua fontibus Hortos
Commendat, thalamo quam cum prætenditur amplo
Uber aquæ rivus, villa ſpectandus ab omni,
Nec vos tranſierim, valeant modo carmina nobis,
Quæ Cantilliacis (*a*) tot nuper magnus in hortis
CONDÆUS, poſtquam toties ferus enſe tremendo
Late omnem juſta implevit formidine mundum,
Undique ductarum divortia fecit aquarum:

(a) *Cantilliacum.* Chantilly.

Nam nuſquam reliquos regni majore per agros
Ars expreſſit aquas ſtudio , neque prodiga limphis
Natura & ſtudio melius reſpondit , & arti.
Hic & digeſtos vario diſcrimine fontes
Aſpicias duci in præceps , ſurſumque reduci ,
Inque omnes motus & in omnes ire figuras.
Jugibus hic rivis , ſalebriſque frequentibus ingens
Cum luco late ſonat hortus , & ubere limpha
Colle è vicino vallem defuſa per imam
Præceps latifluo prætenditur unda canali :
Et largo inſultans per agros ſe gurgite pandit.
Tanquam legitimum ripis ac nobile flumen.
Latifluoque ſonans per agros ſe gurgite pandit ,
Tanquam legitimum ripis ac nobile flumen.
Nec præcepta juvat præceptis addere longis ,
Ut ſi quæ fuerint iſtam monſtranda per artem ,
Prætereà longo durus tibi carmine texam.
Vos alii , ſi quæ ſuper his diſcenda requirant ,
Vos adeant , domino nuper florente , beatæ
O Valles , videant digeſtos ordine fontes :
Quot conſtricta ſolo ſubter , plumboque fluenta ;
Quique quot in formas fontanam ivere per artem.
Multifidi fontes , ornataque fontibus antra.
Vos adeant , riguis dudum celeberrima lymphis
Rura Liancurti , prætentaque gramina viſant ,
Et quam mille modis Schombergia duxerit undam ;
Nympha loci cuſtos , ruri præfecta marito :
Teque adeo imprimis , quæ principe nobilis unda ,
Bellaquei (*a*) Naïas longè ô pulcherrima fontis ,
Franciadûm regina tenes moderamen aquarum.
Nec ſeſe ulla tibi , patriis quæ regnet in oris ,
Nympharum anteferat, nec tantum affectet honorem ;
Te fontes , patriique lacus , te Gallica ſemper
Flumina , te latis gaudet qui Sequana ripis ,
Atque Pariſiacæ jactantior influit urbi ,
Externique colant fluvii : Mavortia Tybrim
Roma , ſuoſque tibi ſubmittat Græcia fluctus.

(a) *Bellaquaum.* Fontainebleau.

Nam tu dives aquæ, & lymphis opulenta beatis,
Una ſuper reliquas tantum memorabere lymphas,
Quantum alias inter celebratur Gallia gentes.
Illam & perfunctus bellis, & pace potitus,
Et toties victor Lodoïcus grandibus auxit
Nuper aquis, ſcopuloque novos molitus ab alto
Undarum lapſus, magnum decus addidit Hortis.
Sed quid ego immenſos latices, fonteſque ſuperbos
Commemorem: quanto ſe porrigat unda canali
Unda ingens immenſa, gravi quæ fluminis inſtar,
Majeſtate fluens, it ripis lata profundis.
Illa ſuo toties decerni litore vidit
Fortunas populorum, & miſſos undique ab orbe
Regum oratores vario, qui ſupplice cultu,
Arbitriumque ſuum peterent, pacemque rogarent.
At non divitias fontis vacat ire per omnes
Bellaquei, nec quos Hortis Lodoïcus honores
Addere molitur: nec vos regalia tecta,
Tot Regum fundata opibus, luxuque beato
Florentes Hortos jam fas memorare canendo.
Nec, ſi fas eſſet, me dicere cuncta parantem
Jam ſinat audiri, quæ regia limina circum,
Omnis fama tubis ſonat omnibus. Aſpice quali
Lætitia, plauſuque domus jam ferveat omnis:
Ex quo aulam partu implevit Lucina verendo,
Delphinique ſacris totus natalibus orbis
Applaudit, certæ portat qui grandia pacis
Naſcendo auguria, & denunciat otia terris.
Dum ſua Nympha domus celebrat jam gaudia, dumque
Magnanimum ingeminat Lodoicum, pace ſub alta
Regnantem, populis & dantem jura quietis;
Ruris opes reliquas, ſperandaque dona colono
Perſequar, atque ſuis donandos fructibus Hortos.

HORTORUM
LIBER QUARTUS.
POMARIUM.

NEc te adeo, æſtivum flores quæ læta per annum,
Non dicam, Pomona *a* : tuis hic omnia quando
Muneribus ſunt plena, tuoque aſſurgit honori
Autumnus, viridi præcinctus tempora ramo.
Quæ tibi pars etiam noſtri ſpectanda laboris,
LAMONIDE : atque ſui dum per te denique venti
Aſpirant, & te porro ratis auſpice, cœptum
Tendat iter, pelagoque volans det vela patenti.
Et quamquam vultu leges Aſtræa ſevero
Imponat per te populis, luxumque refrænet ;
Te tamen & ruris dantem præcepta colendi
Vidimus, & morem arboribus, legeſque ferentem.
Namque omnes cultus, ſpecies, genera omnia fœtus
Arborei, proſtant per te deſcripta colonis.
Munere pro tali, ſic te tellure benigna
Deinde tuus fortunet ager, ſic divite fundo
Luxurioſa tui curvent pomaria fructus,
Læta Bavillæi rumpantur ut horrea ruris,
Atque tuæ nunquam deſit ſua gratia villæ.
Quamvis non omnis tellus ſit idonea plantis
Omnibus, & certas leges, ac fœdera certis
Præſcribat natura locis, præſcriptaque ſervet ;
Illis Franca tamen non eſt obnoxia tellus
Legibus, eximiæ quæ fertilis ubere glebæ,
Nil fructus non læta ferat, nil culta recuſet.
Et quamquam multo generoſos palmite colles

(a) *Pomona.* Pomone, Déeſſe qui préſidoit aux fruits de la terre.

Imprimis longo tollat Burgundia tractu,
Quamquam pomiferis lætetur Neuſtria (*a*) campis,
Belſia (*b*) frumentis ſit opima, Bigerra metallis,
Benharnus nemoroſa, racemiferique Tricaſſes, (*c*)
Nutritor pecorum Biturix (*d*) Arvernus equorum:
Eſt tamen omne ſolum Francæ telluris, alendis
Hortorum arboribus, rurique inſigne colendo.
Præſertim riguæ tellus vicina Turoni, (*e*)
Ver ubi perpetuum, ſemperque nitentia prata,
Et quos lentus Arar (*f*), præcepſque Druentia campos
Perluit, & pingui vallis rorata Garumnæ (*g*),
Voſque Pariſiaci ditiſſima prædia ruris.
Si tamen ipſa tuo tellus optanda patebit
Arbitrio, glebæ fundus quærendus opimæ.
Nam tellus vitanda, gravi quæ languet arena
Necnon quæ preſſos interjacet infima colles
Convallis, cui lenta palus exhalet inerti
De fundo terram craſſa cum nube Mephitin,
Unde gravem referant etiam ſua Poma ſaporem:
Et fuge perpetuis campum qui flatur ab Auſtris.
Optimus ille locus vobis, hæc optima ſedes,
Arborei fœtus, ubi cœli mitibus auris,
Declives campi, terra pendente patebunt.
Et licet apricum ad ſolem, ventoſque tepentes
Vergat ager: non ille tamen removendus ab Horto
Florifero. Spatio ſua ſint divortia juſto.
Floribus, & Pomis: ſed ferri ingentia clauſtra
Clathrorum ordinibus dirimant pomaria longis,
Defendantque aditus, populo pecorique cavendos.
Non jam, telluri qui ſit delectus habendæ,
Hic repetam: moreſque ipſos, habituſque locorum,
Plantandique modos, & tempora certa ſerendi:

(a) *Neuſtria*. Normandie.
(b) *Belſia*. la Beauſte.
Bigerra Bigorre. Partie de la Gaſcogne.
(c) *Benharnus*. Bearn.
Tricaſſes. Troyes.
(d) *Biturices*. Les Peuples du Berry.
Arvernus. d'Auvergne.
(e) *Turonum*. Tours.
(f) *Arar*. La Saone.
Druentia. La Durance.
(g) *Garumna*. La Garonne.

Omnia jam vulgata. Quis ilicet hactenus omnem
Monſtratum agricolis culturæ neſciat uſum ?
Si verò arboribus per ſe ſatis æquus alendis
Non ſit ager : foſſa terram proſcende patenti,
Et ſterilem late non impiger effode campum ;
Proque ſolo exhauſto meliorem ſuffice terram.
Hæc melior, graciles quæ fundo imitatur arenas,
Si tamen illius color eſt bonus, & bonus humor:
Campus alit nimias, ſi ſit nimis humidus, herbas.
Et ne planta ſolo forſan male diſcrepet ipſi,
Quære prius terram fructus qui quamque decebunt:
Viribus an ſit ager magis ingenioſus habendis,
An magis arboribus : nam per vim nulla coacti
Gratia ruris erit : ne ruri proinde colonus
Naturæ contra morem ingeniùmque coacto
Imperet, invitæ ſit enim violentia terræ.
Cùm fuerit jam ſtratus ager, telluſque parata :
Imprimis ipſum, certo diſcrimine, campum,
Partiri, plantiſque ratas deſcribere ſedes
Mandabo : & poſtquam lecta de gente Cydonin (*a*)
Optaris, decerpe manu, vel tolle ſecuri
Silveſtrem ramum, terræque immitte tepenti :
Nec pigeat ſcrobibuſque manus adhibere cavandis,
Sternendoque ſolo. Te talem impendere curam,
Arboribuſque tuis primos imponere mores
Proderit, & ſectos, ipſo de corpore matrum,
Arboreos foſſo ramos deponere campo.
Nec fuit indignum quondam, dum prima vigeret
Perſarum fortuna alto de ſanguine magni
Aſtyagis, Regem campos coluiſſe ſuperbum.
Sæpe illum patrios, flores & poma, per Hortos
Plantantem, manibuſque ſuis plantata rigantem.
Attonitus vidit mons vertice Tmolus ab alto :
Et Regem agricolam longe miratus Orontes.
Ipſaque per valles quondam videre Sabinas
Depoſito faſtu trabeatos rura Quirites
Et tractare manu raſtrum, atque incumbere aratro.

(a) *Cydonis, ſeu, Cydonia* Coigner, ou Coignacier.

Hanc etiam, ut perhibent, ſeſe formabat ad artem
Cum domito Fabius Dictator ab hoſte redibat,
Non veritus, medio dederat qui jura Senatu,
Ferre idem arboribuſque ſuis, terræque colendæ,
Victriceſque manus ruri præſtare ferendo.
Ipſa triumphales tellus experta colonos,
Atque ducum manibus quondam verſata ſuorum,
Majores fructus, majora arbuſta ferebat.
Talis fœdifragum poſtquam Maſiniſſa Syphacem
Et Numidam infidum Pœnis fregiſſet in arvis,
Imperiis terram ipſe ſuis parere docebat,
Atque ſuo cultu Maurum manſueſcere cælum.
Tu quoque regnando curas dum dividis orbi,
Nonnunquam ſolio, ut perhibent, deſcendis ab alto,
Et quas imperii, quas rerum tendis habenas,
Rure tuo, magne interdum LODOÏCE, remittis.
Nam Sangermani (*a*) ſeu te accepere receſſus,
Seu juga Verſalii (*b*) ſive alta palatia fontis
Bellaquei : per te curando incumbere fundo
Non dubitas. Circum famuli ſtant ordine longo,
Centum qui Pomis, centum qui floribus Hortos
Conſerere ingentes, & aquas deducere certent :
Artificumque vices varias, operumque laborem
Per medios inſtans operi partiris ; ut agrum
Omnia ſint, paribus numeris, dimenſa per omnem
Intereà tellus placidi te ruris amantem
Gratatur, tantoque ſolum cultore ſuperbum
Plus viget, atque ſuo ſe lætum indulget amanti.
Sed quid ego hæc autem ? Non hortatoribus iſtis
Tempus eget, quando laus eſt nunc iſta potentum,
Hortorum arboribus ſeſe oblectare colendis.
Nec talem fas eſt re denique ſpernere curam,
Si te ruris amor, ſperandaque gaudia villæ,
Atque fruenda ſuo te partu Poma tenebunt
Omnem autem impendas operam, nullumq; laborem
Arboribus, nullos cultus præſtare recuſes.
Nam neque te tantum tellus, nec ſidera tantum

(a) *Sangermanum.* S. Germain. (b) *Verſalium.* Verſailles.

Telluri per ſe conſpiratura juvabunt:
Quantum ipſe aſſiduus cultus, præſtandaque jugis
Cultura arboribus. Cultu mollite frequenti
Tellurem agricolæ, tellus manſueſcit arando.
Si quid peccabunt ſoles, cælique maligni
Cruda intemperies, ſi venti imbreſque nocebunt:
Has cultura vices ſupplebit, & ipſa coloni
Sedulitas. Teſtis Marſorum è gente vetuſta
Ruſticus: is tenuem coleret dum ſedulus Hortum
Vicinos inter, cum cætera rura vacarent,
Unus abundabat pomis, unius in Horto
Rumpebant ramos fructus, ſegeteſque nitebant.
Hæc digna invidiæ viſa eſt fortuna ferendæ.
Theſſalicas Hortum cultor curare per artes,
Et per quæſitas, Marſis in montibus, herbas,
Dicitur, ac magicis ſegetes urgere venenis.
Res delata foro, cauſam ſub judice dicit
Ruſticus, oſtendit nitidos cum falce ligones,
Et ſolitos uſu è longo ſplendeſcere raſtros:
Ecce meum crimen, dixit, mea noxa, Quirites,
Splendida de cultu, jugique labore ſupellex,
Hi magici cantus. Simul hæc, ſimul horrida tendens
Brachia, monſtrabat natam, cum matre Sabella,
Durataſque operi, longoque à Sole rubentes.
Et cauſam obtinuit laudata Quiritibus ipſis
Sedulitas. Adeo jugis labor utilis arvis.
Hinc fruges veniunt nitidæ, ramique comantes.
Arboribus: gaudent ipſæ, fœtuque beato
Luxuriant, ſplendentque ſui per Poma colores.
Raſtri ergo, duruſque bidens, forfexque bicornis
Et carri, & marræ, & vectes reteſque cylindri
Inſtrumenta Horti niteant: ſitus arma tubaſque
Inquinet, & galeæ campis volvantur inanes:
Candida pax agros porro fortunet, & urbes.
Si tamen Hortus opem, cultum ſi terra recuſet,
Mitte recuſantem, perdat ne vota colonus,
Nec culturam aliis pigeat traducere campis.
Nunc vero, arboribus potior quæ forma ſerendis,

Dicendum, cœpti pars non poſtrema laboris,
Sic locus imprimis omni ſecretus ab Horto
Spes ubi ſe generis late numeroſa propaget:
Et ſeges arboribus per campum prima paretur,
Exulterque ſolo paſſim confuſa juventus:
Qua poteris lapſæ gentis ſarcire ruinas.
Ex acinis autem, nucleiſque frequentibus, omnis
Educenda tui ſoboles pulcherrima ruris.
Hinc indiſcretam nullo diſcrimine prolem,
Horti per muros omnes, per & ipſa vireta,
Suffice. Nam melior, quæ primo aſſuevit ab ortu
Terræ ipſi, ſeu terra ſuis credatur alumnis
Æquior, unde ipſi cognata alimenta capeſſant:
Seu quod opem promptam facilis vicinia præſtet,
Sedibus & proles melius ſuccedat avitis.
Sed nati imprimis generoſa è ſtirpe petendi,
Qui patrios referant animos, primumque vigorem.
Hæc melior tibi planta, frequens cui nodus: at illam
Rejice, quæ raras, ipſo pro cortice, differt
Per ramos, & longa per internodia, gemmas.
Interea populo ſedes ſtatuenda futuro
Ad ſolem. Sine ſole tuis non poma venirent
Arboribus, glebaque ſolum langueret inerti.
Ille & ventorum tempeſtatumque ſupremus
Arbiter, ingentem luſtrat dum lumine mundum,
Cuncta fovet, ſucciſque herbas vitalibus implet:
Et duodena ſuum dum temperat aſtra per orbem,
Terrarum, cælique vices moderatur, & anni.
Multum adeo rutili ſervet qui lumina Solis,
Seu quo extrema cadens variaverit ora colore,
Sive quibus primos maculis infecerit ortus:
Et cælum rite obſervet, juvat arva: neque illum
Nequidquam cælo aſpiciet Sol magnus ab alto.
Magnum ergo imprimis Solem, Soliſque ſororem,
Cum qua ſupremi regnum patitur Olympi,
Rite omnis tecum pubes reſpectet agreſtis.
Ambo boni arboribus, de cælo ſidus utrumque
Servandum agricolis: ſigna indubitata ſequuntur

Et Solem & Lunam. Tu nunquam autoribus iſtis,
Diſcernas ſi rite ſuos in utroque colores ,
Diverſi incerto cæli terrebere vultu.
Non tamen immodici Soles , de vere , vovendi ,
Ne quod reſtabit frigus , tua vota refutet :
Et ſolem , arboribus qui fors male faverit ipſis ,
Accuſes , ſi Poma ſuum properata venirent
Ante diem : flos ipſe licet tibi germine læto
Promittat fructus , flori ne fide caduco ,
Donec Poma coquat maturis ſolibus æſtas.
Sæpe ſibi mendax ſperato pignore Pomus
Defuit , & vano decepit flore colonum.
Interdum extremi ſub finem veris , ubi annus
Intepuit , florentque omnes jam læta per Hortos
Poma , improviſis arbos deprenſa procellis
Una nocte omnem longi ſpem perdidit anni :
Immiteſque magis regnant hoc tempore venti ,
Et turba Boreas immanſuetiſſimus omni ,
Magnam Hortis ſtragem dedit, arboribuſq; ruinam.
Idcirco primi dum florent munere veris ,
Arborei fœtus ; vobis , ô ruſtica pubes !
Ipſæ auræ , & venti , tempeſtateſque cavendæ ,
Per faſtos , precibus præſertim avertite crebris ,
Noctibus æſtivis , triſtes à frigore Lunas ,
Nubigenaſque Notos , & Sithonios Aquilones.
Sæpe nocent etiam nunquam imprudentibus imbres
Proviſi ſatis agricolis : ſi nubila cælo
Pendebunt , memor anteveni , & præſagia cæli
Obſerva aſſiduus , ſignataque tempora faſtis.
At cum certa ſuis diverſi menſibus anni
Venerit inſitio , & ramos includere truncis
Tempus erit , ſectoque oculos imponere libro :
Si fuerint , ut erunt , tibi tardi Poma ſaporis ,
Tolle illaudatos fructus , atque elige mites.
Vos hinc præcipuam cultores quærite laudem
Hortorum , veſtris hunc addite rebus honorem :
Externaſq; Pyros (a), Peregrinaq; Poma per Hortum

(a) *Pirus.* Poirier.

Accipiant patrii, ſiſſo ſub cortice, trunci
Hinc melior ſoboles, & juſti copia fœtus.
Ipſa, quibus careas, præſtet vicinia fructus,
Et quibus ipſa etiam vicinia forte carebit,
Quære vel extremo ſtudioſus ab orbe petendos.
Prima olim terris eduxit Achaïa plantas
Barbaricis, victrixque ſuos traduxit in Hortos.
Quos etiam toties mutatis fructibus auxit,
Quando priſca ſuas implebat fabula partes.
Hinc Moro nova fata, novos fecere colores
Pyramus, & Thiſbe, magnam Babylonis ad urbem:
Quos impermiſſi deluſerat error amoris.
Et deſerta ſuo Rhodopeïa Phyllis amanti,
Littore ſub ſolo, fecit de funere plantam
Infelix, patrio cum crevit Amygdalus Horto.
Et vites Baccho primum, ficuſque repertæ,
Et Cereri inventæ fruges, & oliva Minervæ.
Quid memorem, ut Tyberim victor Romanus ad altum
Sæpe triumphatos, peregrino è litore, fructus
Attulerit: Ceraſos (*a*) ipſa ut Ceraſunte petitas
Lucullus patriis primus plantarit in Hortis:
Ut ſua mala urbi Medus, ſua pruna Damaſcus,
Lydiaque, atque omni cum gente Ægyptus, & Indi,
Et Perſæ, Careſque, ſecuriferique Geloni,
Ac domitæ longo portarint agmine gentes.
Tum Junonicolæ primum ſua rura Phaliſci
Grandibus implerunt, uno non ordine, Pomis:
Cruſtumiaſque Pyros (*b*), Amiterna valle, Sabini
Plantarunt, magnumque olea veſtire Taburnum
Cœpere Aurunci agricolæ, Bacchoque frequenti:
Miratuſque novas Anio per litora plantas:
Atque ſuos omnis tum demum Oenotria tellus
Undique fructiferas ſtirpes induxit in Hortos,
Pingui læta ſolo, cæloque beata ſalubri.
Cum vero ſtirpes optaverit inſitor omni

(a) *Ceraſus.* Ceriſier.
(b) *Pyrus Cruſtumia.* Poire de bon Chrétien.

E gente egregias, emendatique ſaporis,
Et vegetæ pubis jam robora lecta pararit,
Diſcat adoptivos truncis imponere ramos.
Nec modus eſt ſimplex, nec res operoſa colono,
Ligno infelici felicem includere ramum.
Namque alii truncos per ſe capita alta ferentes
Exſcindunt, ferroque cavant : ceu robora quando
Quadrifidaſque ſudes findit lignator, & alte
Fit truncum in teretem cuneo via : deinde cacumen
Felicis rami robur deſcendit in imum.
Ipſo alii geminas inter pro cortice gemmas,
Incidunt oculos circum, germenque receptum
Udo deinde, docent paulatim inoleſcere libro.
Verum aliis fiſſus, tenuis ceu fiſtula, cortex,
Aut arbos ſcuti in morem diffiſſa rotundi,
Aut ſolidus ferro truncus terebratus acuto,
Accipit immiſſas, ſolido ſub ſtipite, plantas.
Sedulus intereà conjuncta ſtirpe putator
Obligat inciſum ſparto ſeptemplice ramum.
Aut pice perfundit truncum, cerave liquenti :
Ne pateant rimæ cæli non mitibus auris,
Atque intercluſo via dividat aëre ſuccum :
Et ſua deinde neget jam plantæ alimenta receptæ.
Tum ſi rite omnis res ceſſerit, ipſaque conſtet
Per ſeſe inſitio (*a*), ſi ramum ramus adoptet :
Connubio è tali, fuerat quæ moribus arbos
Ante feris, ſilveſtrem animum deponet, & ipſam
Dediſcet matrem, ſuccos oblita priores.
Duraque tum Cornus (*b*), flavenſque Cydonia Pomis
Curvabit ramos bicoloribus, & bona triſtes
Pruna ferent Spini (*c*), Pyrus emendata nitebit,
Inque alio Ceraſus florebit adultera trunco :
Interdumque arbos ramis diverſa ſub uno
Stipite Poma feret partu ſpectanda biformi.
Nunc quibus expediat varios confundere fructus
Fœderibus, quales ramis conjungere ramos,

(a) *Inſitio.* L'art d'enter.
(b) *Cornus.* Cornoillier.
(c) *Spinus.* Prunier ſauvage. *ou* Prunelier.

Quæ quibus hoſpitium præſtent virgulta, monebo.
Ipſa Pyri ſolido genus omne Cydonia trunco
Suſcipit, atque ſuo pingit ſuſcepta colore:
Nec refugit proprium Pomo miſcere ſaporem
Cana Pyrus, fruticique genus præſtare Saligno (*a*).
Mutua quin etiam cum Moro (*b*) fœdera Ficus
Servabit, tetrum ſi temperet illa colorem.
Lauro (*c*) etiam inſeritur Ceraſus, partuque coacto
Fundit adoptivum per virginis ora ruborem.
Ipſaque confuſos cum pomis Poma ſapores
Miſcebunt, Prunuſque Pyrum geſtabit agreſtis;
Palladii ſi dicta fidem meruere magiſtri,
Omnia quæ patrios, per longa exempla, colonos
Dedocet ars, ætas quondam quæ priſca tenebat.
Inſerit in ſalices Pomos Avernus: at illæ,
Quamquam Poma bonum oſtendunt ſpecioſa colorem,
Degenerant, triſtemque ferunt, de fœdere tali
Blanda per eximiæ pellis mendacia, guſtum.
Nunc variis quæ plus cæli natura, ſolive,
Conveniat per ſe plantis, noceatve, cavendum.
Humenti campo Pomus, cæloque tepenti
Gaudet: eam ſi per colles & ſaxa reponas,
Vix poterit fructus vitium excuſare caduci,
Ipſa genus terræ crudum durare valebit
Ficus, Hyperboreo ſi terga obverterit axi:
Perſicam arena juvat, ſi perluat humor arenam.
Plantatæ ſi forte Pyro non largior aura
Defuerit, cæloque tepor contingat aperto,
Humentique ſolo tantiſper planta juvetur,
Flores implebunt ramos, fructuſque tumebunt.
Cunctatrix autem ſiccam ſuper omnia terram
Morus amat, Moro jugis nocet humor, & ipſum
Corrumpit Pomi tellus nimis uda ſaporem,
Sed paſſim Ceraſus lætam è radicibus imis

(a) *Salignum Genus. Salix.* Le Saule.
(b) *Morum.* Meurier. *Ficus.* Figuier
(c) *Laurus,* Laurier.

Pullulat in prolem, ceu quando Oenotria tellus
Creſcentem oſtendit ſobolem fruticantis Olivæ.
Terram optat nitem Citrus(*a*), flavenſque Cydonis
Auſteram : tellus urens non æqua ferendæ eſt
Armeniæ(*b*): eſt Ceraſis tophus, Fragiſque ſiniſter :
Sed ſi telluri mandentur fraga ſubactæ,
Et ſulco ex humili, ſoli exponantur aprico,
Implebunt teretes, ſucco magis ubere, baccas.
Quique favent Baccho colles, ſunt ſæpe maligni
Et Peponi (*c*), & Citro, quæ gaudent mitibus auris.
Quando prunus erit fundum ſortita tepentem,
Ipſa ſui pomis replebit vota coloni.
Si qua tuis autem Pomus videatur in Horti
Languida : per cultus eſt præmedicanda receptos,
Ante gravis truncum morbus quam ceperit omnem.
Sæpe mali arboribus, cultu telluris iniquæ,
Intereunt per agros ſentes, herbæque malignæ :
Unde nocens ramos languor veniebat in omnes.
Cultus & in plantis fructus emendat acerbos.
Ergo, proſciſſo qui ſæpius æquore campum
Ipſis ſubjectum arboribus, circumque jacentem
Suſcitet & raſtro vertat, ferroque bidenti,
Majores ramis animos, & fructibus addat.
Salſus ager plantis, & qui perhibetur amarus,
Omnibus infelix : non illum cultus avari
Agricolæ non longæ hyemes, gelidæque pruinæ,
Non auræ curant ventis, pluviæque frequentes
Nec genus ille ſuum Pomis, nec ſervat honorem
Omnia degenerant naturam oblita priorem.
Verum ubi fructiferis ſedem delegeris æquam
Arboribus, varias plantandi diſcere formas
Incipe : nam varia pro conditione locorum
Sunt variæ ſpecies. Alios quibus arva patebunt
Apricum ad ſolem, mitis ſub ſidere cæli,
Proceris campum arboribus plantare jubebo :

(a) *Citrus* Citronier.
(b) *Armeniaca Prunus.* Abricotier.
Fragum. Fraiſe.
(c) *Pepon.* Melon.

Pumila per dumos aliis arbuſta placebunt,
Trunco humili ramoque brevi, cinctuque rotundo:
Dum muros alii late digeſta per omnes
Componunt virgulta, ſuis retinenda catenis:
Quæ ceu per tonſas alii, longo ordine, ſepes
Conſertis in ſe ramis, diſtendere norunt.
Omnibus his decor eſt ruri quærendus, & Horto
Conciliandus honos, quem tot diverſa decebunt.
Ante tamen, quæ per patrios ſunt ſcripta colonos
His ſuper, obſerves. Mori nam multa vetuſto,
Artibus ut pollens iſtis, hæc addidit ætas,
Culturæ formam longe ſuperavit avitæ.
Tu campo teneros fructus ne crede patenti,
Quales ſunt ipſæ ficus, à ſole coquendæ
Æſtivo: cælo ſed liberiore fruantur
Grandia Poma, Nuces, Pruni, Ceraſique, Pyrique,
Quæq;omnes fragilis tolerabit Amygdalus(*a*)auras.
Fructibus & juſtum ſi conciliare ſaporem,
Atque boni ingenium ſucci moreſque benignos
Forte velis, illos cælo propone patenti
Namque tibi fructus meliores proferet arbos,
Quæ plenum ad ſolem luci ſe pandit apricæ.
Seu quod, qui fructus cælo naſcuntur aperto.
Plus opis accipiant pleni de lumine Solis:
Sive quod ingenti trunco procerior arbos
Longe plus ipſa petit à tellure vigoris,
Et proli interdum plus ſucci ducat alendæ:
Seu quod, de media cæli regione ſereni,
Purior arboribus ſummis afflabitur aër.
Ergo rite omnes primum ſunt Poma per Hortos
Solibus exponenda, quibus percocta ſaporem
Accipiant, atque æſtati duranda ferendæ.
Ut verò prolem teneram tueare benignis
Indulgens ſtudiis, majoraque corpora formes,
Stringe manu frondes, & acuto decute ferro
Luxuriem nimiam: nec matrem ramus opacet
Ipſe ſuam, nec onus ramo, quod ferre recuſet,

(a) *Amygdalus.* Amandier.

Imponas.

Imponas. Fœtus præſertim tolle caducos,
Donec prolem aliam, propria jam mole valentem
Videris, atque ſuo meditantem vivere ſucco.
Sic poteris magnos Pomorum educere fœtus.
Sed matri blandire, bona quam prolis ademptæ
Fruſtratam de parte, tuo ſolabere cultu.
  Nec tu, cultori quæ forte placebis avaro,
Ne numerum jactes arbos fœcunda nocentem:
Ipſe nocet numerus: ſed ferro cultor adunco,
Ut ſit honos matri, fœtum reſcindat inanem.
Quin & nulla diu multos impune per annos
Fertilis arbor erit: non eſt durabilis ulla
Fertilitas, fœtu nimio læſuro parentem.
Et niſi ceſſando requies alterna levarit,
Fœcundas, non illæ ævum durare valebunt.
Prudens cultor eris: ſi quando hortabere Pomos,
Interdum ut ceſſent: nec ſi ceſſare volentes
Urgebis cultu: laudemque merebere magnam.
Ipſe ſuburbanos memini vidiſſe per Hortos,
Cultores multos, qui feſtinata frequenti
Poma fimo urgerent properato creſcere partu:
Monſtrarentque novos, alieno tempore, fructus.
Ne pueri, ne talem Hortis inducite morem,
Hi fructus perimunt plantas, uruntque ferentes.
Ipſa importuno virgulta pereſa veterno,
Ante diem triſtis ſenſerunt damna ſenectæ.
Sed ſinite, ut juſto veniant in tempore fructus.
Ne vero immiti, pendent dum Poma, colonus
Vellat acerba manu, duro ne lædat ab ortu
Matrem ipſam, ſtomacumq; gravet, ni mitia carpat.
  At ſi magna ſui teneat te cura coloris
Fructibus addendi; muro prætende propinquo
Pomiferam longo ramorum ex ordine gentem:
Cui, medium rapidus cùm Sol tranſcenderit axem,
Immineat: primumque reflexo ardore calorem
Augeat, & juſti pingant tua Poma colores:
Si murum fuerint pulchre digeſta per omnem.
  Quo nunc deinde modo Solis captanda reflexi

Gratia, fructus uti ſit pictior, inde monendum,
Atque ars augendi ad murum monſtranda caloris.
Principio paries ducendus tramite longo,
Obverſus ſolem ad medium: nam Sole petenda eſt.
A medio, juſti potius menſura caloris,
Murum ipſum vivæ prætextu perline calcis:
Calx omni ſolem melius de parte reflectit
Lævis & ingenitos exurit torrida vermes,
Stragem olim arboribus magnam, exitiumq; daturos.
Tum ferri ad murum ſeries præfigitur unci
Cui contos late intendunt, crateſve ſalignas,
Virgeus unde omnis ramorum pendeat ordo.
Vimineis autem ramos devinciat hamis
Villicus, & murum componat rite per omnem.
Aſt illos alii melius per tortile ferrum
Parietibus tendunt longis, nodoque coërcent.
Ipſum ultro rigidis lenti per tempus habenis
Parebunt rami: primis ſi forte ſub annis
Ire doces ſub vincla, ſuas ut diſcere partes
A teneris ſenſim incipiant, longoque ſubacti
Obſequio, toti aſſueſcant inſiſtere muro.
Nam quæ obduruerint longos virgulta per annos,
Tendere parietibus ſtudio tentabis inani.
Ut partes igitur ramus ſe liber in omnes
Flectat, & imperium facilis promptuſq; ſequatur:
Aſſueſcat ſenſim obſequio, dum mollior ætas
Id ſinit, & dociles veniunt ad vincula virgæ.
Omnem ergo generis murum plantare ſub ipſum
Arborei ſobolem primis hortabor ab annis;
Paulatim per ſe vinclis parere docendam.
Ipſa etiam ramos non dedecuere fluentes
Vincula, ſi murum juſtus quadret ordo per omnem.
Fœmina vittatos ceu cum ſub vincla capillos
Ire jubet, crinemque rata ſub lege reponit:
Dum parat ire foras, & ſe præbere videndam,
Crinem vincla decent, pars eſt bona laudis in illis.
Sic bene digeſtis, ipſo pro pariete, ramis,
Quantumvis arbos fuerit captiva, decebit.

Si nihil emineant raſis haſtilia virgis,
Et murum viridis prætextus veſtiat omnem.
Illa decens ſeries pictos imitata tapetas,
Murum omnem, campumq; ſuo commendat honore:
Præſertim certos quando variare colores
Incepere, ſuo varii pro tempore, fructus.
Tum vero vigili quæ non ſperanda colono
Gaudia, pomiferi cum per divortia muri
Livebunt Ficus, & Perſica mala (*a*) rubebunt,
Curvabuntque graves late Pomaria ramos?
Nam quando æſtivus Pomis bicoloribus annus
Pingitur, omnis opes per ſeſe opulenta beatas
Ad murum lætis ſub frondibus explicat arbos.
Tum juvat & fructus, & munera divitis Horti,
Et villam luſtrare omnem, juvat arva videre
Mirarique ſuos, per ramea texta, colores,
Et tempeſtivos ipſis decerpere fructus
Arboribus, pleniſque domum portare caniſtris.
Sive autem explores, tua dum pomaria luſtras,
Quæ ſint Poma bonæ ſtirpis profitenda, quod ipſis
Ingenium arboribus, plantæ qui cultus alendæ,
Quando exultantis reprimenda licentia rami,
Quæ ſit adoptandis plus commoda fructibus arbos,
Quatenus inciſæ ſervent ſua nomina Pomi,
Rure tuo ſuperabis opes, faſtuſque potentum.
Nec jam te fœda ambitio, urbanique tumultus,
Non favor inſtabilis vulgi, non gratia regum,
Non ſpes vanæ animi, nec inania vota movebunt.
O fortunati quos afficit illa voluptas!
Nam ſeu creſcentes ſpectent ex ordine plantas,
Sive laborantes Pomorum pondere ramos
Suſtineant, contoque levent virgulta bifurco.
Sive peregrinis ponant nova nomina Pomis,
Seu guſtu exquirant, cujus ſint quæque ſaporis
Pruna, vel exportent menſis epulanda ſecundis;
Quæ non, quam læta formabunt gaudia mente.
Tuque adeo, pulchri ducit quem gratia fructus,

(a) *Malum Perſicum.* Pêche.

Arboribus diſpone ſuas, pro pariete, ſedes:
Diverſaque memor quamque in ſtatione repone.
Cum Ceraſis Ceraſos, cum Ficubus inſere Ficus,
Cruſtumiam, Syriamque Pyrum conjunge Britannæ.
Nec viridi Pomo, Prunum confunde rubentem.
Gens omnis cognata ſolo jungatur eodem.
Omnes par cultus, par & fortuna manebit:
Omnibus & ſedes amplas curabis alumnis,
Ad murum; ſtrictis ſi non urgebere rebus,
Ne ſi forte locus non ſit ſatis omnibus æquus,
Pabula deficiant, & ſuccum terra recuſet.
Sed non fructiferis quantum natura, genuſque
Sit varium arboribus, facies quam multa, quibuſve
Cultorum patrios ars fructibus auxerit Hortos,
Dicere me ſpecieſque omnes evolvere fando
Attinet, aut longo properantem errore teneri.
Nam quid ego ipſa olim miſſas à Perſide Pomos,
Quive ſapor fructus, quæ purpura mixta colori,
Commemorem? cujus pars ipſis oſſibus hæret,
Carne magis ſpiſſa, pars rarior oſſibus ultro
Exuitur, riguoque tumet bene roſcida ſucco:
Una ſuper fructus longe laudatior omnes.
Pars carne exili, faciemque ſimillima Pruno,
Diſtendit nulla ſparſam lanugine pellem.
Nec ſpecies, formaſque omnes, aut nomina dicam
Pomorum. ſeu quæ de montibus Armenus olim
Attulit ipſe ſuis, nativo picta rubore:
Seu quæ de grandi ligno plantabat in Hortis
Alcinous: dulci ſeu quæ Tiburtia ſucco
Cedunt Picenis. Quid mala Cydonia jactem,
Et quæ de nullo plus commendantur odore?
Nec bene vos primis Ceraſa acceptiſſima menſis,
Nec vos divino ſpumantes nectare Ficus
Tranſierim, quibus eximii pro munere guſtus,
Major venit honos, quam vobis mitia Poma.
Sed nunquam plus ipſa ſibi natura, ſuo que
Indulſit genio, quam cum tot deinde figuras
Impreſſit brevibuſq; Pyris, gravibuſq; Volemis, (a)

(a) *Volema.* Groſſe Poire.

Et tam diverſi fecit diſcrimina ſucci.
Pars vino propior, rores generoſa Falernos
Exprimit ad guſtum, pars altera mitior ori eſt,
Rore ſuo muſti vires imitata benigni
Pars collo ſtolide obliquo, abſurdeque tumenti,
Creſcit in oblongum, non uno tubere, ventrem.
Ipſe etiam Prunis ſuus eſt honor, & ſuus Uvis,
Præſertim adverſo jungit quas pertica muro :
Et quæ purpureæ vites, Apianaque (*a*) vina
Rite ſuas obeunt, ipſo pro pariete, partes.
Forte etiam Peponis blandum fragrantis odorem,
Et quas prædulci ſucco natura rubentes
Implevit coſtas, & humi repentia fraga,
Ni nimis urgeret res jam properanda, referrem.
Muro intendendæ cum dant præcepta coloni
Arboris, aut palmæ, mandant, fundatur apertæ.
In morem, paſſis uno non ſtipite ramis,
Aut ſpinæ in ſpeciem ductæ de tergore piſcis,
Cui ſpiſſi trunco rami fruticentur ab uno.
Mos ut uterque bonis jam magnum autoribus uſum
Obtinuit, te neutrum Hortis adhibere vetabo.
Eſſe autem arboribus momentum grande putandis,
Et moneo, & creber repetens, repetenſque monebo.
Namque ſuum ramis cædendo imponere morem
Ipſe potes, quos tu porro in quamcumque vocaris,
Per ferrum, faciles ibunt, docileſque figuram.
Arboreum cultro genus omne colonus adunco
Informet ramum attondens, fingatque putando,
Cum ſua jam ramis acceſſit fortibus ætas.
At cum cæſa ſuo de vulnere pullulet arbos,
Spemque novæ faciat virgæ percepta cicatrix :
Ne dubita ferro durum exercere frequenti
Imperium, arboribus facies formanda putando eſt.
Omnis & ut primis ætas eſt ſæpe ſub annis
Fœtibus imprudens, atque inconſulta ferendo :
Has teneræ partes per ſe juvet ipſe putator
Arboris, & ferro ramos compeſcat inanes.
Ipſaque ſub veſtras veniat laſcivia leges,

(a) *Apiana vina.* Raiſins Muſcats.

O famuli : prima luxum emendate juventa ;
Et ramos tondete , nocet clementia ramis.
Sed quo quique modo , qua ſint de parte putandi,
Tu per ſollertes prudens exquire magiſtros.
Parcendum ſemper primoribus , unde futuri
Spes fœtus tibi certa, atque expectanda propago.
His autem ſtudiis ſi ſors reſpondeat annus ,
Protinus aſpicies pomoſos creſcere fœtus
Per murum & pulchro, dives lætabere fructu.
Nam neque plus molis , neque plus habitura coloris
Poma putes , quam quæ ſoli percocta reflexo ,
Oſtendunt longo digeſtos ordine textus.
Et cultu è tali , poterit qui plurimus eſſe
Fructus , erit. Tu morem alium ne quære doceri.
Et licet hanc artem per ſeſe deinde repertam
Ætas noſtra ferat, fructuſque calore coquendos
Monſtrarit , per vim ſolis vi parietis auctam ,
Hanc tamen antiquis obſcurus rumor ab annis
Deducit magnoque valens pro teſte vetuſtas.
Et ſi vera fides , longo quæ venit ab ævo ,
Alcinous Rex idem hominum, cultorque peritus
Hortorum , talem primus Phæacibus agris
Dicitur Arboreos fœtus coluiſſe per artem.
Regia more ſuo rumpebant horrea fructus
Immenſi : viridis ſe ſpes ubi prodidit anni
Contigit, ut fœdam ſpirans de turbine brumam
Per noctem, Boreas omnem populaverit Hortum.
Si qua autem tanta forſan de clade ſuperſtes
Arbor erat , læta per agros quæ fronde vireret ;
Fœtu immaturo partus edebat acerbos
Ante diem, cæli vitio ; Soliſque maligni.
Quin etiam , cælo illuſtri , de nube ſerena ,
Non ſemel auditi , ſudum per inane , fragores :
Sed tamen iſtius pars maxima cladis ad Hortos
Pertinuit : ſævis pomaria perdita ventis.
Rex autem attonitus monſtris , vocat undique vates:
Quid portenta velint , rogat & conſulta requirit
Clade ſuper tanta. Memorat pars multa repulſum

Zethen, & Calaim (*a*) qui ſeſe Aquilone creatos
Jactabant, dum regales peterent hymenæos.
Spem dabat ambobus mater, non ipſa negabat
Filia, ſed neuter Regi, populoque placebat.
Quod Boreas animo forte indignatus iniquo
Per conjuratos molitus talia fratres:
Dum vindicta omnem tum demum expleverit iram.
Pars Circen cauſatur, Atlantiademque Calypſum,
Utramque infeſtam regi. Nam prima Calypſo,
Se memorans indigne habitam Phæacibus ipſis,
Pro Laertiade accepto, quem Nympha ferebat
Eſſe ſuum, ſeſe paſſuram impune negabat.
Verum aliis ſuſpectum odium, & vicinia Circes,
Quæ poterat Lunæ ipſius confundere vultum
Carminibus, purique auras corrumpere cæli.
At bonus Eurymedon, vates Phœbique ſacerdos
Externas, inquit, cladis ne quærite cauſas:
Nos ipſi fontes ſumus: & ſimul alta repreſſit
Ora ſilens, mœſtuſque: jubet rex ipſe ſilentem
Effari, quid deinde velit, quæ crimina pandat.
Ille autem: non verba ſibi jam multa requirit,
Ipſa rei gravitas, quando pejora timentur,
Et locus eſt votis, crimen per vota piandum eſt.
Namque graves magni exercent nos numinis iræ.
Regia quod multi replerent horrea fructus,
Ipſe ſuæ Alcinous curæ tribuebat, & arti,
Demens! qui divos non reſpiciebat agreſtes:
Nec Solem aurarum, tempeſtatumque potentem,
Nec ventos ipſumque Jovem placare ſolebat.
Tum ſeſe Alcinous cœpit ſentire nocentem,
Incuſans durumque animum, faſtuſque ſuperbos.
Itur ad Heſperidem, ſilva in Phæacide, nympham,
Quæ reſponſa Deum luco reddebat ab alto,
Et vox per lucum non longe audita ſilentem.
Ite, Jovi magno biſſex mactate juvencos,
Et totidem Soli, numen violaſtis utrumque:
Proveniunt omnes utriuſque à numine fructus.

(a) *Zete & Calais.* Etoient les deux enfans de Borée,

Ibant, & Soli tauros, magnoque tonanti,
Mactabant: quæ ſacra pater facienda quotannis
Imperat Eurymedon, ſervanda nepotibus ipſis.
Interea murum Pomaria plantat ad altum
Alcinous, contra boream, ventoſque nocentes,
De Nymphæ ipſius monitu, captatque reflexi
Vim Solis, ſi non æquos daret ille calores.
Hinc mos plantandi natus, pro pariete, rami,
Quem licet Heſperiis ætas aboleverit oris,
Illum Neuſtriacus, ſero poſt tempore, paſtor
Reſtituit, docuitque ſuos, quod Neuſtria juſti
Solis egens, per ſe non fructibus apta coquendis
Eſſe queat, ni Solis opem petat ipſa reflexi.
Inde Pariſiacum mos is deductus in agrum,
Per totum cœpit late increbreſcere regnum,
Atque omnes demum ſe commendare per Hortos.
    Quique meos audis monitus, hac parte decorem
Ruri quære tuo: nec te protendere murum
Pœniteat, viridis quem veſtiat ordine longo
Textus, & aſſiduo inſiſtens ne parce labori.
Et dum fructiferam luſtras per ſingula pubem,
Pomoſoſque ſatus, & frondea texta pererras:
Si quis luxus erit, ſi quæ petulantia ramis,
Falce ſeca, lignique animos compeſce protervi.
Utilis eſt Horto domini manus, utilis ipſis
Arboribus: qui, ſi muro non hæreat arbos,
Aut reſoluta ſuo laxet ſe pergula verſu,
Ipſe recomponit ramos, & vincla renodat:
Comptus ut egregio ſe proferat ordine textus.
Frondibus ipſe etiam erucas, bruchoſque voraces
Decutit: & menſis quos deſtinet ipſe ſecundis
Præguſtat fructus, carpendaque tempore certo
Poma notat, laudatque ſuo dotata colore:
Et male formoſi culpat mendacia fructus.
    Si ſit cultus ager, quid culto accedere poſſit,
Quæ quibus eſt meritis arbos ſpectata, patentem.
Quæ faciat melior ſoboles, quæ cuique ſaporis
Gratia ſit, turbæ, primus deſignat agreſti;

Pomiferas ſtudioſus opes dum crebra reviſit.
Atque ſuam partes curam fert acer in omnes:
Nec requies, quin aut multo ſe germine ramus
Induat, aut fructu felix exuberet annus.
At procul hinc abſint lenti, molleſque miniſtri:
Quiſquis adeſt operi, pluſquam pro parte laboret.
Nam plantis ſuus eſt labor impendendus, & acri
Urgenda eſt ſtudio tellus, cultuque domanda.
Nec te putri etiam cunctantem incendere terram
Sæpe fimo pudeat: putri nam fota tepore
Terra parit læto plures exubere fœtus:
Nec gravibus pigeat glebas invertere raſtris,
Atque novo verſas interdum oſtendere ſoli.
His autem ſtudiis ſi non reſpondeat annus,
Veſtrum crimen erit, venti! namq; omnibus omnis
Eſt ſemper per ſe tellus obnoxia ventis,
Et cælo paret, cæli ceu forte ſupremi
Audiat imperium. Vos proinde ignoſcite venti
Arboribus, veniet tali pro munere merces;
De pomis veſtros pars evitata furori
Solemni ritu ſacras pendebit ad aras.
Mille autem plantis ſunt morbi, incommoda mille,
Mille hoſtes: tantis prudens defende periclis
Immeritas: cæli vitio venit atra maligni
Sæpe lues, primi quæ ſpes interficit anni.
Is porro arboribus cælo ſi morbus iniquo
Ingruerit, gentemque lues pervaſerit ægram:
Implorent precibus ſuperos votiſque coloni.
Contra peſtem illam, nil præter vota, relictum eſt.
Si morbo gravis arbor erit, vel ſegnior annis,
Illam tolle loco: facilis jactura vetuſtæ
Arboris: audaci pollens, nitiduſque juventa,
Uberiore tibi fœtu lætabitur hæres:
Et vacuo longe melior dominabitur arvo.
Tuque graves annos plantarum, animoſque notabis
Aſpectu ex ipſo, ſi cortice ligna patebunt
Hiſcenti, ſi per ramos languentibus arbor
Pallebit foliis, dum cætera turba virebit,

Pallenti nimiam falx ſedula deputet umbram.
   Sæpe etiam informis ſcabro ſub cortice cancer,
Aut urens muſcus concrevit, & horrida late
Ceu ſcabies truncum crudeli tabe peredit.
Strenuus hanc ferro labem compeſce, priuſquam
Ad vivum perſidat, & arboris intima carpat.
Ac totam macie gentem deformet iniqua.
Quod ſi languebunt exhauſtæ ad munia vires;
Abſumptuſque vigor ſterilem circumfode campum,
Et terram ſuis immundæ, raucæve palumbis
Sparge fimo, terræque fimum confunde regeſtæ.
Nam ſicci ſaturanda fimo jejunia ruris.
Nec mihi diſpliceat, ſcrobibus qui ſicca ſub altis
Aut folia, aut lentam filicem, ſiliquaſque fabales,
Injiciat, mixtaſve fimo, limoque myricas,
Aut cinerem immundum, late agrum effundat in omnem.
Omnibus his non ille parum rus ſegne juvabit.
Ne tamen ipſa tibi plus ubere fertilis æquo,
Ne ſit humus: nam juſta aliis ut pabula deſunt
Arboribus, campo è ſterili; ſic ſæpe nocebit
Plantis pingue ſolum: nimii quod copia ſucci
Obruat injuſta molles uligine plantas.
Quam vero ſit pinguis humus moderanda per artem.
Quo cultu ſterilis, quo ſollicitanda labore,
Si neſcis, morem tu percontare receptum.
   At ſuper effuſos ruptis de nubibus imbres,
Nec quæ impune ſuas partes agit horrida grando,
Mille etiam teneris illudunt undique peſtes
Arboribus, culices, bruchi, fucique ſonantes,
Quæque ſolent plexis ramos involvere telis,
Eruce, & tortæ ſpiris, teſtaque volutæ
Reptantes cochleæ, meropeſque, aliæque volucres:
Quarum ſunt quædam, pluſquam per roſtra timendæ
Arboribus, tigres ideo de nomine dictæ,
Quod contage mala ſilvam gens inficit omnem:
Unde lues oritur nulli patienda colono.
Dede neci peſtem infeſtam, fumoque volanti,

Frondibus & ramis diros interfice vermes.
Quid memorem muſcas, quid pictos terga lacertos,
Et quæ lucifugi fodere cubilia talpæ,
Quique cavis mures veniunt ad furta latebris?
Vos iſtas variis, vos demum avertite peſtes
Inſidiis, hanc ipſe viam ſibi ſuggeret uſus.
Nam me præceptis jam parcere pluribus æquum eſt,
Nec mihi cum rudibus res eſt peragenda colonis:
Nec doceo priſcos campi Laurentis agreſtes.
Utque omnes paſſim pollent hac arte coloni,
Vix habet egregios ætas jam noſtra, quod addat
Hortorum ad cultus. Sed non deſcribere villas
Inſignes, celebreſque Hortos memorare canendo
Jam vacuum eſt, patrii nec dicere ruris honores:
Quod loca & ipſa mihi ignoſcent, dominiq; locorum
Poſthac fors & erit, ſi Franco opulentia ruri
Contingat, noſtriſque accedat copia rebus,
Ut blandæ demum ſummo de munere pacis,
Telluri melior veniat fortuna colendæ.
Nam totum nuper crudelia bella per orbem
Vidimus, & torvo Europam ſub Marte frementem
Morboſq; horribilemq; famem, febreſq; malignas,
Atque cruentatos civili ſanguine campos,
Averſoſque omnes ſuperos. Quis crimina fando
Explicet, everſamque fidem, temerataque jura,
Et populos Regum reſperſos cæde ſuorum?
Damnaque nos iſtis etiam graviora manerent,
Ni de ſupremo conceſſus munere divum
Ferret opem, fortique animo LODOICUS, & armis,
Inſtaret lapſis porro ſuccurrere rebus.
Qui poſtquam domitas utroque ab litore gentes
Addit imperio, & Francam rem finibus auxit:
Ut mores pariterque bonos repararet, & artes,
Seclaque perverſo jam redderet aurea mundo,
Legum omnes tibi, LAMONIDE, conceſſit habenas,
Teque foro rebus, pro ſe, præfecit agendis.
Quo duce cum noſtros Aſtræa reviſerit agros,

Ut fas eſt ſperare tuis de moribus, utque,
Oſtendunt legum præclara exorſa tuarum :
Florebit terræ jam gloria prima colendæ,
Monſtratæque novis per te cultoribus artes,
In genus arboreum, per patria rura vigebunt.
Hæc magni inſiſtens veſtigia ſacra Maronis,
Re ſuper Hortenſi, Claro de Monte canebam,
Lutetia in magna : quo tempore Francica tellus
Rege beata ſuo, rebuſque ſuperba ſecundis,
Et ſua per populos late dare jura volentes
Cœperat, & toti jam morem imponere mundo.

Finis Tomi Secundi.

INDEX HORTORUM.

Epiſt. Illuſ. Lamonio.	pag. 3.
Præfatio ad eruditum Lectorem	X
Diſputatio Culturæ hortenſis.	XX
*La vie du P. Rapin par le P. B***	LXXXI.
Admonitio ad Lectorem	LXXXV.
Ode nondum edita	96

HORTORUM LIB. PRIMUS.

Flores	pag. 97
Lib. Secundus Nemus	129
Lib. Tertius Aqua	150
Lib. Quartus Pomarium.	169

Finis Indicis Tomi Secundi.